

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Genel Yayın No: 2157

Halk Kitapları: 582

DOĞRULUK: ÖZÜ SÖZÜ BİR OLMAK

Yayın Yönetmeni: Doç. Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü: Bünyamin KAHRAMAN

Tashih: Zeynep Selin TERZİ

Grafik Tasarım: Ali ÇINKI

Baskı: Gökçe Ofset

İvedik O.S.B Ağaç İşleri S.Ş

21. Cad. 1372. sok. No: 22

Yenimahalle/Ankara

Tel: 0312 395 93 37

2. Baskı, Ankara Mart 2022

ISBN: 978-625-435-184-6

2022-06-Y-0003-2157

Sertifika No: 12930

Eser Yayın Kurulu Kararı: 16.03.2022/5

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: 0312 295 72 93 - 94 Faks: 0312 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış

Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü

Tel: 0312 295 71 53 - 295 71 56 Faks: 0312 285 18 54

e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

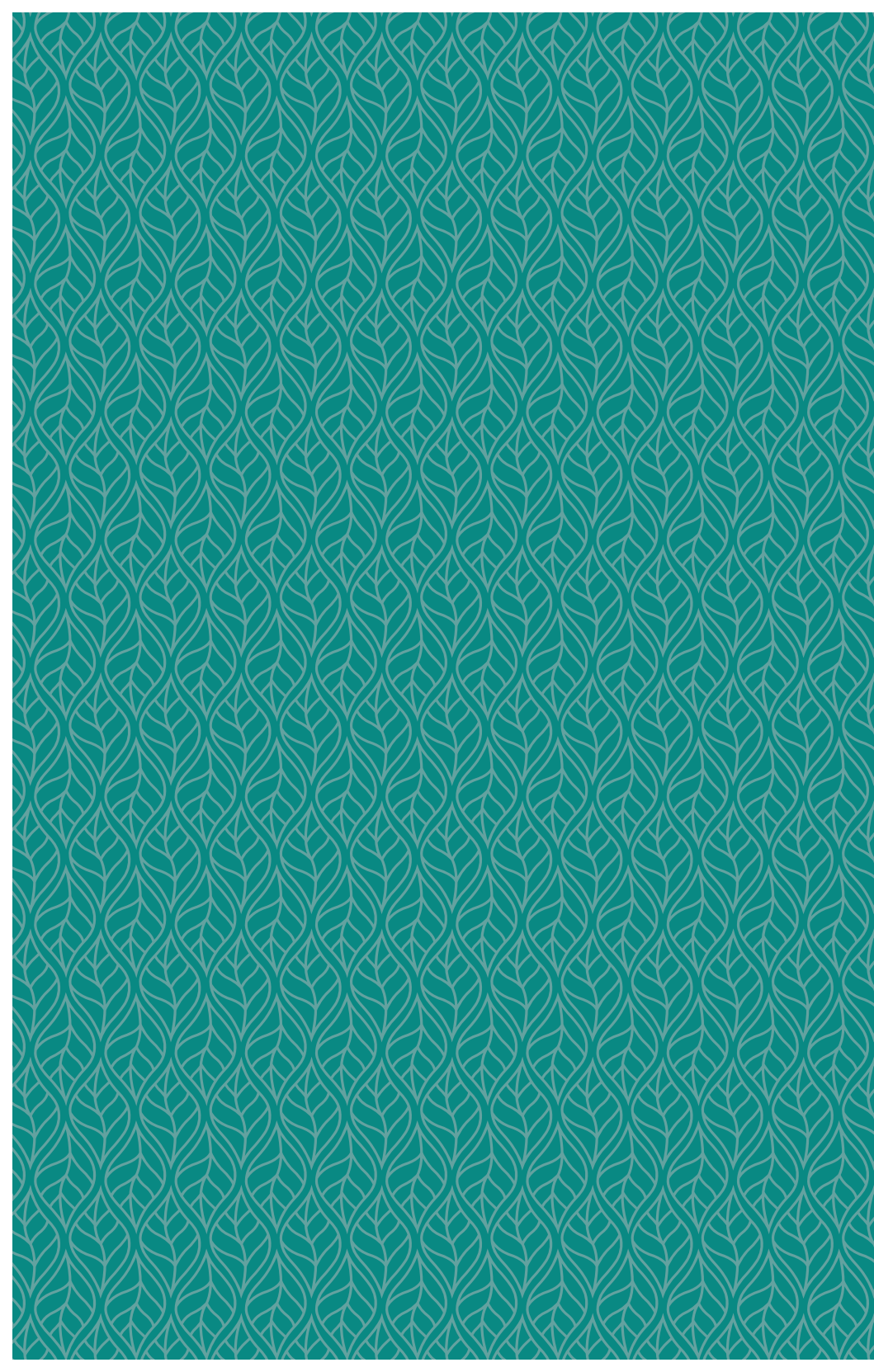

İÇİNDEKİLER

7	TAKDİM <i>Prof. Dr. Ali ERBAŞ</i>
11	KUR'AN'DA DOĞRULUK VE SADAKAT <i>Doç. Dr. Fatih TOK</i>
25	DOĞRULUK ONUN KARAKTERİYDİ <i>Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK</i>
39	DOĞRULUK VE SAMİMİYETTE ZİRVE OLANLAR: SİDDÎKLAR <i>Dr. Öğr. Üyesi Sema ÇELEM</i>
55	BUGÜNÜN DÜNYASINDA SİDDÎK OLMAK <i>Prof. Dr. Hülya ALPER</i>
69	İSLAM HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİNDEN DOĞRULUK <i>Doç. Dr. Yunus ARAZ</i>
83	İSLAM AHLAKINDA DOĞRULUK VE İSTİKAMET <i>Doç. Dr. Mahmud Esad ERKAYA</i>
95	DOĞRULUK VE DİNDARLIK ÜZERİNE <i>Doç. Dr. Behlül TOKUR</i>

109	AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ <i>Doç. Dr. Muhammed Esat ALTINTAŞ</i>
121	DOĞRULUĞUN TOPLUMSAL YANSIMALARI <i>Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR</i>
135	SOSYAL MEDYADA GERÇEK DIŞI HABERLER VE DOĞRULUK <i>Dr. Öğr. Üyesi İbrahim YILDIZ</i>
147	RAMAZAN VE SADAKAT! <i>Dr. Burhan İŞLİYEN</i>
159	ORUÇ VE DOĞRULUK <i>Dr. Elif ERYARSOY AYDIN</i>

TAKDİM

*Prof. Dr. Ali ERBAŞ
Diyaret İşleri Başkanı*

Ramazana ayı, yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'de değeri-ne dikkat çekilen müstesna bir zaman dilimidir. Bizi Rabbimize, kitabımıza, kendimize ve tüm varlığa yakınlaştıran, aynı heyecan ve davranışta buluşturan bereketli bir mevsimdir. İbadet, ilim, ahlak ve kardeşlik iklimidir. Gelişini özlemle beklediğimiz on bir ayın sultanı Ramazan bize sorumluluklarımızı hatırlatan, geçmiş ve geleceğimizi, düşünce ve davranışlarımızı gözden geçirmemize fırsat sunan bir muhasebe zamanıdır. Bu ayın müminler için önemini Peygamber Efendimiz şu hadis-i şerifiyle ifade etmektedir. *“Kim inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa geçmiş günahları bağışlanır.”*¹ Tüm bu yönleri ile Ramazan ayı müminlerin hayır, iyilik ve infak yolundaki gayretlerini artıran büyük bir irfan mektebidir.

Doğruluk, samimiyetin en önemli kriteridir. Zira samimi bir imanda dil ile ikrardan daha önemlisi kalp ile tasdiktir. Yani kalbin sıdk ile Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in (sas) onun kulu ve resûlü olduğuna inanmasıdır. Buradaki tasdik in geçerli olması, kulun ihlası ve samimiyetiyle doğru orantılıdır. İhlas ve samimiyet, imanın sıdk ile doğrulanmasıyla başlar ve hayatın diğer safhalarında devam eder. Hz. Peygamber'in Müslümanı

1 Buhârî, İmân, 28.

tarifinde de sıdk muhtevalı samimi bir teslimiyetin ön plana çıktığını görmekteyiz. Nitekim O, “Müslüman, insanların elinden ve dilinden selamette olduğu kimsedir.”² buyurur. Yani Müslüman teslimiyetinde o kadar samimidir ki, bu samimiyet onun yaşamında dürüstlük, sadakat ve etrafına verdiği güven olarak tezahür eder.

İmanda ve amelde samimiyet insanı sıddık derecesine ulaştırır. Bunun en güzel örneğini Hz. Ebû Bekir’in hayatında görmekteyiz. O, Hz. Peygamber’i hiç tereddüt etmeden tasdik etmiş, Miraç dönüşü Peygamberimizin anlattıklarını kendisine nakledeceklere “bunları Muhammed (sas) mi söyledi?” diye sorup “evet” cevabı aldığı anda: “O söylemişse doğru söylemiştir.” ifadeleri ile dile getirmiştir. Onun iman ve ameldeki bu şaşmaz samimiyeti sebebi ile Allah Resûlü de ona “Sıddık” ünvanını vermiştir.

Sadakat ve doğruluğun davranışlara yansımaları erdemli bir Müslümanı ve ideal bir toplumu meydana getirir. Bunun için Müslümanın her davranışında ve amelinde doğruluk ve istikamet üzere olması esastır. Nitekim Allah Kur’an-ı Kerim’de: “Rabbimiz Allah’tır.” deyip de dosdoğru çizgide yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjdeyle inerler: “Korkmayın, kederlenmeyin, size vadolunan cennetle sevinin!”³ buyurur. Rabbimiz ciddiyetini her an hayatımızda canlı tutmamız ve samimiyet üzere bir çizgide sabitkadem olabilmemiz için beş vakit namazda günde kırk defa, “Bizi dosdoğru yola ilet.”⁴ duasıyla istikamet üzere bir hayat talep etmemiz gerektiğini bizlere hatırlatır. Esasında Fâtiha suresinde iman, ibadet, ahlak ve amel boyutlarıyla bir Müslümanın ihlas ve samimiyet sahibi olabilmesinin âdeta reçetesini verir.

Diğer taraftan Müslümanların hayatında ve anlam dünyasında Ramazan ayı ve oruç ibadeti bizlerde mümince bir bilinç

2 Tirmizî, İmân, 12; Nesâî, İmân, 8.

3 Fussilet, 41/30.

4 Fâtiha, 1/6.

inşa ederek Rabbimize ve yaratılmışlara karşı sorumluluklarımızı hatırlatır. Sadakat ve samimiyetin bir gereği olan sevgi, saygı, yardımlaşma, paylaşma, dayanışma, fedakârlık gibi insani ve ahlaki erdemlerin birey ve toplum hayatına egemen olmasına zemin teşkil eder.

Rabbimiz doğruluk ve sadakatin müminler için önemini Tevbe suresi 119. ayette *“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.”* emri ile dikkatlerimize sunmuştur.” Bu ayet doğruluğun toplumsal bir bilinç ve duyarlılığa dönüşebilmesi için mutlaka doğrularla birlikte hareket edilmesi zaruretiyi ortaya koyar. Dolayısıyla vahdet ve rahmet ayı Ramazan, başta sadakat ve doğruluk olmak üzere yıpranan tüm değerleri onarmak için bizlere büyük bir imkân ve fırsat sunmaktadır. Bu sebeple mümince bir istikamete katkı sunması gayesiyle kaleme alınan elinizdeki eserin istifadeye medar olmasını diliyor, Ramazan ayının ve oruç ibadetinin kalplerimize ve tüm yeryüzüne huzur ve iyilik getirmesini, sadakat ve samimiyetimizi tahkim etmesini Yüce Rabbimizden niyaz ediyorum.

Sadık bir mümin, Rabbinin emrine sadakatin bir gereği olarak, yaşadığı zamana ve mekâna doğruluğun hâkim olması için gayret eder. Çünkü o, iman etmekle yeryüzünün halîfeliğine talip olmuştur.

KUR'AN'DA DOĞRULUK VE SADAKAT

Doç. Dr. Fatih TOK
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Giriş

Doğruluk anlamına gelen Kur'an'daki sıdk kavramı, peygamberlerin en önemli vasıflarından biridir. Zaten böyle bir vasfa sahip oldukları için insanlar onların sözlerine güvenmiş ve inanmışlardır. Yüce Allah da iman edenlerden peygamberlerin güzel ahlakını örnek almalarını ister. Bu çerçevede İslam dini de bizlerden özü sözü doğru sadık birer mümin olmamızı bekler.

Bizler her namazda Rabbimizden, nimet verdiklerinin yolu olan sırat-ı müstakime iletmesini isteriz.¹ Sırat-ı müstakim, bir ismi de Sadık olan Allah'ın dosdoğru yoludur. Keza sırat-ı müstakim, Cenab-ı Allah'a verdiği söze sadık kalan Hz. Peygamber'in bildirdiği ve de hem doğru (sıdk) hem de doğrulayıcı (musaddık) olan Kur'an'ın öğrettiği yoldur. Öte yandan bilmeliyiz ki dosdoğru yol olan sırat-ı müstakime sadece özü sözü doğru müminler (sadıklar) ulaşabilir.

Doğruluk (sıdk) Kur'an'ın en önemli kavramlarından biridir. Kur'an'ın örnek gösterdiği özü sözü doğru insanların niteliklerini tespit edebilmek için burada öncelikle "sıdk" kavramını anlamaya çalışacağız.

1 Fâtiha, 1/6-7.

1. Kur'an'da Doğruluk (Sıdk)

Sıdk kelimesi sözlükte, “doğru sözlü olmak, gerçeği söylemek, gerçeğe uygun bilgi vermek, sözünü yerine getirmek, öğüt ve sevgide samimi, iş ve davranışlarında dürüst ve güvenilir olmak”² gibi anlamlara gelir. Yine sıdk kelimesi, “sözün hem gerçeğe hem de sözü söyleyenin zihnindeki bilgiye uygunluğu” şeklinde de anlandırılır.³ Bu sebeple bir kimsenin sözü gerçeği ifade ediyor olsa da şayet o kişi kendi zihninde yalan söylediğini düşünüyorsa bu söz yalan sayılır.⁴

Dinî bir kavram olarak “sıdk” yani “doğruluk”; kişinin inancında, niyetinde, söz, fiil ve davranışlarında samimi ve dürüst olmasını, yalan ve hileye yönelmemesini ifade eder.⁵ Bu yönüyle sadık mümin, Yüce Allah’a olan inancında, Hz. Peygamber’e olan bağlılığında ve insanlarla olan ilişkilerinde samimi, dürüst ve güvenilir kişidir.

“Sıdk” kavramı Kur'an'da, “doğru söz, sözünü yerine getirmek, gerçeği ifade etmek” gibi anlamlarda kullanılmıştır. Bununla birlikte söz konusu kavram ayetlerde, “iman, salih amel, misak, Kur'an, hakikat, şerefli, değerli” gibi anlamlarda da geçmektedir.⁶ Yine “sıdk” kavramı Kur'an'da “kizb”

2 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. ‘Abdullâh ‘Aliyyu'l-Kebîr vd., Kahirre: Dâru'l-me‘ârif, t.y. 4/2417-2420; Râgıp el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garibi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Kîlânî, Beyrut: Dâru'l-marife, ts. 277-278.

3 Mustafa Çağrırcı, “Sıdk” *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2009, 37/98.

4 Münâfikûn, 63/1.

5 İsmail Karagöz, “Kur'an'da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan”, *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara:2001, 37/1, 105.

6 Mâide, 5/119; Yûnus, 10/2; Meryem, 19/50; Ahzâb, 33/7-8; Zümer, 39/32-33; Zâriyât, 51/5; Kamer, 54/54-55. Bk. Karagöz, “Kur'an'da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan”, 105-107; Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsanın Karakteri*, Ankara: Gece, 2017, 69-70.

(yalan)⁷ ve “nîlak” (iki yüzlülük)⁸ kavramlarıyla zıt anlamli kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında sıdk kelimesinin, yalanın zıddı olan doğruluk ve ikiyüzlülüğün zıddı olan ihlas ve samimiyet anlamlarını taşıdığını da söyleyebiliriz.

Kur'an-ı Kerim'de sıdk (doğruluk) ahlakına sahip olanlar “sadık, sıddık” kelimeleriyle ifade edilir. Ayetlerde ayrıca hak ve hakikati doğrulayan, tasdik eden anlamında “musaddık” kelimesi de kullanılır. Biz de bu metinde Kur'an'a göre kimlerin doğruluk, dürüstlük ve sadakat vasfına sahip olduklarını incelemeye çalışacağız. Yeri gelmişken Kur'an'ın hem sıdk hem de musaddık vasfına sahip bir kitap olduğunu belirtelim.⁹ Bu demek oluyor ki Kur'an, hem doğruyu ve hakikati içeren bir söz (sıdk) hem de önceki kitapları tasdik eden, onaylayan (musaddık) bir kitaptır.

Doğruluğunda hiçbir şüphe olmayan Kur'an, insanları doğruluğa, doğruyu tasdik etmeye, doğru yolda kalmaya ve doğrularla beraber olmaya teşvik eder. Bu çerçevede öncelikle Kur'an'ın kimleri doğru sözlü ve sözüne "sadık" ya da özü sözü bir "sıddîk" olarak nitelediğine bakalım.

2. Kur'an-ı Kerim'in İşaret Ettiği Sadıklar

Yüce Allah İevbe suresinde, “Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve sadıklarla (doğru kimselerle) beraber olun.”¹⁰ buyurur. Kur’an-ı Kerim, kimlerin sadık kimseler olduğunu da bizlere açıklar. Yüce Allah’ın bir ismi Sadık’tır. Keza melekler, peygamberler ve müminler de sadık kimselerdir. Biz burada öncelikle esmâü’l-hüsnasından biri de “Sadık” olan Cenab-ı Allah’ın sadık vasfını incelemek istiyoruz.

7 Yûsuf, 12/26-27.

8 Tevbe, 9/43; Ahzâb, 33/24.

9 Bakara, 2/89, 91; Âl-i İmrân, 3/3; Zümer, 39/32-33.

10 Tevbe, 9/119.

2.1. Sözüne En Sadık Olan Yüce Allah'tır

Yüce Allah En'âm suresinde hem kendisini hem de meleklerini sadık olarak nitelemektedir. Cenab-ı Allah surede, öncelikle müşriklerin hayvanların etleri ve kanları konusunda kendi kendilerine helal ve haramlar belirlemelerini reddetmiş ardından da bu konularda nelerin helal ve haram olduğunu belirtmiştir. Söz konusu ayette sayılan *murdar olmuş hayvanın eti, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvan*¹¹ dışında Allah (cc) Yahudilere ayrıca tırnaklı hayvanların etleri ile koyun ve sığırların iç yağlarını haram kılmıştır. Fakat bu yasak, onların yaptıkları isyan ve taşkınlıklar sonucu olmuştur. Allah (cc) mesajın sonunda, bu konuda söylediklerinin hak ve hakikati içerdığını ifade etmek için, “*Elbette bizler sadıklarız (doğruyu söylüyoruz)*.”¹² buyurmuştur. Bu ayetteki gibi Kur'an'da Allah için “biz” çoğul ifadesinin kullanılmasının, tazim yani O'nu yüceltme amacı taşıdığı ifade edilir.¹³ Bununla birlikte mesajın iletilmesinde görev alan melekler dolayısıyla da böyle bir kullanım tercih edilmiş olabilir.

Yüce Allah'ın Sadık olması, O'nun 'sözünde duran, asla sözünden dönmeyen, sözünü yerine getiren, her haber verdiği doğru zat' olduğunu ifade eder. Tarih bize gösteriyor ki Allah (cc) müminlere verdiği her sözünü tam olarak yerine getirmiştir. Bedir'de, Uhud'da, Hendek'te, Mekke'nin fethinde yaşananlar bunun şahididir. Fakat burada altı çizilmesi gereken bir husus vardır. Cenab-ı Allah'ın yardım ve destek vadinin gerçekleşmesi için öncelikle bizlerin O'na olan sözlerimize sadık olmamız gerekir. Bunun en somut örneği Uhud Savaşı'dır. Yüce Allah Uhud'da da yardımını göndermiş ve Müslümanlar savaşın ilk anlarında

11 En'âm, 6/145.

12 En'âm, 6/146.

13 Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 3. Baskı, Eser: İstanbul, 1979, 9/5965.

Meleklerle verilen en önemli görevlerden biri de insanoğlu ile Cenab-ı Allah arasındaki haberleşmeye aracılık etmeleridir. Bizleri Yüce Allah'ın dosdoğru yoluna ileten Kur'an, melek Ceb-rail (as) aracılığıyla Hz. Peygamber'e ulaştı. Keza melekler kimi peygamberlere müjdeler kimi peygamberlerin toplumlarına da azap yani helak getirmişlerdir. Lût'un (as) kavmini helak etmek için gelen melekler önce Hz. İbrahim'e bir oğul müjdesi verdiler, ardından da Lût'a (as) gidip kavminin helak olacağını söylediler. Haberi verdikten sonra da Lût'a (as), "*Sana gerçeği getirdik, biz el-bette **sadık** kimseleriz.*"¹⁷ dediler. Böylece onlar kendilerinin sadık olduklarını yani hem Allah'ın kendilerine verdiği göreve sadakat gösterdiklerini hem de getirdikleri haberlerin doğru olduğunu ifade ettiler.

2.3. Peygamberler Doğrulukta Örnek Kimselerdir

Sıdk, her konuda doğru olmak ve doğru konuşmak anlamında peygamberlerin sıfatlarından biridir. Böyle bir niteliğe sahip oldukları için peygamberler Kur'an'da sadık ya da sıd-dık olarak nitelenmişlerdir.¹⁸ Doğrusu insanların, peygamberlere iman edebilmesi için öncelikle onların sözlerine güvenilir kimseler olmaları gerekir. Aksi takdirde sözüne güvenilmeyen bir kişinin söz ve vaatlerine özellikle de gayb âleminde haber aldığına inanmak mümkün olmayacaktır. İslam âlimleri, ilahi emaneti yerine getirmekle görevlendirilen peygamberlerin bu niteliğe sahip olması gerektiğinde ittifak etmişlerdir.¹⁹

Bildiğimiz gibi Hz. Peygamber'e, sözüne ve davranışlarına olan güven dolayısıyla daha Cahiliye Dönemi'nde müşrikler

17 Hicr, 15/51-64.

18 Yûsuf, 12/51; Meryem, 19/41.

19 Yusuf Şevki Yavuz, "Peygamber", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 2007, 34/261.

“Müminlerden bazı kimseler Allah’a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar; (vaatlerini) asla değiştirmediler.”²¹

İman etmekle insan Yüce Allah'a bir söz vermiş olmaktadır. İman, Yüce Allah'ın yapılmasını istediklerini yerine getireceğimize ve yasakladıklarından kaçınacağımıza dair O'na verilen bir sözdür. Bu söze sadakat ise, doğruluktan ve doğrulardan yana olmayı, hak ve adalet için gayret etmeyi gerektirir. Mümin sadece kendisinin doğru ve dürüst olmasıyla yetinmemelidir. Tıpkı Hz. Peygamber gibi tüm insanların doğru ve dürüst olması için de çalışmalıdır.

Şunu ifade edelim ki Yüce Allah’a yapılan ibadet ve taatler, aynı zamanda O’na verilen söze gösterilen sadakatin bir nişanesidir. Dikkat edilirse sadaka ve tasadduk (sadaka vermek) kelimeleri de sıdk kökündendir. Mümin sadaka vermekle, Yüce Allah’a verdiği söze sadakat göstermiş olur. Aynı şekilde namaz, oruç, hac da Cenab-ı Allah’a iman ile verilen söze gösterilen sadakatin bir ifadesidir.

Göz önünde bulundurulması gereken bir husus ise yapılan ibadetlerin Yüce Allah'a verilen söz çerçevesinde olmasıdır. İbadetler, O'nun belirlediği şekil ve şartlara göre yapılmalıdır. Örneğin oruç ibadeti, şayet Allah'a verilen söz gereği değilse ve O'nun bildirdiği şartlara uymuyorsa ibadet değerini kaybeder. Böyle bir durumda oruç tutan kişi sadece sebepsiz yere sabahtan akşama kadar aç kalmış olur. Unutmayalım ki Yüce Allah'a ve O'nun elçisine verilen sözler, her durumda ve şartta tam itaat ister.

Müminin önemli bir vasfı da hem müminlere hem de diğer insanlara karşı güvenilir olmaktır. Güvenin en önemli unsuru ise, verilen söze sadakat göstermek, söz ve davranışlarında

21 Ahzâb, 33/23.

“Biz *şehadet ederiz ki sen gerçekten Allah’ın elçisisin.*” diyen münâfıkların yalan söylediklerini ifade eder.²⁵ Gerçekte onların söyledikleri bu sözler doğrudur ancak inanmadan söyledikleri için onlar sadık kimseler değil, yalancı kimselerdir.

Öte yandan inkârcı kâfirlerin de en büyük ahlaki zaafı söz ve iddialarında dürüst olmamaları olmuştur. Onlar, Hz. Peygamber’i yalanlarken ya da Kur’an’ı reddederken ileri sürdükleri gerekçeler konusunda samimi ve dürüst değillerdi. Bu yüzden Allah (cc) zaman zaman, “*Şayet sadık (doğru, dürüst) kimseler iseniz...*” diyerek, onların iddialarında samimi olmadıklarını ortaya koymuştur.²⁶

3. Ahdine Sadık Olanlar Ödüllendirilir

İnsan, Allah (cc) tarafından yeryüzünün halifesi olarak tayin edilmiştir. İnsanın sorumluluğu, yeryüzünü, kendisine emanet eden yaratıcısının istekleri doğrultusunda inşa ve imar etmektir. Fakat söz konusu halifelik görevini, özü sözü doğru sadık insanlar üstlenmelidir. Doğruluk ve sadakatin hâkim olduğu toplumlar insanların en çok ihtiyaç duyduğu huzur ve güven ortamına sahip olurlar.

Allah (cc), gönderdiği mesajları ileten peygamberlere sadakat gösteren müminlerin ahirette fayda göreceklerini söylemiştir. Örneğin Ahzâb suresinde hem kadın hem de erkek müminlerin sadakatlerine değinilmiş ve onlar için bağışlanma ve verilecek büyük bir mükâfat olduğuna vurgu yapılmıştır.²⁷ Yine Mâide suresinde Allah (cc), kendisine verdikleri sözlere sadık kalanlardan razı olacağını ifade etmiştir. Sadık kimselere verilecek mükâfat ayette şöyle ifade edilir:

25 Münâfıkûn, 63/1.

26 Neml, 27/64; Bakara, 2/23; Sâffât, 37/157.

27 Ahzâb, 33/35.

“Allah şöyle buyuracak: Bu, sadıklara doğruluklarının fayda sağladığı gündür. Onlar için; altlarından ırmaklar akan, içlerinde ebedi kalacakları cennetler vardır. Allah, onlardan razı olmuştur. Onlar da Allah’tan razı olmuşlardır. İşte büyük başarı budur.”²⁸

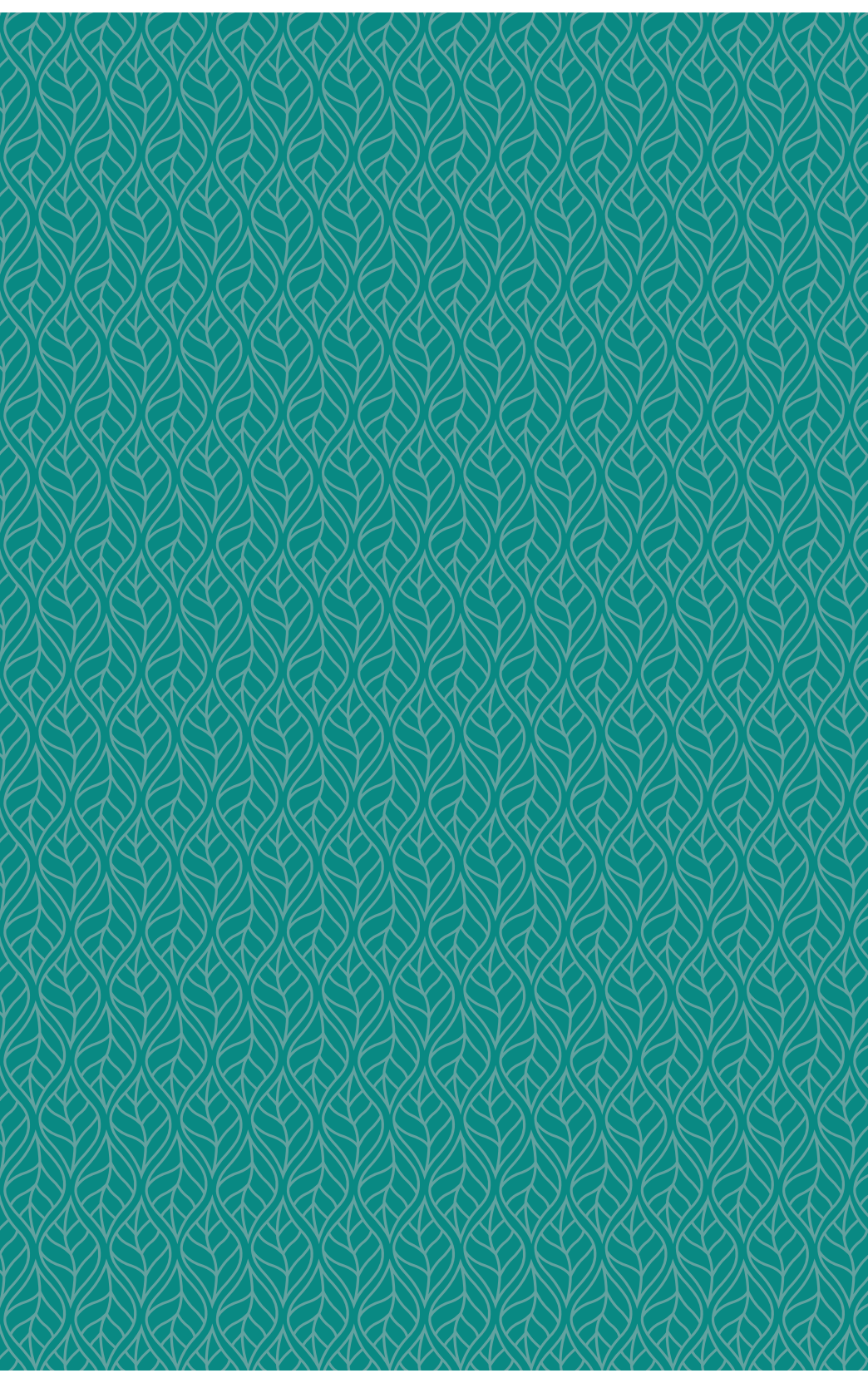

Doğruluk konusunda mükemmeliyet, bir ismi de Sadık olan Yüce Allah'a aittir. O'nun her sözü doğrudur, hak ve hakikati içerir. Her ne vadetmişse o söz mutlaka gerçekleşecektir. Sözünün ve yaptıklarının doğruluğu konusunda akla gelen gelmeyen her türlü noksanlıktan uzaktır. Aynı zamanda doğruluğun kaynağı olan Yüce Allah, bizlere de doğruluğu ve sadakati emretmiştir.

Yüce Allah insanlara mesajlarını, görevini tam bir sadakatle yapan sadık kulu Cibrail (as) aracılığıyla göndermiştir. Mesajın bizlere tebliğini ise sıdk (doğruluk) sıfatına sahip Hz. Peygamber üstlenmiştir. Sadık bir zincirden gelen vahiy yani Kur'an da özü sözü bir, sözüne sadık insanlar inşa etmeyi hedeflemiştir.

Yüce Allah'a iman etmek, O'na bir söz vermek ve büyük bir sorumluluk üstlenmek demektir. Bizleri ahirette kurtaracak olan da verdiğimiz bu söze göstereceğimiz sadakattir. Allah (cc) sadık kimseleri ahirette cennet nimetleriyle ödüllendirecektir. Bizlere düşen de söz konusu nimetlere kavuşmak için gayret göstermektir.

Son olarak ifade edelim ki insanın, Rabbine gösterdiği sadakat onu diğer insanlara karşı da sadık ve güvenilir yapar. Mümin bir kişi, insanlara verdiği sözlere de sadakat gösterir. Zira Rabbi ondan sadık bir kul olmasını istemiştir. Hatta bunun da ötesinde sadık bir mümin, Rabbinin emrine sadakatin bir gereği olarak, yaşadığı zamana ve mekâna doğruluğun hâkim olması için gayret eder. Çünkü o, iman etmekle yeryüzünün halifeliğine talip olmuştur.

Doğruluk, zorlu bir yoldur. İnsanlara karşı kimliğimizi gösteren bir şahsiyet yansımasıdır. İnanıldığı değerler uğrunda, nefsine ve içinde yaşadığı çevreye rağmen mücadele etmektir. Tıpkı 'sıdk/doğruluk' özelliğiyle donanmış olarak gönderilen peygamberler gibi.

DOĞRULUK ONUN KARAKTERİYDİ

Doç. Dr. Mustafa ÖZTOPRAK
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Dünya kurulduğundan günümüze insanlığın iffet, sadakat, iyilik, hoşgörü gibi ortak değerleri vardır. Doğruluk da bunlardan birisidir. Bu kıymetin; din, dil, meşrep ve ideoloji aidiyetinden ziyade fitrattan/mizaçtan gelen ortak bir özelliği vardır. İnsani yönün temel alındığı bu değerle kişiler, kendi günlük hayatımızda yaşadığımız gibi dünyanın her tarafında hüsnükabul görmektedir.

Doğruluk, zorlu bir yoldur. Her ne kadar zülfüyâre dokunsa ve menfaatimize ters düşse de yeri geldiğinde bedel ödemektir. İnsanlara karşı kimliğimizi gösteren bir şahsiyet yansımasıdır. İnandığı değerler uğrunda, nefesine ve içinde yaşadığı çevreye rağmen mücadele etmektir. Tıpkı “sıdk/doğruluk” özelliğiyle donanmış olarak gönderilen peygamberler gibi. Onlar gönderildikleri toplumda kötülere/kötülöklere karşı doğruluğı tesis etmenin mücadelesini vermişler, örnek olmuşlar ve nice bedeller ödemişlerdir. Bu çerçevede, Allah Restölü (sas) “*Emrolunduğün gibi dosdoğru ol.*”¹ ayetinin saçlarını ağarttığını² söylerken, doğru olmanın yükünün ne kadar ağır olduğuna işaret etmiştir.

1 Hûd, 11/112.

2 Beyhakî, *Şuabü'l-imân*, IV, 82, hadis no: 2215.

“Herkesin kendi karakterine göre iş yaptığı”³ şu dünyada, şahsiyetlerin oluşum sürecinde doğruluk, bir karakter inşası⁴ ve tatmin olacak bir kalbin kaynağıdır.⁵ İmtihan dünyasının temel amaçlarından. Onun için, toplumların karakterini doğruluk yönünde oluşturmak için peygamberler “sıdk” özelliğiyle donanmış ve Allah Resûlü kendi ifadesiyle “Beni Rabbim terbiye etti, ne güzel terbiye etti.”⁶ diyerek, istikamet kaynağının ne olduğunu beyan etmiştir. Çünkü peygamberler gönderildikleri toplum için en güzel numunelerdir.⁷ Örnek şahsiyetlerin, gönderildikleri toplumun seviyesinden ileride olması eşyanın tabiatına uygun olanıdır. Dolayısıyla toplumlar, doğruluğun ne demek olduğunu peygamberlerden öğrenmişlerdir.

Gönderildiği cahiliye ortamı ile vefat ettiği sıradaki sahâbîlerin geldiği seviye düştüğünde aradaki değişimin mimarı olan Allah Resûlü’nün ne kadar etkin/etkili olduğu anlaşılacaktır. Birbirlerini acımasızca öldüren Cahiliye Dönemi insanlarından karıncayı bile ezemez hâle gelen sahâbîler arasındaki 23 yıllık değişim süreci, onun aracılığıyla gerçekleşmiştir. Hiç şüphesiz bu değişim ve dönüşümün temel ahlaki sebebi, Allah Resûlü’nün bir emsal olarak karakterini oluşturan doğruluk özelliğidir.

Allah Resûlü’nün doğruluk temelli karakteri düşünüldüğünde belli başlı bazı özelliklerini tespit etmek mümkündür. Elbette onun karakteri, buraya örnek olarak alacağımız konularla sınırlı değildir. Konu çok detaylıdır, biz, meseleye örneklem metoduyla yaklaşarak karakteri açısından temayüz eden

3 İsrâ, 17/84.

4 Fussilet, 41/30.

5 Tirmizî, Sıfatü’l-kıyâme, 60.

6 Süyûtî, *Câmiu’l-Ehâdis*, II, 88.

7 Ahzâb, 33/21.

yönlerini değerlendireceğiz. Bunlar; “Güven vermek”, “Duruş sahibi olmak”, “Rehberlik etmek”, “Sabırlı olmak” ve “Şeffaf olmak” şeklindedir.

A. Güven Vermek

Günlük hayat düşünüldüğünde kimlere doğru denir? Akla gelecek olan cevaplardan biri, genel olarak ilişkilerinde güven tesis eden kişiler şeklindedir. Söz konusu kişi bir elçi olduğu zaman, güvenin birey ve toplum bazında ne kadar önemli olduğunu ifade etmeye gerek yoktur. Bir peygambere inanmak için önce kendisine güvenilmeli ki onun getirdiği mesajlar muhatapları tarafından kabul görsün.

Allah Resûlü (sas) Cahiliye Dönemi’nde bile içinde yaşadığı Mekke toplumunda güvenilirliği ile ön plana çıkmıştır. Kendisine verilen “Muhammedü’l-Emin” lakabı bunun en bariz göstergesidir. Mekke’de yaşanan bir sel baskınında Kâbe zarar görmüş ve tamir çalışmaları yapılmıştı. Sıra Hacerü’l-Esved’in yerleştirilmesine gelince, kabileler arasında taşı kimin yerleştireceği hususunda ihtilaf çıkmıştı. Şeybe kapısından ilk kim girerse o hakem olsun diye anlaştılar. O kapıdan ilk giren Hz. Peygamber’di. Orada bulunan kabile temsilcilerinin hepsi, buna sevindiler. Zira o, sevip saydıkları güvenilir Muhammed’di.⁸

Bir kişi hakkında tanıdıkları, kendisine değer verenler, kendisini takip edenler övgü dolu sözler söyleyebilir. Bu yaklaşımı normal karşılamak gerekir. Çünkü onu tanımaktadırlar ve kendisiyle yakın muhabbet içindedirler. Ancak bir kişiye sevmeyenleri bile güven duyuyorsa orada fevkalade bir aşamadan bahsetmek gerekir. Hz. Peygamber, yaşadığı toplumda bu seviyede bir güven tesis etmiştir.

8 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, II, 304.

Allah Resûlü'nün, Cahiliye Dönemi'nde toplum nazarındaki mezkûr güvenilirlik konumu risaletten sonra da devam etmiştir. Şu olay bunun en çarpıcı örneklerinden birisidir:

“Resûlullah (sas), önce en yakın akrabalarını yani Abdülmutilib oğullarını İslam'a davet etmişti. Sonra da Safâ Tepesi'ndeki yüksekçe bir yere çıkıp olanca sesiyle, “*Yâ Sabâhâh! Yâ Sabâhâh!*” diye haykırdı. Araplar bu kelimelerin ne anlama geldiğini çok iyi bilirdiler. Bunlar, düşman saldırısının an meselesi olduğunun haykırışlarıydı. Hz. Muhammed'in bu çağrısını işitenler gelip karşısına dizildiler. Gidemeyenler de olup bitenleri öğrenmek için adamlarını gönderdiler. Resûlullah, “Ben size, ‘Şu vadinin arkasında size saldırmak isteyen süvari birlikleri var.’ desem bana inanır mısınız?” diye sordu. Hep bir ağızdan, “Evet, inanırız... Biz senin bugüne kadar yalan söylediğini hiç görmedik.” diye karşılık verdiler. “O zaman,” dedi Resûlü Ekrem, “Ben sizi şiddetli bir azaba karşı uyarıyorum.” Bu, belki de kalabalığın hiç beklemediği bir şeydi, bocaladılar. Resûlullah'a önce amcası Ebû Leheb karşı çıktı, sonra da diğerleri.”⁹

Bu olayın muhatapları, Resûlullah'ın inanmayan akrabalarıydı. İnanmadıkları hâlde dağın arkasında olabilecek düşman bilgisinden dolayı ona itimat edeceklerini söylemeleri, doğruluk ve güven adına o zamana kadar toplum nazarında oluşturulan karakterin/şahsiyetin somut hâli olarak ziyadesiyle dikkat çekicidir.

Hz. Peygamber, Cahiliye Dönemi'nden sonra yeni Müslüman olanlardan da doğru olmaları yönünde söz almıştır. Kendi şahsiyeti doğruluk üzere olan bir elçi, sahâbîlerinden de aynı değerleri yerine getirmelerini istemiştir. Bu çerçevede, onun Birinci Akabe Biatı'nda Medineli on iki sahâbîden “iyilikten ve doğruluktan ayrılmamaları üzerine” biatlerini alması,¹⁰ risalet

9 Heyet, *Hadislerle İslam*, III, 397; Buhârî, Tefsîr, (Şuarâ) 2.

10 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 220.

geldikten sonraki dönemde de doğruluğu telkin etmeye devam ettiğini göstermektedir.

Güven vermeyi ve toplumda güven inşa etmeyi tavsiye eden Peygamberin ümmeti olarak bugün istenilen seviyede olamadığımız açıktır. Bir peygamberin hâl ve davranışlarının/sünnetlerinin, onu takip edenler için bir kıymet ifade etmesi gerekmektedir. Birbirimize karşı güvenin çok zayıfladığı şu dönemde, yeniden Allah Resûlü'nün hem Cahiliye hem de İslami dönemdeki doğruluk temelli güven telkin eden tavsiyeleri hayatımıza mihenk olmalıdır.

B. Duruş Sahibi Olmak

Bireyler, liderler ve öncü kişilerin zihinlerde kalan yönleri genellikle meseleler karşısındaki duruşlarıdır. Söz konusu duruşlar, genellikle sonradan kazanılan bir özellik değil, zaman içinde oluşan insani yapının bir gereğidir. Bunun bir istisnası vardır, o da dindir. Zira din; insanları iyiye, güzele, anlayışa, hoşgörüye, hakikate ve adalete yönlendirme ve fitrattan gelen saflığa döndürmeye vesiledir. Mesela, zorluk yaşadığında inandığı değerleri mi yoksa kendisine dayatılan şartları mı tercih edeceğine karar vermek, çevresinde imtihan edilen bir kişiye yardım etmek veya ondan uzaklaşmak/görmezlikten gelmek, yüze karşı söyleyemediklerini arkadan konuşmak gibi durumlar, karakter ve duruşların niteliğini yansıtmaktadır. Hz. Peygamber'in hayatında duruş ihtiva eden davranışlardan birçok örnek bulunmaktadır:

Mekke döneminde sayısız işkenceye rağmen inandığı yolda yürümesinde, Bedir esirleri arasındaki amcasının elindeki iplerin gevşetilmesi teklifi üzerine diğer esirlere de aynısının yapılmasını istemesinde, Hudeybiye Antlaşması'ndaki zorlu şartlara ve sahâbilerin olumsuz tavırlarına rağmen antlaşmayı bir kazanım olarak görerek ısrar etmesinde, Huneyn Savaşı'nda herkes

kaçarken “Ben Allah’ın peygamberiyim, hiçbir yere gitmiyorum.” diyerek Müslümanların yeniden toplanmasını sağlamasında, Tebük Seferi’ne katılmayan üç sahâbîye karşı hüküm gelinceye kadar elli gün tavrını ortaya koymasında, hırsızlık yapan kızı Fatıma bile olsa ona da gereken cezayı vereceğini söyleyerek hükümleri uygulamada kararlılık sergilemesinde, Mekke’nin fet-hinde savaş kazanan mağrur bir komutan gibi değil, bir elçiye yakışan mütevazı bir tavırla şehre girmesinde vb. birçok konuda Allah Resûlü’nün hak ve hakikatin yanındaki sabit duruşuna şahit olunmuştur.

Hz. Peygamber’den gelen hadisler içinde âdeta “Duruş hadisi” diyebileceğimiz bir rivayet vardır. Çoğunlukla bu hadis, tebliğ içerikli çalışma ve sunumlarda zikredilmektedir. Ancak hadisin temel hareket noktasının/maksadının bir duruşu göstermesi bakımından önemli olduğunu ifade etmek gerekir. Hadis, şu şekildedir:

“Kim kötü bir iş görürse onu eliyle düzeltsin; eğer buna gücü yetmiyorsa diliyle düzeltsin; buna da gücü yetmezse kalben karşı koysun. Bu da imanın asgari gereğidir.”¹¹

Bu hadise bakıldığında, bir Müslümanın kötülük karşısında alması gereken tavır görülmektedir. Karşılaştığı kötü fiili görmezlikten gelme yerine, kendi gücü ve salahiyeti çerçevesinde alacağı duruş izah edilmektedir. Mutlaka her türlü meselede, yerindelik şartıyla müdahil olmanın farklı yolları vardır. Ancak hadis, bir Müslümanın içinde bulunduğu her konuma göre ortaya koyabileceği bir tavrı olması gerektiğini ifade etmesi bakımından önemlidir.

Allah Resûlü’nün, hayatında doğruluktan ayrılmadığına her hâlden delil göstermek mümkündür. Ancak duruş

11 Müslim, İmân, 78.

sergilemenin çoğu zaman göz ardı edildiği şakalaşma hususunda kendisine sorulan şu soruda da doğruluk adına bir hisse bulabiliriz:

Resûlullah (sas), “Ben, her zaman sadece doğruyu söylerim.” dediğinde bu inceliği kaçıranlar ona, “Yâ Resûlallah! Sen bize şaka yapıyorsun ama!” demişlerdi de O ısrarla, “Ben, her zaman sadece doğruyu söylerim.” buyurmuştu.¹²

Şaka konusu, günümüzde insanların doğru ile yanlış ayırt edemeyip sadece eğlenmeye yoğunlaştıkları bir eylem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hâlbuki Resûlullah, latife yaparken bile bir duruş sergilemektedir. Bu duruşun temelinde haktan ayrılma hususu bulunmaktadır. Çünkü onun hayatında, kişinin aynı anda iki duruş sergilememesi, ikiye bölünmesi gerektiğine dair birçok sünneti bulunmaktadır.

Hizmet Peygamber, bir karakter yansıması olarak duruşun doğruluğuna niçin bu kadar önem vermektedir? Doğruluğu anlatırken sanki zıddıyla anlatma yoluna giderek zihinlerde kalıcı olmasını sağlamıştır. Belki de konunun bir Müslüman açısından net anlaşılmasını, kavranmasını amaçlamıştır. Onun hedefinin ne olduğunu, aslında zikrettiği hadislerle bakarak tespit etmek mümkündür.

“Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk (insanı) iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi devamlı doğru söyler ve doğruluktan ayrılmazsa Allah katında “doğru/sıddık” olarak tescillenir. Yalandan sakının! Çünkü yalan kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi devamlı yalan söyler, yalan peşinde koşarsa Allah katında “yalancı/kezzâb” olarak tescillenir.”¹³

12 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 341.

13 Müslim, *Birr*, 105.

âlemimizi karşılayabilir. Zahirî yön hakkında büyük oranda bilgi sahibi olunabilirken, batını yön hakkında çok fazla bilgi sahibi olmak mümkün değildir. İslam'ın gerçekleştirmek istediği amaçlardan birisi de maddi ve manevi hayatı tek hâle getirmek veya en azından yakınlaştırmaktır.

Resûlû Ekrem, hem Cahiliye Dönemi'nde hem de risaleti esnasında net olmaya gayret etmiştir. İkiyüzlü olmayı, arkadan konuşmayı, başkasının arkasından iş çevirmeyi yasaklamıştır. Birçok hadisinde maddi ve manevi dünyanın birlikteliğine vurgu yapmıştır: “Kalbi dürüst olmadıkça kulun imanı doğru olmaz. Dili doğru olmadıkça da kalbi doğru olmaz.”²¹ “Her sabah bütün organlar dile hitaben şöyle der: ‘Bizim hakkımızda Allah’tan kork. Biz sana bağlıyız. Sen doğru olursan biz de doğru oluruz. Sen eğri olursan biz de eğriliriz.’”²²

Hız. Peygamber bir gün pazarda bir ekin yığınının rastlamış, elini buğday yığınının içine daldırmış ve içinin ıslak olduğunu fark etmişti. Mal sahibine, ıslak kısmı niçin dışarıya çıkarmadığını sorduğunda, “Yağmur yağdı, ıslattı ey Allah'ın Resûlü.” cevabını vermişti. O da, “O ıslak kısmı buğdayın yüzeyine koysaydın ya, aldatan benden değildir.” buyurmuştur.²³ Abdullah İbn Âmir (ra) anlatıyor: “Bir gün, Resûlullah (sas), evimizde otururken, annem beni ‘Yavrum gel sana bir şey vereceğim.’ diye çağırdı. Peygamberimiz anneme: ‘Çocuğa ne vermek istemiştin?’ diye sordu. ‘Ona bir hurma vermek istemiştim.’ deyince, Peygamberimiz: ‘Dikkat et! Eğer ona bir şey vermeyecek olursan, üzerine bir yalan günahı yazılacak!’ demiştir.”²⁴ “Bir kişinin kalbinde aynı

21 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 199.

22 Tirmizî, *Zühd*, 61.

23 Müslim, *İmân*, 164.

24 Ebû Dâvûd, *Edeb*, 80.

anda iman ile küfür, doğruluk ile yalancılık, hıyanet ile emanet bir arada bulunmaz.” buyurmuştur.²⁵

Hiz. Peygamber; Müslümanlara şeffaf olmayı tavsiye etmesine rağmen, risaleti boyunca en fazla zorluğu ikiyüzlü karakter sahibi münafıklar nedeniyle yaşamıştır. Onunla birlikteyken inandık deyip yanından ayrıldıktan sonra inanmadıklarını söyleyen, Uhud Savaşı'nda yarı yoldan geriye dönen, İfk Hadisesi'nde Hiz. Aişe annemize iftira atan, Hendek Savaşı'nda müşriklerle gizlice anlaşılan, ensar ve muhacir arasında savaş çıkarmak için laf taşıyanlar vb. hep münafıklardı. Bunlar İslam toplumu içinde şeklen Müslüman görünen, içlerinden ise inkar eden kişilerdi. Allah Resûlü bunların münafık olduğunu bildiği hâlde yüzlerine söylememiş, ancak ikiyüzlülüğün dünya ve ahiret açısından ne kadar zararlı olduğunu hem ayetlerle hem de hadisleriyle anlatmaya çalışarak gittikleri yoldan onları döndürmeye çalışmıştır.

İnandığımızı üslubunca söylemek, canımızı acıtsa da doğru-
dan yana tarafımızı belirlemek, kafamıza takılan bir husus varsa
bunu muhatabımızla bizzat konuşarak halletmek sünnettendir.
Her muhatabımız için farklı bir yüzümüzün olması, belki kısa
vadede kazandırabilir ancak uzun vadede ve ahirette kaybetti-
receği aşikârdır.

25 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 349.

*Allah ve Resûlî'ne iman eden kimseler en doğru sözü
en güzel şekilde söylemiş olmaları yönünden sıddıktırlar.*

DOĞRULUK VE SAMİMİYETTE ZİRVE OLANLAR: SİDDÎKLAR

Dr. Öğr. Üyesi Sema ÇELEM
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

Doğruluk kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki karşılığı olan sâdık hem söz hem de davranış için kullanılır.¹ Söz söyleyen özünde de doğru olmalıdır. Dilden dökülenle kalpten geçen çelişmemeli, bu bütünlük davranışa da yansımalıdır. Ayetler bu güzel özelliğe sahip olanlardan sadık ya da siddîk olarak söz ederler. Üç ayette “doğru sözlü” anlamında kullanılan sadık kelimesi elli kadar ayette çoğul şekilleri ile (sâdikûn, sâdikîn, sâdikât) karşımıza çıkar. Bakara suresi 177. ayete göre sadıklar, “Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere iman eden; sevdiği maldan yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, yardım isteyenlere ve özgürlüğünü kaybetmiş olanlara harcayan; namazı kılıp zekâtı verenlerdir. Böyleleri anlaşma yaptıklarında sözlerini tutarlar; darlıkta, hastalıkta ve savaş zamanında sabrederler.” Ayet doğruluğun iman, ibadet ve ahlakla olan yakın ilişkisini gözler önüne sermektedir. Ayette belirtilen özelliklere sahip bir mümin özü, sözü ve davranışları uyum içinde olan kimsedir.

Sâdık bütün peygamberlerin ortak özelliğidir. Peygamberler Allah'ın sadık kullarıdır. “Her peygamber doğru söyler, görevine ve Rabbine sadıktır, güvenilir bir insandır.”² Allah onlardan

1 Râgıb el-İsfahânî, *Müfredat*, 582.

2 Zeki Duman, *Beyânu'l-Hak*, Fecr Yayınları, c. 3, s. 1681.

sıddıktırlar. Müfessirlerden bir kısmı bu ayeti yorumlarken iman eden herkesin bu isimle anılabileceğini söylemişlerdir.⁸

Nisâ suresinin 69. ayeti sıddıkları peygamberlerle birlikte anar: “Kim Allah’a ve peygambere itaat ederse işte onlar, Allah’ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!” Müminlerin Allah ve Resûlü’ne itaat etme şartıyla peygamberler ve Hak katındaki diğer kıymetli kişilerle cennette bulunacağını haber veren ayetin Hz. Peygamber’e sevgisini şu sözlerle anlatan bir sahâbî hakkında indiği rivayet edilmektedir: “Ey Allah’ın elçisi! Ben seni kendimden ve çocuklarımdan daha çok seviyorum. Evimde iken seni hatırlıyor, hasretine dayanamadığım için hemen gelip görüyor, yüzüne bakıyorum. Senin ve benim ölümümü düşündüm. Anladım ki, sen ölüp cennete girdiğinde peygamberlere mahsus yüce makamlarda bulunacaksın. Ben ise cennete girdiğimde seni göremem diye korkuyorum!” Bir sahâbînin bu içten muhabbeti ve endişesi Rabbi katında kabul görmüş ve daha Sevgili Peygamberimiz cevap vermeden vahiy meleği gelerek mümin gönülleri teskin eden bu ayeti getirmiştir.⁹

Ayette geçen sıddık kelimesi hakkında yapılan yorumlara göre dini, hiçbir şüpheye yer vermeden tasdik edenler, sahâbenin önde gelenleri, Allah Resûlü’ne iman ederek diğer insanlara örnek olan ilk müminler bu müjdeye dahildir. İslam’ı ilk benimseyenlerin başında Hz. Ebû Bekir yer aldığı için sıddık vasfına en çok layık olan da odur. Bundan dolayı vefat ettiğinde Hz. Peygamber’in yanına defnedilmiştir.¹⁰

Sıddık kelimesi hadislerde de geçmektedir. Hz. Peygamber doğruluğu ve yalancılığı detaylı olarak açıkladığı bir hadiste

8 *Kur’an Yolu Tefsiri*, c. 5, s. 247-248.

9 *Kur’an Yolu Tefsiri*, c. 2, s. 91.

10 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu’l-Gayb*, c. 10, s.177.

“Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk (insanı) iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi devamlı doğru söyler ve doğruluktan ayrılmazsa Allah katında ‘doğru/sıddîk’ olarak anılır. Yalandan sakının! Çünkü yalan (insanı) kötülüğe, kötülük de cehenneme götürür. Kişi devamlı yalan söyler, yalan peşinde koşarsa Allah katında ‘yalancı/kezzâb’ olarak anılır.” buyurmuştur.¹¹

Bazı hadislerde sıddîk, miraç başta olmak üzere gayba dair haberleri hemen kabul eden Hz. Ebû Bekir’in sıfatı olarak zikredilir.¹² Tevhid ve nübüvvete ilk iman edenlerden olan Hz. Ebû Bekir’i Sevgili Peygamberimiz “Sen Allah’ın cehennemden azat ettiği kimsesin.”¹³ sözleriyle müjdelemiştir. O, İsrâ ve Miraç adıyla andığımız o kutsal gecenin sabahında Efendimizin bir gece yürüyüşüyle önce Mescid-i Aksa’ya oradan da göklere yükseldiği haberini duyduğunda tereddütsüz kabul ederek “Bunları eğer o (Muhammedü’l-Emîn) söylüyorsa muhakkak doğrudur.”¹⁴ der. O günden sonra “çok samimi, çok sadık” anlamına gelen sıddîk lakabıyla anılmaya başlamış, İslam literatüründe bununla şöhret bulmuştur.¹⁵

Sıddîk olmayı peygamberliğe yakın bir derece olarak görenler vardır. Ancak bu ifadenin Hz. İbrahim, Hz. İdris gibi bazı peygamberlere sıfat olarak kullanılmasından yola çıkarak hem peygamberler hem de onlara uyan “çok doğru insanlar”ın bir özelliği olduğu düşünülebilir.¹⁶

11 Müslim, Birr, 105.

12 Mustafa Çağrı, “Sıddîk” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 2009 İstanbul, c. 37, s. 91-92.

13 Tirmizî, Menâkıb, 16.

14 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 244-245.

15 Mustafa Fayda, “Ebû Bekir” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1994, c. 10, s. 101.

16 Süleyman Ateş, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1989, c. 2, s. 319.

Bütün peygamberler, Allah'ın sözünü kullarına duyurmadaki görevlerinin icabı olarak sıdk sıfatını temel özellikleri arasında taşıdıkları hâlde neden bazı peygamberler için bu ifade özellikle tercih edilmiştir? Bunun cevabını kendilerinden siddik olarak söz edilen isimlerin hayat hikayelerinde bulmak mümkündür.

Hiz. İbrahim

Kur'an-ı Kerim'e göre İbrahim Peygamber siddik idi. Yüce Allah onun hakkında "Bu kitapta İbrahim'i de an! Kuşkusuz o özü sözü doğru (siddik) bir insan, bir peygamberdi." buyurmuştur.¹⁷ Siddik ismi ancak bu ismi hak edecek şeyleri çok yapan kimselere verilir. Hiz. İbrahim'in siddik olarak isimlendirilmesi Necm suresinin 37. ayetinde ifade edildiği üzere vefa yönüyle birleştirilmiş ve onun bu ismi almasının "hak bir fiili karşısına çıkar çıkmaz yapmasından ve bu konuda vefakâr olmasından" kaynaklandığı söylenmiştir.¹⁸ Hiz. İbrahim Allah'ın gaybtan haber verdiği ayetler, kitaplar, peygamberler gibi şeyleri çok tasdik ederdi.¹⁹ Bu, sonsuz güvenin göstergesidir. Hiz. Ebû Bekir'i siddik yapan da Hiz. Peygamber için takındığı "O demişse doğrudur." tavnı değil midir?

Hiz. İbrahim'in siddik olarak tanımlanmasını anlayabilmek için onun hayatına Kur'an cephesinden bakmak yerinde olacaktır. İbrahim (as) Kur'an'da kendisinden en çok söz edilen ikinci peygamber olması yönünden pek çok surede kıssasına şahitlik ettiğimiz bir peygamberdir. Allah onu insanlara önder kılmış ve Kâbe'ye hizmetle onurlandırmıştır.²⁰ Oğlu İsmail'le birlikte Kâbe'yi yeniden inşa görevi ona verildiğinde yaptığının kabul

17 Meryem, 19/41.

18 Mâtûridî, *Tê'vilâtul-Kur'an Tercümesi*, çev. İbrahim Tüfekçi, İstanbul: Ensar yayınevi, 2019, c. 9, s. 188.

19 Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Tê'vil*, çev. Abdulvehhab Öztürk, İstanbul: Kahraman yayınları, 2013, c. 3, s. 357.

20 Bakara, 2/124-125.

edilmesi için “Ey Rabbimiz! Bizden bunu kabul buyur; şüphesiz sen hakıyla işitensin, bilensin. Ey rabbimiz! Bizi sana teslim olanlardan eyle, soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar. Bize ibadet usullerimizi göster, tövbemizi kabul et...” duasıyla Rabbine yakarmaktan geri durmamıştır.²¹

Kur’an Hz. İbrahim hakkında tartışan Yahudi ve Hristiyanları eleştirir, Hz. İbrahim’in Allah’ın birliğine inanıp boyun eğmiş bir hanif olduğuna dikkat çeker. Hanîflik “dalaletten istikamete, diğer dinlerden hak dine dönmek” demektir.²² Ayetler Hz. İbrâhim’in hanîflüğünü ve Allah’a gönülden itaat eden bir rehber olduğunu vurgular.²³ Kur’an-ı Kerim’de on iki defa geçen bu kelime yedi ayette Hz. İbrahim’in ismi ile birlikte anılmış, bir ayette de Hz. İbrahim kendisini hanîf olarak tanımlamıştır. Hanîf olmak âdeta Hz. İbrahim’le özdeşleşmiştir.

Kur’an Hz. İbrahim’e yakın olmanın şartını onun yolundan gitmek olarak gösterir.²⁴ Sevgili Peygamberimiz (sas) de dahil olmak üzere onun soyundan kendilerine kitap ve hikmet verilen birçok peygamber gönderilmiştir.²⁵ Hz. Muhammed’in (sas) şahsında bütün insanlığa İbrahim’in dinine uymak emredilmiştir: “Sonra sana, ‘Tevhid önderi olan ve putperestler arasında yer almamış bulunan İbrâhim’in dinine uy’ diye vahyettik.”²⁶

Yüce Allah Hz. İbrahim’i dost edinmiştir.²⁷ Allah’ın bir insanı dost edinmesi insanlar arasındaki iletişimden çok öte bir durum olarak “Gönlünde Allah’tan başkasına yer vermeyecek

21 Bakara, 2/127-128.

22 Şaban Kuzgun, “Hanîf” *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 1997, c. 16, s. 33-39.

23 Nahl, 16/120.

24 Âl-i İmrân, 3/65-68.

25 Nisâ, 4/54.

26 Nahl, 16/123.

27 Nisâ, 4/125.

kadar O'nu sevmek ve O'nun tarafından da sevilmek.” şeklinde anlaşılabilir.²⁸

İbrahim (as) Allah tarafından daha peygamberlik öncesinde kendisine akli ve fikri yetkinlik verilmiş birisidir. Bu büyük peygamber putlara tapan babası ve kavmiyle mücadele etmiş, onların bu davranışının sapkınca olduğunu çekinmeden dile getirmiştir. Tuttukları yanlış yoldan ayrılmaya onları ikna edemeyince “...Ey kavmim! ben, sizin (Allah'a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım. Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”²⁹ diyerek onlar gibi düşünmediğini söylemiştir. Kavminin putlarını kırarak onlara ders vermek istediğinde ateşe atılmakla tehdit edilmiştir. Bunu gerçekleştirmek üzere büyük bir ateş hazırlayanlara karşı Allah onun yanında olmuş, “Ey ateş, İbrahim'e karşı serin ve zararsız ol!”³⁰ buyurmuş ve onların tuzaklarını boşa çıkarmıştır.³¹

Önceleri müşrik babası için Allah'tan bağışlanma dileyen Hz. İbrahim babasının Allah'a karşı düşmanlığındaki ısrarını görünce tövbe ve istiğfardan vazgeçmiştir.³² Ayette onun için kullanılan evvâh (içli, duygusal) ve halîm (yumuşak huylu) ifadeleri bu büyük peygamberin şahsiyeti hakkında bilgi vermektedir. O ayrıca münîb/kendini Allah'a vermiş biridir.³³ Yine o, Allah'ın nimetlerine şükreden, Allah'ın seçkin kıldığı, doğru yola yönelttiği bir kuludur.³⁴

28 *Kur'an Yolu Tefsiri*, c. 2, s. 151.

29 En'âm, 6/78-79.

30 Enbiyâ, 21/69.

31 Enbiyâ, 21/70.

32 Tevbe, 9/114.

33 Hûd, 11/75.

34 Nahl, 16/121.

Yüce Allah ilerlemiş yaşında ona evlat nasip etmiş üstelik ona bu müjdeyi melekleriyle iletmiştir.³⁵ O da bu ikram karşısında “Yaşlılığıma rağmen bana İsmail’i ve İshak’ı armağan eden Allah’a hamdolsun! Şüphesiz Rabbim duaları kabul edendir.”³⁶ sözleriyle hemen şükre yönelmiştir.

İlk yavrusu İsmail’i ve annesini Allah’ın yol göstermesiyle ıssız ve ekin bitmeyen bir vadi olan Mekke’ye bırakırken yine tek dayanağı Allah’tır, ellerini açar ve Rabbine yalvarır: “Ey Rabbimiz! Ben zürriyetimden bir kısmını, senin kutsal evinin (Kâbe) yanında tarıma elverişli olmayan bir vadiye yerleştirdim. Bunu yaptım ki rabbim, namazı kılsınlar. İnsanların gönüllerini onlara meylettir ve çeşitli ürünlerden onlara rızık ver ki şükretsinsin.”³⁷

İnsanlara farz kılınan hac ibadeti de ilk olarak Hz. İbrahim tarafından duyurulmuştur.³⁸ İbrahim Peygamber Allah’ı anlatırken şu ifadeleri kullanır: “O, beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Beni yediren ve içirendir. Hastalandığım zaman bana şifa verendir. Canımı alacak olan, sonra beni yeniden diriltecek olandır. Hesap günü hatalarımı bağışlayacağını umduğum yine O’dur.”³⁹ Bu ifadelerin ardından İbrahim Peygamber Allah Teâlâ’ya şöyle dua eder: “Rabbim! Bana hikmet ver ve beni iyiler arasına kat. Arkadan gelecekler içinde iyilikle anılmayı bana nasip eyle! Beni naîm cennetine girenlerden eyle! Babamı da bağışla; kuşkusuz o doğru yoldan sapanlardan oldu. İnsanların diriltileceği gün ve Allah’a temiz bir kalple gelenler dışında malın da çocukların da fayda vermeyeceği gün beni mahcup etme!”⁴⁰

35 Hûd, 11/69.

36 İbrâhîm, 14/39.

37 İbrâhîm, 14/37.

38 Hac, 22/27.

39 Şuarâ, 26/78-82.

40 Şuarâ, 26/83-89.

Hz. İdris:

Kur'an-ı Kerim'de siddik olarak nitelendirilen peygamberlerden birisi de İdris Peygamber idi. Onun hakkında "Kitapta İdris'i de an! Kuşkusuz o pek doğru bir insan, bir peygamberdi." buyrulmuştur.⁴¹ Ayetlerde İdris Peygamberle ilgili olarak "Rahman'ın ayetleri okunduğunda ağlayarak secde etme, doğruya ulaştırılma, seçkin kılınma"⁴²; "şanının ve mekânının üstün ve yüce olması"⁴³; "sabredici olma"⁴⁴; "siddik ve nebî olma"⁴⁵ gibi nitelikler de zikredilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de onun için kullanılan "Biz onu yüce bir mekâna yükselttik."⁴⁶ ifadesiyle bazı alimler İdris Peygamber'in ruhunun kabzedildiği dördüncü veya altıncı kat semanın kastedildiğini, bazıları kendisine cennetin, bazılarıysa peygamberlik verilmesinin ima edildiğini söylemişlerdir.⁴⁷

Hz. Yûsuf:

Yûsuf suresinin 46. ayeti "Yusuf! Ey özü sözü doğru arkadaş!" ifadesiyle başlar. Sure Yusuf Peygamber'in hayatını detaylarıyla ele almış, bu bağlamda babası Hz. Yakub'tan, dedeleri Hz. İshak ve Hz. İbrahim'den de söz etmiştir. Kıssa Hz. Yusuf'un rüyasıyla başlar. Rüyasında on bir yıldızın, güneşin ve ayın kendisine secde ettiklerini gören Hz. Yusuf, babası tarafından rüyasını kardeşlerine anlatmaması yönünde uyarılır: "Babası, 'Yavrucuğum'

41 Meryem, 19/56.

42 Meryem, 19/58.

43 Meryem, 19/57.

44 Enbiyâ, 21/85.

45 Meryem, 19/56.

46 Meryem, 19/57.

47 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, c. 16, s. 96; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. XXI, s. 233; Neseî, III, 38.

dedi, ‘Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.’”⁴⁸

Yakub Peygamber oğlunun gördüğü rüyayı onun ileride büyük bir makama geleceği şeklinde yorumlamış ve bunu duydukları takdirde diğer oğullarının Yusuf’a (as) kötülük yapabileceklerinden endişe etmiştir. Oysa babalarının Yusuf’a (as) karşı duyduğu sevgiyi kıskanan büyük kardeşleri bir plan dahilinde ondan kurtulmaya, onu öldürerek babalarının ilgisini kendi üzerlerine çekmeye çoktan karar vermişlerdir. İçlerinden birinin teklifi üzerine Hz. Yusuf’u kuyuya atarlar.⁴⁹

Hız. Yakub durumu farklı şekilde izah etmelerine karşın çocuklarının Yusuf’a (as) yaptıklarını anlar. “Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında, kendisine sığınılacak olan ise ancak Allah’tır.”⁵⁰ der. Bu arada Yüce Allah Hz. Yusuf’u vahiyle teselli etmektedir: “Onu götürüp (kör) kuyunun dibine bırakmaya ittifakla karar verince bunu yaptılar. Onlar farkında değilken biz de Yusuf’a ‘Onlara bu yaptıklarını elbet bir gün anlatacağız.’ diye vahyettik.”⁵¹

Hız. Yusuf’un atıldığı kuyudan bir kervan tarafından kurtarılması ile başlayan olaylar onun Mısır’a götürülmesi, köle pazarında satışa çıkarılması ve orada çalıştırılmak ya da evlat edinilmek üzere satın alınmasıyla devam eder.⁵² Bütün bunlar Allah’ın bilgisi çerçevesinde yaşanmaktadır: “...İşte böylece Yusuf’a orada bir yer sağladık ve bunu (rüyada görülen) olayların yorumunu ona öğretilim diye de yaptık. Allah, emrini yerine

48 Yûsuf, 12/5.

49 Yûsuf, 12/9-10.

50 Yûsuf, 12/18.

51 Yûsuf, 12/15.

52 Yûsuf, 12/19-21.

getirmeye kâdirdir. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler. Yusuf olgunluk çağına erişince, ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böyle mükâfatlandırırız.”⁵³.

Hız. Yusuf’a kardeşlerinden sonra tuzak kuran kişi evinde büyüdüğü kadındır. Eşinin evde bulunmadığı bir sırada kapıları kilitleyerek kendisiyle yakınlaşmak isteyen kadının bu emeline Yusuf (as), Allah’tan korkarak yanaşmamıştır.⁵⁴

Olay şehirde duyulunca ortalığın yatışması için yetkililer tarafından Hız. Yusuf’un zindana atılması uygun görülür.⁵⁵ Aslında zindana atılarak onlardan kurtulmak Hız. Yusuf’un duasıdır: “Yusuf, ‘Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir. Eğer onların bana kurdukları tuzağı boşa çıkarmazsan, korkarım ki, onlara meyleder ve cahillerden olurum!’ dedi. Rabbi onun duasını kabul etti ve kadınların tuzağına düşürmedi. Şüphesiz O, her şeyi işitir, pek iyi bilir.”⁵⁶.

Hız. Yusuf zindanda birlikte kaldığı iki arkadaşını tevhide davet ederken kendisinin ataları Hız. İbrahim, Hız. İshak ve Hız. Yakub’un dinine uyduğunu, Allah’a ortak koşmanın kötülüğünü anlatır.⁵⁷ Bu arada arkadaşlarının rüyalarını isabetli bir şekilde yorumlayan Hız. Yusuf’un bu özelliği kısa sürede duyulur ve kendisinden kralın gördüğü karmaşık bir rüyayı yorumlaması istenir. Kralın gördüğü rüyada yedi zayıf inek yedi besili ineği yemiştir. Rüyada ayrıca yedi yeşil ve bir o kadar da kuru başak vardır.⁵⁸ Hız. Yusuf yedi sene bolluğun ardından yedi sene kıtlığın yaşanacağını haber vererek tedbir almaları gerektiğini

53 Yûsuf, 12/21-22.

54 Yûsuf, 12/24.

55 Yûsuf, 12/35.

56 Yûsuf, 12/33-34.

57 Yûsuf, 12/38-40.

58 Yûsuf, 12/43-46.

söyler.⁵⁹ Bu yorumdan memnun kalan kral “Onu bana getirin, kendime özel danışman edineyim.” der. Yusuf (as) da “Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben çok iyi korurum ve bu işi bilirim.” cevabını verir.⁶⁰ Hz. Yusuf’a verilen bu yetki Yüce Allah’ın ona ikramıdır. Allah güzel davrananların mükafatını zayi etmez.⁶¹

Mısır halkı uzun süren kuraklık ve kıtlıktan Hz. Yusuf’un tedbirleri sayesinde etkilenmezler. Ancak Hz. Yakub ve oğullarının yaşadığı Kenân bölgesi zor durumda kalmış ve Mısır’dan erzak almaya başlamışlardır. Yakub Peygamber en küçük oğlu dışındaki çocuklarını bu iş için Mısır’a gönderir. Kardeşleri Hz. Yusuf’un karşısına çıktıklarında onu tanımazlar. Yusuf onlara istediklerini verdikten sonra “Sizin baba-bir kardeşinizi de bana getirin. Görüyorsunuz ki ben ölçeği tam dolduruyorum ve iyi bir ev sahibiyim. Eğer onu bana getirmezseniz artık bende size verilecek tahıl yoktur; yanıma yaklaşmayın!”⁶² der. Babalarını ikna ederek bir sonraki gelişte kardeşlerini de getirirler. Hz. Yusuf öz kardeşini yanına alır ve onun kulağına “Ben, gerçekten senin kardeşinim; onların yaptıklarına üzülme!” diye fısıldar⁶³. Hz. Yusuf Allah’ın kendisine ilham ettiği şekilde davranarak kardeşini yanında alıkoyar.⁶⁴ Diğerleri babalarına kardeşlerini geri getirecekleri sözünü verdikleri için “Efendimiz! Gerçekten onun çok yaşlı bir babası var. Onun yerine içimizden birini alıkoy. Şüphesiz biz seni iyilik sever biri olarak görüyoruz.”⁶⁵ diyerek

59 Yûsuf, 12/47-49.

60 Yûsuf, 12/54-55.

61 Yûsuf, 12/56.

62 Yûsuf, 12/59-60.

63 Yûsuf, 12/69.

64 Yûsuf, 12/76.

65 Yûsuf, 12/78.

buna karşı çıkarlar. Ama itirazları kabul edilmez ve onu bırakıp babalarının yanına dönmek zorunda kalırlar.

Hız. Yusuf'un anne ve babasına kavuşmasıyla sonuçlanan olaylarda küçük bir çocukken kendisine yaptıkları hakkında kardeşleriyle yüzleşen Peygamber, "Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir." diyerek onları affetmiştir.⁶⁶

Kıssa iman, sabır ve tevekkülün gücünü ortaya koymakta, bir zamanlar köle pazarında satılan Hız. Yusuf'un Allah'ın muradıyla yaşadığı toplumda maliye bakanlığına denk bir konuma yükselişini anlatmaktadır. Yusuf Peygamber bu süreçte umudunu yitirmemiş, geldiği noktada da şükrünü dile getirmiştir: "Ey Rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da ahirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!"⁶⁷

Hız. Meryem:

Kur'an-ı Kerim Hız. Meryem'in siddika olduğunu söyler. Yüce Allah onun için Hız. İsa'ya atıfla "Annesi dosdoğru bir kadındır."⁶⁸ buyurmuştur. Onun siddika oluşu Rabbinin kelimelelerini tasdik etmesi yönündendir.⁶⁹ İncancında hiç şirke sapmayan bu hanım namusunu koruduğu gibi incancını da korumuştur.⁷⁰ Ona verilen bu sıfatın tıpkı nebiler ve resuller gibi melekleri tereddütsüz tasdik ettiği için olduğu da söylenmiştir.⁷¹ Çünkü

66 Yusuf, 12/92.

67 Yusuf, 12/101.

68 Mâide, 5/75.

69 Tahrir, 66/12.

70 Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2002, c. 6, s. 111.

71 Mâtürîdî, c. 4, s. 290.

o büyük bir imtihan olarak kendisine Allah'ın elçisi Hz. İsa'yı müjdelemek üzere gelen Cibril'i hemen tasdik etmişti.

Hız. Meryem Kur'an-ı Kerim'de adına sure olan tek kadındır. Allah Hız. Peygamber'e hitap ederken "vezkur fi'l-kitābi Meryem/ Kitapta Meryem'i de an!"⁷² buyurmuştur. Surede Hız. Meryem'in hayatı anlatılırken iki temel konu üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki bir eşi olmadan oğlu İsa'ya hamile kalışı, hamileliği ve doğumu sırasında geçirdiği sıkıntılı süreç, doğum esnasında Allah tarafından kendisine ulaşan rahmet ve kolaylık; ikincisi bebeğini kucağına aldıktan sonra topluma karışması esnasında yaşadıklarıdır. Hız. Meryem'in mucize bebeği dünyaya getirmesi onun için hiç kolay olmamıştır. Ayetler yaşadığı zorlukları onun dilinden aktarmaktadır: "Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine getirdi. Meryem, 'Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!' dedi."⁷³ Onun böyle bir durumda unutulup gitmeyi dilemesi sadece çektiği sancılar yüzünden değildir. Bu temennide hiç kuşkusuz, mabede adanmış, Allah'a ibadetle büyümüş ve herkes tarafından iffetiyle tanınan genç bir hanımın, bu doğumdan sonra toplum içinde kötü bir duruma düşeceğini bilmesinin de etkisi vardır. Nitekim bebeğiyle insanların önüne çıktığında ilk tepkiyi "Ey Meryem! Gerçekten sen çirkin bir şey yaptın! Ey Harun'un kız kardeşi! Baban kötü bir adam, annen de iffetsiz değildi (sen ne yaptın)?!"⁷⁴ sözleriyle vermişlerdi. Hız. Meryem Rabbinin emriyle susma orucu tuttuğu için konuşmadı ve bebeği işaret ederek cevabı onun vereceğini işaret etti. Şaşkınlıkla beşikteki bir bebekle nasıl konuşacaklarını soran topluluğa⁷⁵ bebek gereken cevabı verecekti: "Ben Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, o beni kutlu ve bereketli kıldı; yaşadığım sürece bana

72 Meryem, 19/16.

73 Meryem, 19/23.

74 Meryem, 19/27-28.

75 Meryem, 19/29.

*Dosdoğru olmak, diğer deyişle istikamet üzere olmak,
itikattan başlayıp pratik hayatı ve onun içindeki bütün yapıp
etmeleri içine alacak kadar uzanımları bulunan geniş
kapsamlı bir kavramdır.*

BUGÜNÜN DÜNYASINDA SİDDÎK OLMAK

*Prof. Dr. Hülya ALPER
Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi*

I. Giriş

Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!¹ ayetinin muhatapları olmamıza, sadece doğrulukla değil dosdoğrulukla yükümlü kılınmamıza rağmen, bugün doğruluk ve doğru davranmayı “mesele” edinmek durumunda kalıyoruz. Hâlbuki mümin, iman eden anlamı taşıdığı gibi güven veren anlamını da içerir. Dolayısıyla iman üzere şekillenmiş bir toplumda doğruluğun bir soruna dönüşmemesi beklenir. Ama bu, sadece bir beklentiden ibaret kalmaktadır. Toplum fertleri arasında çeşitli seviyelerde ve konularda doğru davranmamanın ciddi bir sorun olarak açığa çıktığı malumdur. “Artık doğru-dürüst insan kalmadı. Kimse işini düzgün yapmıyor. Kimseye güvenilmiyor...” gibi cümleleri günlük hayatta sık sık işitir olduk. O hâlde içinde bulunduğumuz ortamda, bir taraftan imanımızın anlamı, diğer taraftan yaşadığımız toplumsal hayatı şekillendiren mekanizmaların insanı neye yönlendirdiği veya nereye sürüklediği sorgulanmalıdır.

Öncelikle günümüzde sahtekârlığın, sadakatsizliğin ve yalanın göz ardı edilemeyecek bir soruna dönüşmesinin arkasında modern batı medeniyetinin şekillendirdiği toplumsal yapı olduğunu ifade etmek gerekir. Maalesef böyle bir yapılanma sonucu yeryü-

1 Hûd, 11/112.

zünün her yerinde, Müslümanların yaşadığı toplumlarda da, pek çok ahlaki sorun gibi, hak ve adalete tamamen ters düşen çeşitli problemler ortaya çıkmıştır. Burada batı insanının kurallara uymasını doğrulukla özdeşleştirip “aslında bizim aksimize ne kadar da doğru oldukları” gibi bir itiraz, paradigmanın yüzeyine bakıp onu oluşturan arka planı görmeden yapıldığı, gerçek dürüstlük ile durumsal dürüstlüğü karıştırdığı için geçerli değildir. Bir kişinin kurallara rağmen dürüst olmaya çalışması ile kuralların baskısı altında mecburen dürüst davranması aynı kefeye konulamaz. Açıkçası değeri maddi olanla sınırlayan, her şeyi alım-satım malzemesine dönüştüren modern dünya düzeni, doğru olmayı kendine ilke edinmiş insanlar yetiştirmeyi başaramamıştır. Ancak burada konumuz modern hayatın bir eleştirisini yapmak olmadığından soruna sadece atıf yapmakla yetinmek uygun olur. Her hâlükârda bugün maddi ve manevi açıdan bizi kuşatan genel çevre, sadece doğruluk ve dürüstlükte değil bütün erdemleri edinmede destekleyici olmayı bırakın yok edici bir işlev görmektedir.

Tam da burada bütün bu olumsuzluklara rağmen çevresel şartların, insanı da etkilemekle birlikte kişiyi belirli bir duruma mahkum etmeyeceğini bilmek önemlidir. Zira insan, içinde büyüdüğü çevreden etkilenmekle birlikte, onun zorunlu bir ürünü olarak tanımlanamaz.

Bu gerçeklik dikkate alındığında, sorunlar dünyasından çözümler dünyasına geçmek mümkün olabilir. Zira en kötü ortamlarda bile doğru olma imkânı her zaman vardır. Nitekim siddik niteliği taşıyan Allah resûlleri, karşılaştıkları büyük engellere rağmen dosdoğru bir insan olmanın fiilî örnekliğini ortaya koymuşlardır. Onların örnekliği, çevreye rağmen doğruluğun mümkün oluşunun açık bir kanıtıdır.

Burada peygamberlerin Allah elçileri olmaları dolayısıyla farklılık taşıdıkları, çevresel şartları aşma konusunda örnek verilemeyecekleri gibi bir itiraz akla gelebilir. Fakat onların

nübüvvet öncesindeki hâlleri de çevrelerinin tipik bir ürünü şeklinde düşünölemeyeceklerinin delilidir. Gerek kendilerine vahiy gelmeden önce gerekse vahiyle şereflendikten sonra peygamberler, salt kendi çevrelerinin ürünü olarak nitelenmekten uzaktırlar. Aksine her biri erdemli duruşlarıyla, doğrulukta olduğu gibi her konuda örnektir. Bize düşen ise bu örneklikleri tarihte kalmış hikayeler olarak okumakla yetinmeyip hayatın içinde yeniden yeşertmektir.

Böyle bir gerekliliği dikkate alarak bu yazıda başlangıçta “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” ayeti kısaca açıklanmıştır. Daha sonra da istikamet üzere olmanın, diğer ifadesiyle sıddık olmanın, gerçekleştiği alanlar teoriden başlayarak konu edinilmiştir.

Aslında siddik olmak, her alanda doğru oluşu, doğrulukta sürekliliği ve hassaslığı ifade etmesi bakımından Türkçe’ye dosdoğruluk şeklinde aktarılabilir. Bununla birlikte yaygın kullanım ve söyleniş kolaylığı nedeniyle başlıklarda siddik kavramı yerine “doğruluk” tercih edilmiştir.

II. Emrolunduğun Gibi Dosdoğru Ol!

“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” ifadesi, Kur’an-ı Kerim’de Hûd suresinde geçmekte, burada Hz. Peygamber’e ve onunla birlikte olanlara dosdoğru olmaları emredilmektedir.² Ehl-i sünnet mezhebinin kurucu âlimlerinden İmam Mâtürîdî (ö. 333/944) dosdoğru olmanın, yani istikametin, önce inançta, sonra inanca aykırı işlerden sakınmakta ve en sonunda bütün amellerinde Allah Teâlâ’ya karşı ihlaslı olmada gerçekleştiğini ifade eder.³ O hâlde dosdoğru olmak, diğer deyişle istikamet üzere olmak, itikattan başlayıp pratik hayatı ve onun içindeki

2 Hûd, 11/112.

3 Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Tevîlâtü'l-Kur'ân* (İlmî Kontrol: Bekir Topaloğlu-nşr. Murtaza Bedir) XIII, 130.

bütün yapıp etmeleri içine alacak kadar uzanımları bulunan geniş kapsamlı bir kavramdır. Bu kapsam genişliği sebebiyle söz konusu emrin yerine getirilmesi hiç de kolay değildir.

Bu emrin zorluğu ve derinliğini hakkıyla bilen Peygamber Efendimiz, duruma işaret edecek şekilde kendisini Hûd suresi ve benzerlerinin ihtiyarlattığını beyan etmiştir.⁴ Bir kısım müfessirlere göre Resûlullah'a (sas) bu emrin ağır gelmesinin sebebi kendisi dolayısıyla değil ashabı dolayısıyladır. Her hâlükârda dosdoğruluğun, dinî bir terim olarak sırat-ı müstakim üzere bulunmanın zorluğu ve ağırlığı açıktır.

Nitekim kelâm ilminin en önemli simalarından biri olan Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) istikamet üzere olma emrinin bütün akâid ve amel meselelerini içine aldığını belirterek bunun zorluğuna dikkat çeker. Fahreddin er-Râzî gölge ile aydınlık arasındaki düz çizginin göz ile ayrılmasının zorluğunu, dosdoğru yol üzere olmaya örnek olarak verir. Gölge tarafı, aydınlık tarafına yakın olduğu için, bakan göz bunların arasını karıştırır.⁵ Aynı şekilde kişi için her an doğru çizgiden kayma söz konusu olabilir.

Bu sebeple bir mümin kıldığı namazların her rekatında kendisini sırat-ı müstakime erdirmesini Rabbinden talep ededurur. Peki, ama inanan biri zaten sırat-ı müstakim üzere değil midir ki ona ermek için Fâtiha suresini okuyarak dua etmektedir? Elbette iman edenler doğru yolda olanlardır. Ancak dosdoğru yolda olmak, doğru yolda olmaktan fazla bir anlam ifade eder. Bu anlam farkı yine yol örneğiyle açıklanabilir. İman eden kişi şüphesiz ana yola dahil olmuştur. Fakat yolun tam ortasında olmak ile yolun kenarlarında olmak aynı şey değildir. Kenarda olanın yolun dışına çıkması, yoldan sapması çok daha muhtemeldir. İşte dosdoğruluk her konuda tam ortada olma anlamına gelir.

4 Tirmizî, "Tefsir", 56.

5 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1421/2000, XVIII, 57.

III. İmanda Doğruluk: Tevhid

Doğruluğun ilk aşaması aynı zamanda temeli, şüphesiz imanda gerçekleşir. İnsanın doğrular arasına katılabilmesi için başlangıçta imanını batıl ve yanlıştan temizleyerek Hak üzere kılması ve elbette ihlaslı olması zorunludur. İman edilen Hakk olmadıkça, Hak'ka gönülden teslim olmadıkça hangi davranışlarda bulunursa bulunsun o kişi “sıddık” niteliğini alamayacaktır. Teori pratiği öncelediği gibi iman da diğer davranışları önceler. O hâlde doğruluğun özü, tevhide imandır. Tevhide iman, imanda istikamettir.

İmanda istikamet, başlangıçta doğru bir tanrı tasavvuruna sahip olmak ve O'na tam bir şekilde gönülden boyun eğmekle gerçekleşebilir. Bir açıdan Allah Teâlâ'nın aşkınlığı ve yüceliği, başka varlıklara hiçbir yönden benzemediği bilinmelidir. Diğer açıdan ise O'nun kendine has bir şekilde belirli sıfatlara sahip olduğu kabul edilmelidir.⁸

Daha açık ifadeyle imanda istikamet, pek çok kemal sıfatlarıyla birlikte evrenin yegâne ve tek hakimi, yönetimin mutlak sahibi; aşkın ve yüce tek bir ilaha iman etmek demektir. Kur'an-ı Kerim'de zikredildiği üzere göklerin de yerin de bu ikisi arasındakilerin de egemenliğinin Allah'a ait olduğuna⁹ iman etmeden tevhid gerçekleşmez. Her şeyin yaratıcısı ve gerçek sahibi Allah'tır.

Bu bağlamda Allah Teâlâ'nın kendisini “ganî”, zengin olarak tanımladığı, bu sıfatın aksi mana taşıyan fakir oluşu ise insana nispet ettiği hatırlanabilir¹⁰. Tabii burada zenginlik ve fakirlik maddi bir boyutla sınırlı değildir, manevi boyutları da içerir. Ganî olan Allah, hiç bir şekilde hiçbir şeye muhtaç değilken

8 Bu konu kelâm ilminde tenzih ve teşbih kavramlarıyla anlatılır. İkiisi arasında denge doğru bir tanrı tasavvuru için önem arzeder. bk. Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, I, 152.

9 Mâide, 5/17, 18, 40.

10 Fâtır, 35/15; Muhammed, 47/38.

insanoğlu, maddi ve manevi bakımdan en üstün konumda bulunsa dahi, Allah Teâlâ karşısında “kul” olarak O’na muhtaçtır. Yani fakirdir.¹¹ Bir başka açıdan mümkün varlık oluşu itibarıyla insan, varlığa gelmesi ve yetkinleşmesinde başkasına muhtaçlığı bakımından da yoksulur.¹²

şekilde hem aklın hem de dinin benimsediği temel bir prensiptir. Her ne kadar doğru ve yalana dair hükümler bazı özel durumlarda değişiklik gösterse¹³ de istisna edilenlerin olması, prensibin reddedildiği anlamına gelmez. Yalanın imana ters bir durum olduğu, yalan söylemenin münafıklık alameti olduğu bilinmektedir.

Üstelik bir kişinin doğrulukla nitelenmesi için doğru söylemesi yanında doğruyu da kastetmesi gerekir. Nitekim münafıklar Hz. Peygamber'in Allah elçisi olduğunu söylemelerine rağmen Kur'an-ı Kerim'de yalancı oldukları açıkça zikredilmiştir.¹⁴ Zira doğruluğun temeli niyetin halis olmasına, ihlaslı olmaya dayanır.¹⁵ Dolayısıyla İslam dünya görüşünde kişiyi doğru yapan, kişiden bağımsız bir söz değildir. Sözün sahibi, doğruya doğru olarak inanarak söylediğinde ancak doğru niteliği alabilir.

Böyle bir doğruluk bütün övülen şeylerin aslı, peygamberliğin dayanağı ve takvanın sonucudur. Râgıb el-İsfahânî'nin açıkladığı üzere yalancılık ise insanlıkla bağdaşmaz. Hatta yalanda uzman olmak, kişiyi insanlıktan çıkarır. Zira insanın insanlığı konuşmaktır. Yalancılıkla tanınanın sözüne güvenilmez. Söz güvenilmeyenin de konuşması fayda vermez. Sözü faydasız olduğunda ise hayvanlarla aynı seviyeye düşer. Hatta hayvanlardan da aşağıdadır. Çünkü hayvanın, diliyle başkalarına faydası dokunmasa da zararı da dokunmaz. Yalancının ise başkasına faydası olmadığı gibi zarar verir.¹⁶

13 Hadislerde aralarında geçimsizlik bulunan karı kocayı barıştırmak, savaş sırasında düşmanı şaşırtmak, insanlar arasını düzeltmek maksadıyla yalan söylemenin helâl kabul edileceği zikredilmektedir. (Müslim, "Birr", 101; Tirmizî, "Birr", 26).

14 Münâfikûn, 63/1.

15 Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *İhyâü 'ulûmi'd-dîn*, Beyrut: Dâru Sâdır, 2000, V, 119.

16 Râgıb el-İsfahânî, *Kitâbü'z-zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a* (nşr. Ebü'l-Yezîd el-'Acemî), Kahire: Dârü's-Selâm, 1431/2010, s. 193.

Yalanın adılığı ve kötülüğü; insan ilişkilerini nasıl bozduğu, insan hayatında nasıl onulmaz yaralar açtığı bilinmekle birlikte bugün dünyevileşme batağına düşmüş insanlar, yalana sığınmakta, ondan medet ummaktadır. Zira hiç kimse Allah Teâlâ'yı ve ahiret hayatını gözeterek yalana başvurmaz. Yalanın olduğu bir yerde (istisna durumlar hariç) maddi bir çıkar elde etmek, bir makama gelmek, insanların beğenisini kazanmak, onay görmek gibi çeşitli arzu ve istekler vardır.

Özellikle de imajın her şeyin önüne geçtiği bir ortamda “olduğu gibi görün” ilkesi değil, tam tersine olmadığı gibi görünmeleri insanlara öğretilmektedir. Dahası dijitalleşen dünyada, sanal ortamlarda, insanlar yüz yüze iletişimde yapamayacağı bir şekilde kolayca sahteliğe ve yalana yönelmektedir.¹⁷

V. Fiilde Doğruluk

İnanç ve sözde doğruluk, fiillerimizde açığa çıkar. Siddikler özü, sözü ve eylemi bir olan kişilerdir. Aşağıda fiilde doğruluk, üç başlık altında anlatılmıştır. İlkinde ibadetlerde, ikincisinde bireysel ve toplumsal hayatta, üçüncüsünde ise tabiata karşı davranışlarımızda doğruluğun ne anlama geldiği işlenmiştir.

Böyle bir bölümlenme yapılması, hayatın bütününün kulluk ve ibadet olduğu gerçeğiyle çelişir görünebilir. Elbette ilahi rıza, üst bir değer olarak dikkate alındığında, her bir fiil ibadete dönüşebilir. Zaten ibadet ile dışında kalanın ayrım noktası da bilindiği gibi niyettir. Halis niyet sıradan bir davranışı ibadete çevirecek güce sahiptir. O hâlde bir müminin her davranışı ibadet niteliğini kazanabilir. Ancak burada ibadetlerle kastedilen Allah Teâlâ'nın yapmakla sorumlu kıldığı belirli farzlardır. Yani salt ibadet maksadıyla yaptığımız fiillerdir.

17 Günümüzde sanal dünyada etik kuralları gözeterek nasıl var olunabileceği de başlı başına incelenmesi gereken bir sorundur.

a. İbadette Doğruluk

Görüntüde ibadet olan bir fiilin aslında da ibadet olabilmesi için, başka herhangi bir gaye gözetilmeksizin, mutlaka kulluk maksadıyla yapılması zaruridir. İhlasla yapılmayan bir şeye ibadet denemeyeceği bellidir. Hatta Gazzâlî (ö. 505/1111), bir kişinin “Ben yüzümü, gökleri ve yeri yaratana çevirdim.” dediği zaman kalbi Allah’tan başka tarafa dönmüş, dünya işleri ve arzularıyla dolu ise doğru sözlü olmadığını vurgular. Yine Gazzâlî, Fâtihâ suresinde geçtiği üzere “Yalnız sana kulluk ederiz.” veya “Ben Allah’ın kuluyum.” dediğinde kulluğun hakikatini taşııyorsa, asıl istediği Allah’tan başkası ise bu kişinin sözünde sadık sayılamayacağını ifade eder.¹⁸

Buna göre bir kişi nefsinin kulu, dünyanın kulu ya da arzularının kulu olduğunda, diliyle Allah’ın kulu olduğunu ifade etmesiyle sözü doğru kabul edilemez. Dolayısıyla kime, ne için yöneldiğinin bilincinde, samimi bir niyet ve teslimiyetle gerçekleşen amellerimiz, ibadet olarak bir kıymet taşır. Buna ibadetin ruhu da denilebilir. Beden nasıl ruhla hayat buluyorsa ibadetler de aynı şekilde niyet ve ihlasla hayat bulur.

Diğer taraftan ibadetlerin şekline de özen gösterilmelidir. İbadetleri yerine getirirken nasıl emredildiyse onu kabul etmek, Hz. Peygamber’in uygulamalarını izlemek bilhassa önemlidir. Özellikle yeni tabirle ritüeller denilen namaz, oruç ve hac gibi farz ibadetlerin doğruluk niteliği taşıması için, kulluk psikolojisiyle yapılması ancak şekil şartlarının da gözetilmesi gerekir.

Günümüzde ibadetler konusunda iki ayrı uç tavır görülmesi sebebiyle böyle bir hatırlatma yapma ihtiyacı hissedilmiştir. Bir uçta dinde aşırılığa giderek ibadetlerin ayrıntılarındaki şartları ağırlaştırıcılar, zorlaştıracak bir şekle büründürenler, nafileleri

¹⁸ Gazzâlî, *İhyâü ‘ulûmîd-dîn*, V, 118.

dahi farz gibi dayatanlar bulunmaktadır. Karşı uçta ise postmodern söylemler altında, kendine göre din ve ibadet belirleyenler, farzların ifasında dahi “bana göre” yaklaşımıyla farklı uygulamalar sergileyenler vardır. Aslında insanın hakikatin ölçüsü kılındığı bir dönemde kişiye göre değişen dindarlıklar açığa çıkmaktadır. Her iki yaklaşım da mutlak kulluk (taabbüd) ifade eden ibadetleri kişisel yorumlara göre biçimlendirmeye kalkılması bakımından aynı şekilde sorunludur.

İnsanın Rab olarak iman ettiğine kulluğunu, kendi aklına göre değil, O’nun emri uyarınca gerçekleştirmeye çalışması, aslında aklın da doğruluğunu onayladığı bir husustur. Bu bakımdan bir fiilin “doğru ibadet” niteliği alabilmesi için niyette ihlas, şekilde de Hz. Peygamber’in sünnetine tabi olmak zorunludur.

b. Bireysel ve Toplumsal Hayatta Doğruluk

Hakk’a ve hakikate iman etmek, istikamet üzere olmak, kuşkusuz bireysel ve toplumsal hayatımızda da açık bir şekilde belirleyicidir. İmanında ve ibadetinde dosdoğru olanın, insanlar arasındaki ilişkilerde yalancılığı ve sahtekarlığı bir tarz olarak benimsemesi veya hoş görmesi söz konusu değildir. Tam aksine iman, insanı dürüst davranmaya ve adaletli olmaya sevk eder. Esasen insanlar arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulabilmesi öncelikle tarafların birbirine karşı doğru ve dürüst davranmasıyla söz konusudur. Zira ancak dürüstlüğü ve sadakatin gözetildiği bir toplumda güven temelli ilişkiler kurulabilir.

Bununla birlikte dinî dünya görüşünün göz ardı edildiği toplumsal bir yapıda, insan gerek özel hayatında gerek sosyal hayatta inandığı prensipler üzere yaşamada, doğruyu bilip doğruluğu duyurmada ciddi engellerle karşılaşabilir. Değersiz olanın değere dönüştüğü, anormalin normal görüldüğü bir ortamda doğru olmak için çok daha fazla çaba harcamak ve direnç göstermek gerekmektedir. Ancak yukarıda da işaret edildiği üzere

Bugün çevremizde verilen örneklerin aksinde pek çok yanlış davranış bulunmaktadır. Ancak etrafta birtakım olumsuzlukların varlığı daha önce de ifade edildiği bu davranışları kabul edilir kılmaz. İmanın hayatta hakkını vermek, herkesin yaptığını değil Hak için Hak yolunda Hakk'ın emrettiğini yapmakla gerçekleşir.

c. Tabiata Karşı Doğruluk

Allah Teâlâ'nın her türlü güzellikle donattığı tabiata karşı da inanan bir kişinin, birtakım yükümlülükleri vardır. İslam, insanlar arası ilişkilerin doğrusunu gösterdiği gibi tabiatla kurulacak ilişkinin de doğruluk ölçütlerini koymuştur. Mümin, tabiata karşı da duyarlı olan bir kişidir.

Günümüzde kendini tanırlaştırmaya kalkan çağdaş zihniyet, tabiatın sesini dinlemenin değil, tabiata hükmetmenin yollarını bulma arzusuyla hareket etmekte ve hiçbir endişe duymadan dünyayı hoyratça tahrif etmektedir. Hatta baş döndürücü bir tüketim çılgınlığı sonucu dünya nerdeyse koca bir çöplüğe çevrilmektedir. Maalesef günlük hayatı yaşarken dahi farkında olunmadan tabiat kirletilmeye devam edilmekte, kullanılan kimyasallar, atık malzemeler vs. ile tahribata ortak olunmaktadır.

Hâlbuki bu tabiatın gerçek sahibinin varlığına inanan, neyi, ne için yaptığını bilen biri, doğayı istediği gibi oynayacağı bir deney tahtası şeklinde algılamaz. İnanan bir göz, tabiata Rabbinin sanat eseri olarak, O'nun varlığının apaçık delili olarak bakar. Kendi rahatlığı için doğayı bozmaya kalmaz. Dünya Allah Teâlâ'nın insanın kullanımına verdiği bir emanettir. O hâlde insanın, tabiata karşı doğru davranışı, Kur'an-ı Kerim'de zikredildiği üzere "imar"²⁰ etmeye çalışmak dolayısıyla genetik yıkıma gitmeden sadece ihtiyacı kadar kullanmaktır.

20 Hûd, 11/61.

Fıkıh hükümleri Müslüman bireyin Allah'a karşı sorumluluklarını bildirmekle birlikte bu hükümlerin yalnızca şekil şartlarına riayet edilerek yerine getirilmesi yetmemektedir. Asıl olan, Allah'ın rızasını düşünerek halis niyetli olmak, doğru olanı yapmak ve ahlaklı davranmaktır.

İSLAM HUKUKUNUN TEMEL İLKELERİNDEN DOĞRULUK

Doç. Dr. Yunus ARAZ
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

Doğruluk Kavramı

Doğruluk, kişinin niyetinde, söz ve davranışlarında gerçeğe uygun hareket etmesi demektir. Doğruluk temelde üç hususta aranmaktadır. Bunların ilki niyette doğruluktur. Müslümanın öncelikle niyetinin doğru olması gerekir. Bu ise her konuda Allah'ın rızasını düşünme ve yaratıklarının faydasına olacak işleri tefekkür etme ile olur. İkinci husus sözde doğruluktur. Dil, hakkı ve hakikati söylemeli ve yalandan, hileden, günden uzak durmalıdır. Üçüncü husus ise amelde doğruluktur. Bu ise Allah'ın emir ve yasaklarına riayet etmek ve Resûlü'ne tabi olmakla olur. Müslümanın önce niyeti sonra söz ve ameli doğru olunca sadıklarla beraber olur ve onlarla birlikte haşrolunur.¹

Ailede, toplumda, vatanda ve dünyada doğruluğun yayılması için çaba sarf edildikçe dünya yaşanabilecek bir dünya olacaktır ve bu konuda özü doğru olan İslam dinine inanmış Müslümanlara büyük görev düşmektedir. Bireyleri doğruluktan uzaklaşmış bir ailede, toplumda elbette ki huzur, sükûnet kalmayacaktır. Bunun

1 Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medaricü's-salikin*, thk. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 2003, 2/258.

tercih etme) hukuken bir zorunluluk olmasa da İslam'ın Müslüman bireyde olmasını istediği en önemli ahlaki özelliklerden biri olarak benimsenmiştir.

Fıkıh hükümleri Müslüman bireyin Allah'a karşı sorumluluklarını bildirmekle birlikte bu hükümlerin yalnızca şekil şartlarına riayet edilerek yerine getirilmesi yetmemektedir. Asıl olan, Allah'ın rızasını düşünerek halis niyetli olmak, doğru olanı yapmak ve ahlaklı davranmaktır. Çünkü her şeyi var eden, yerde ve gökte olan her şeyi hakkıyla bilen Yüce Allah kulun içini dışını bilmektedir.

Fıkıh ilmi doğruluğu birçok hükmün temelinde koymuş ve başta sözleşmeler olmak üzere, ticari ilişkiler, aile ilişkileri, şahitlik vb. birçok konuda doğruluğu esas almıştır. Bazen doğrudan hükmü belirlemede esas alınmış bazen ise vicdanlara seslenilerek doğru hareket edilmesi gerektiği ve gerçeğe aykırı hareket edilmesi durumunda dinî sorumluluğun olabileceği belirtilmiştir. Müslüman ahlakının en temel vasıflarından biri olan doğruluk, başta ibadet olmak üzere, şahitlik, alışveriş, ticaret gibi durumlarda daha fazla önem kazanmaktadır.⁴

Öncelikle Niyette Doğruluk

Fıkıhın en temel ilkelerinden (külli kaidelerinden) biri “*Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir.*”⁵ ilkesidir. Hz. Peygamber'in “*Ameller niyetlere göre değerlendirilir.*”⁶ hadisi esas alınarak oluşan bu kaide hemen hemen fıkıhın tamamı üzerinde etkili olan bir kaidedir. Buna göre kişinin niyeti yaptığı davranışı değerlendirmede önemlidir. Hz. Peygamber, “*Allah sizin bedenlerinize (şekillerinize)*

4 Heyet, *Hadislerle İslam*, ed. Mehmet Emin Özafşar v.dğr., Ankara: DİB Yayınları, 2013, 2/399.

5 Mecelle md.2.

6 Buhârî, *Bed'ü'l'vahy*, 1; Müslim, *İmâre*, 155.

ve mallarınıza değil kalplerinize ve amellerinize bakar.”⁷ buyurmaktadır. Buna göre niyeti doğru olanın bu doğrultuda hareket etmesi durumunda sonuçta sıkıntılı ve niyet etmediği bir sonuca varsa dahi sorumlu olmayacağı belirtilmiştir. Başka bir hadisinde Allah Resûlü “Ödemek niyetinde olmadığı hâlde borçlanan kimse Allah’ın huzuruna hırsız olarak çıkar.”⁸ buyurmakta ve niyetinde geri ödeme düşüncesi olmayan kişiyi borcunu ödemezse en büyük günahlardan olan hırsızlıkla itham etmektedir.

Burada şunu belirtmek gerekir ki merhametlilerin en merhametlisi olan Yüce Allah insanların kalplerinden geçen iyi ve güzel duygulardan dolayı insanlara sevap yazarken yanlış ve kötü olan duyguları fiiliyata geçmedikçe günah saymamaktadır.⁹ Nitekim Hz. Peygamber “Yüce Allah uygulamadıkları veya dile getirmedikleri sürece, ümmetimin kalplerinden geçeni affetmiştir.”¹⁰ buyurmaktadır. Bunun için hata ile adam öldüren kişiye kısas uygulanmamaktadır. Çünkü bu durumda niyetinde kötülük bulunmamaktadır. Başka bir hadiste “Yüce Allah şöyle buyurdu: “Kulum iyi bir iş yapmaya niyet eder de yapmazsa ona bir iyilik yazarım. Ama onu yaparsa on kattan yedi yüz kata kadar iyilik yazarım. Eğer bir kötülük yapmaya niyet eder de (bu kötü niyetinden vazgeçerek) yapmazsa bunu bir iyilik olarak yazarım. Fakat onu yaparsa ona bir kötülük (günah) yazarım.”¹¹ buyrulmaktadır. Allah sonsuz merhamet sahibidir. Kötülük düşüncesinden vazgeçmeye dahi sevap yazmaktadır. Düşüncede kaldığı sürece de kötülüğe günah yazmamaktadır. Fakat kulun burada dikkatli olması ve günah yazılmıyor diye düşüncesinde kötülüğü devam ettirmemesi gerekir. Çünkü düşünceyi meşgul eden şey insanın zamanla onu fiiliyata geçirmesine sebep olur.

7 Müslim, Birr, 34.

8 İbn Mâce, Sadakat, 10-11.

9 Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecellet-i-Ahkâm*, İstanbul: DİB Yayınları, 2016, 2/41.

10 Buhârî, Itk, 6; Müslim, İmân, 201-202.

11 Buhârî, Rikâk, 31; Müslim, İmân, 204.

Bundan dolayı Müslümana yakışan doğru ve iyi olanı düşünmek ve hayatını bu doğrultuda yaşamaktır.

İslam hukukunda kişinin niyetine bağlı olarak bazen aynı fiile farklı hükümler verilebilmektedir. Örneğin nikâh aslen sünnet bir hüküm iken kişinin niyeti doğru değilse, örneğin kadına zulmetmek için onunla nikâhlanmayı isterse, bu durumda haram sayılmaktadır.¹²

Kişi sözlerinde doğru ama niyeti kötü ise bu durumda da dinî açıdan sıkıntılar çekebilir. Örneğin bir kimse diliyle, “Ben Allah’ın kuluyum; O’na yöneldim; Yalnız O’na kulluk ederim.” der fakat kalbi Allah’tan başka şeylerle meşgul olursa onun bu söyledikleri doğrulukla bağdaşmaz. Dolayısıyla bir kişinin siddîk ve sadık olabilmesi için öncelikle niyetinin doğru olması gerekir. Yoksa dilinde her türlü iyilikten bahsetse de bu özelliğe sahip olamaz.¹³

İbadette Doğruluk

İbadette asıl olan halis bir niyetle Allah’a yönelmek ve hiçbir dünyevi çıkar düşünmeden sadece Allah rızasını dilemektir. Dolayısıyla ibadette dürüstlük, ibadeti gösteriş, menfaat, makam, para vb. faydaları elde etmek için değil dosdoğru bir şekilde, Rabbin rızasını kazanmak için yapmakla gerçekleşir. Bu aslında ihlasın da göstergesidir. Yaptığı ameli sadece Rabbi için, O’nun rızası için yapan kişi ancak ihlas sahibi olabilir.

Gazzâlî şöyle der: “‘Yüzümü gökleri ve yeri yaratan Allah’a çevirdim.’ diyen fakat kalbini Allah’a yöneltmeyip dünya meşguliyetleriyle fikrini meşgul eden kişinin yüzünü Allah’a çevirdiğini söylemesi bir yalandır. Benzer şekilde ‘Yalnız sana ibadet ederim.’

12 Ebü'l-Fazl Mecdüddin Abdullah b. Mahmûd b. Mevdud Mevsîlî, *El-İbtiyâr li-ta'lîl'i'l-muhtâr*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1996, 3/82; Mustafa Yıldırım, *Mecelle'nin Külli Kaideleri*, İzmir: Tıbyan Yayıncılık, 2015, 32.

13 Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzalî, *İhyau ulumi'd-din*, çev. Abdullah Aydın, b.y.: Karaoğlu Yayıncılık, ts., 4/4162.

diyen kişi hakikatte nefesine ve dünyaya kulluk ediyorsa o da yalan söylemiştir.”¹⁴ Buna göre ibadette dürüstlük, sıdk kavramının anlamı olan gerçeğe uygun hareket etmek demektir. Yani ibadetin hakikati Allah için yapılması ise, ibadette sıdk (doğruluk), hakikate uygun olarak Allah rızası dışında bir şey düşünmeden o ibadeti yerine getirmektir. Dolayısıyla namazı gösteriş için, orucu rejim yapmak için, haccı seyahat için vb. yapan kişiler hakikate aykırı davranmışlardır.

Ticarete Doğruluk

İslam dini bütünüyle bir hayat tarzı ve nizamı getirmiştir. Bu yönüyle hayatın vazgeçilmez bir parçası olan ticaret de gerek Kur'an'da gerekse Hz. Peygamber'in sünnetinde geniş bir yer bulmuştur. Müslümanlar için en önemli vazifelerden biri helal kazanç sağlamaktır. Kişinin kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilere helal rızık kazanması ve yedirmesi büyük bir şereftir. Ayrıca kişinin kazancının helal olması ve bu kazancı dünyevi hasletler için değil yine Allah'a kulluk bilinci içerisinde elde etmesi gerekir. Nitekim Hz. Peygamber “*Kim dünyayı helal olarak ve kötülüklerden arınmış olarak isterse, Allah'a yüzü ayın on dördü gibi parlayarak ulaşır. Kim ki, sadece övünmek ve malını çoğaltmak niyeti ile toplarsa, Allah'a ona kızmış olduğu hâlde kavuşur.*”¹⁵ buyurmaktadır.

İslam ticaret hukukunda en önemli ilkelerden birisi de dürüstlüktür. Yalan, hile yapma, kul hakkı yeme yasaklanmış ve dürüst esnaf olunması gerektiği bildirilmiştir. Hz. Peygamber, “*Doğru sözlü ve güvenilir tüccar, (ahirette) peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir.*”¹⁶ buyurmaktadır.

14 Gazzâli, *İhyau ulumi'd-din*, 4/4162.

15 İmam Muhammed Şeybânî, *Kitabü'l-Kesb: İslam İktisadında Helal Kazanç*, çev. Mustafa Baktır, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2019, 68.

16 Tirmizî, *Büyü*, 4.

Kur'an'da ticari ilişkilerin rızaya dayanması vurgulanmış; aldatma vb. batıl yollarla kazanç sağlama yasaklanmış¹⁷ özellikle alışverişlerde ölçü ve tartı konusunda dikkatli davranılması, hileli yollarla insanların mallarının eksiltilmemesi istenmiş ve bu durumlara aykırı davranışların helak olacağı bildirilmiştir.¹⁸

İslam hukukunda sözleşmelerde çeşitli şartlar ileri sürülerek bu şartlara riayet edilmesi istenmiş ve bunlara riayet edilmesi durumunda akit sonrası nizanın (kavga, çekişme) az olacağı bildirilmiştir. Bu şartların hepsi incelendiğinde temelinde doğruluk bulunduğu görülecektir. Nitekim semenin yani bedelin bilinmesi, tarafların rızası, malın belli olması, hile, aldatma ve cehaletin olmaması gibi şartlar ancak doğruluğu ve adaleti temin etmeye yönelik şartlardır ve aldatılan ya da zarar gören taraf korunarak haksızlık giderilmiştir.

Hz. Peygamber “Alışveriş yaptığında ‘aldatma yok’ de.”¹⁹ bu-
yurmakta ve aldatma durumunda kişinin zararının giderilmesi gerektiğini bildirmektedir. Bu bağlamda muhayyerlik konusuna değinmek gerekir. Muhayyerlik taraflardan birinin ya da hepsinin akit gerçekleştikten sonra belirli bir süre akdi devam ettirme veya feshetme konusunda seçim hakkına sahip olmasıdır. Birçok çeşidi olan muhayyerliğin²⁰ bir kısmı da doğruluğun ihlali durumunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin malın ayıplı çıkması, kusursuz olarak satılan malın kusurlu çıkması, bir özelliğinden dolayı satılan malın o özelliğe sahip olmaması gibi durumlarda alıcının sözleşmeyi feshetme ve zararını giderme hakkı bulunmaktadır. Bütün bu

17 Bakara, 2/188; Nisâ, 4/29, 161.

18 A'râf, 7/85; Rahmân, 55/9; Mutaffifin, 83/1-3; Detaylı bilgi için bk. Hacı Mehmet Günay, “Tağrîr”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, 39/375-376.

19 Buhârî, Büyü', 48.

20 Detaylı bilgi için bk. Hasan Şahin, *Akidlerde Muhayyerlik Teorisi*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, Doktora, 2016.

durumlarda aslında sözleşmede olması gereken dürüstlük ilkesi çiğnenmiştir.

Çokça bilinen ve her konuda dillerde dolaşan “*Bizi aldatan bizden değildir.*” hadisi de aslında ticaret alanında Hz. Peygamber’in gördüğü bir yanlışlık üzerine söylenmiştir.

Hz. Peygamber (sas) bir gün pazarda tahıl satan birinin yanına uğrar. Satıcının çuvalına elini sokunca parmakları ıslanır.

- *Bu ne hâl (üstü kuru altı neden ıslak)*, diye sorunca, Adam:

-Yağmurda ıslandı Ey Allah’ın Resûlü, diye cevap verir. Allah Resûlü:

-*Islak kısmını üzerine koysan da insanlar onu görse olmaz mı? Bizi aldatan bizden değildir*, buyurur.²¹ Hz. Peygamber’in bu şiddetli kınaması ticaret erbabının işlerinde ne kadar dikkatli olmaları gerektiğine güzel bir örnektir. Başka hadislerde malları ilgi görsün diye yalan yere yemin eden kişilerin, kıyamet günü zorluk çekeceklerini, Allah’ın kendileri ile konuşmayacağını ve temize çıkarmayacağını bildirmiştir.²²

İslam ticaret ahlakı sadece satıcılar için değil alıcılar için de geçerlidir. Dolayısıyla satıcı satışında; alıcı ise alışında dürüst olmalı, kul hakkı yememeye dikkat etmelidir. İnsanları aldatmamak, Müslüman ahlakının gereğidir. Bilindiği gibi Ebû Hanife ticaretle uğraşan zengin bir âlimdir. Ticaretinde İslam’ın emir ve yasaklarına son derece riayet etmiş ve çok küçük şüphelerde dahi rızkına haram karışmaması için temkinli davranmıştır. Bir gün yaşlı bir kadın elinde ipek bir elbise ile Ebû Hanife’ye gelir ve elbiseyi ona satmak ister. Kadın ipek elbiseye karşılık yüz dirhem ister. Ebû Hanife, değerinin daha fazla olduğunu söyleyince kadın yüzer yüzer arttırarak dört yüz dirheme kadar çıkar. Ebû Hanife, daha da fazla edeceğini söyleyince, kadın artık dayanamaz “Benimle dalga mı geçiyorsun?” der. Bunun üzerine Ebû Hanife, kadına

21 Müslim, İmân, 164.

22 Müslim, İmân, 171.

elbisenin fiyatının daha fazla olacağını, hatta bilen birini çağırarak sorabileceğini söyler. Ticaret erbabı biri çağılır ve elbisenin gerçek fiyatının ne olacağı ona sorulur. Adam fiyatın beş yüz dirhem olacağını söyler. Böylece yüz dirheme bile razı olan kadın Ebû Hanife'nin dürüstlüğü sayesinde elbiseyi beş yüz dirheme satar.²³ İşte gerçek dürüstlük budur. Zor durumda kalanın malını çok düşük miktara almayı uyanıklık ve kâr etmek olarak görmek İslam ahlakı ile bağdaşmayan bir tutumdur.

Hız. Peygamber, “Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Bundan dolayı ayıplı ve kusurlu bir malı gizleyerek kardeşine satması helal değildir.”²⁴ buyurmaktadır. Nitekim musarrat hadisi olarak da bilinen bir hadiste hayvanları sağmadan, memelerinde süt biriktirmek ve böylece sütü bol bir hayvan görüntüsü verip pazarda satmak şeklinde bir uygulamayı Peygamberimiz eleştirmiş ve bu şekilde bir satış olması durumunda alıcıya zararını giderme imkânı sağlanmıştır.²⁵

Yine Hz. Peygamber, malın fiyatını artırmak için alıcı ile satıcı arasına girerek fiyatı artırmaya yönelik müşteri kızıştırmayı (neceş) yasaklamıştır. Yani alıcı olmadığı hâlde, satıcı ile anlaşmalı olarak diğer müşteriyi aldatmak üzere fiyat artırmak ve böylece mala ihtiyacı olan müşterinin daha fazla fiyat vererek malı alması şeklinde bir aldatmacanın da yasaklandığı bildirilmiştir.²⁶

İslam dinini yasakladığı bir diğer uygulama da karaborsacılıktır. Aslında karaborsacılık hem niyette hem de amelde doğru olmamaktadır. Kişinin kendi çıkar ve menfaati için insanları zora sokacak şekilde kötü bir niyetinin sonucunda oluşmaktadır. Hz.

23 Muhammed Ebû Zehra, *Ebû Hanîfe, çev. Osman Keskiöğlü*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2002, 41.

24 İbn Mâce, Ticârât, 45.

25 Celal Yıldırım, *Kaynakları ile Ahkâm Hadisleri*, İstanbul: Mirac Yayınları, t.y., 5/32.

26 Yıldırım, *Kaynakları ile Ahkâm Hadisleri*, 5/268.

Peygamber bu konuda “*Şehre uzak yerlerden mal getiren tüccar n-zıklandırılmış, karaborsacı ise lanetlenmiştir.*”²⁷ buyurmuştur. Ayrıca karaborsacılık (ihtikâr) yapanın hem dinen günahkâr hem de hukukî suçlu olacağını belirtmiş ve bu kişileri Allah’ın cezalandıracağını bildirmiştir.²⁸

Fıkıhta önemli konulardan birisi de tağrir yani hiledir. Tağrir sözleşmelerde taraflardan birinin diğerini kasten aldatması anlamında kullanılmaktadır. Bu yönüyle ticari ilişkilerde bir şeyin gerçek durumunu değiştirme, hukukî işlemin konusunda veya bedelinde mevcut olmayan iyi bir özelliği varmış ya da olumsuz bir özelliği yokmuş gibi gösterme; malın kusurunu veya hoş görülmemeyen bir özelliğini gizleme; gerçeğe aykırı beyanda bulunma gibi davranışlar ve aldatmaya yönelik durumlar yasaklanmıştır.²⁹

Yine İslam ticaret hukukunda ortaklık ile ilgili hükümlerden en önemlisi ortakların birbirine ihanet etmemesi, aldatmaması ve yalan söylememesidir. Güven esasına dayanan ortaklık ilişkilerinde güven zedelenir ve taraflardan biri diğerine ihanet ederse hem ticaretin önemli sacayaklarından olan ortaklık kurumu çökecek hem de toplumda karmaşa, kin, nefret ve düşmanlık oluşacaktır. Bundan dolayı Hz. Peygamber iki ortak birbirlerine ihanet etmediği sürece üçüncü ortağın Allah Teâlâ olacağını belirtmektedir. Ticarete ortağı Allah olan kişi kaybedebilir mi? Dünyada kaybetse bile Allah katında kazanmıştır. Allah gibi bir dostu, ortağı olmuştur. Fakat bu ortaklık ihanet etmeme şartına bağlanmış ve hadisin devamında iki ortakdan biri ihanet ederse, ortağını aldatıp doğruluktan şaşarsa bu durumda Allah’ın o ortaklıktan ayrılacağını bildirilmiştir.³⁰ Bunun için yukarıda bahsettiğimiz dürüst tüccarın

27 İbn Mâce, Ticârât, 6.

28 Yıldırım, *Kaynakları ile Ahkâm Hadisleri*, 5/341.

29 Detaylı bilgi için bk. Günay, “Tağrir”, 39/375-376.

30 Ebû Dâvûd, Büyû’, 26-27.

Peygamberlerle, şehitlerle birlikteliği üzerinde çokça düşünmek gerekir.

Tüm bu durumlar incelendiğinde aslında İslam'ın ticaret hayatının temeline koyduğu ilkenin doğruluk olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Müslüman ticaretinde doğru olmalı, aldatmamalı, helal rızık kazanmak için çaba sarf etmelidir.

Yalan Söylemek Haramdır

Yüce Yaradan insandan konuşurken doğruyu konuşmasını ve yalandan uzak durmasını istemiştir. Kur'an ve sünnette yalan üzerinde çokça durulmuş ve yalancılığın Müslüman ahlakından olmayacağı belirtilmiştir. Hatta bir hadiste "...Yalandan sakının, çünkü yalanla günah yan yanadır ve ikisi de insanı cehenneme götürür."³¹ buyrulur yalananın cehenneme götüreceği büyük günahlardan olduğu belirtilmiştir.

Halk arasında sıkça kullanılan ve hadis olarak da rivayet edilen³² zor durumlarda yalan söylemek dışında İslam dininde yalan hiçbir zaman hoş görülmemiş hatta Hz. Peygamber Müslümanın birçok günahı yapabileceğini ama yalan söylemenin Müslümana yakışmayacağını bildirmiştir.³³ Bu zor durumlarda yalan ise en son seçenek olarak görülmelidir. Nitekim İslam âlimleri bu durumu beyan mahiyetinde her ne kadar bu hadiste zor durumlarda

31 İbn Mâce, Duâ, 5.

32 "Hz. Peygamber şu üç maksat dışında yalan söylemenin helal kabul edilmediğini bildirmiştir: Aralarında geçimsizlik bulunan karı kocayı barıştırmak, savaş sırasında düşmanı şaşırtmak, insanlar arasındaki husumeti önlemek." Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 460; Müslim, *Birr*, 101. Bu konuda rivayet edilen hadislerin Hz. Peygamber'e ait olması ile ilgili değerlendirme için bk. Ahmed Ürkmez, "Kaynak Değeri ve İçerik Tenkidi Açısından 'Üç Yerde Yalan' Rivayeti", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2012), 9-34.

33 Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, hadis no: 8994.

yalandan bahsedilmekte ise de yalan kapısının bir defa açılması durumunda artık ihtiyaç ve zaruret sınırının ötesine geçme tehlikesinin bulunduğunu belirtir ve buna dikkat edilmesi gerektiğini aksi takdirde yalan kapısını kapatmanın zor olduğunu dile getirir.

İslam hukukunda yalan söylenmesi sonucu oluşan durumlarla ilgili birtakım hükümler de verilmiştir. Örneğin yalan söyleyerek bir kimsenin zarar görmesine yol açan kişi ahirette Allah'ın gazabıyla karşılaşacağı gibi³⁴ dünyada da verdiği bu zararı tazminle sorumludur.

Şahitlerde Aranacak Özellik Doğruluk

İslam hukukunda ispat vasıtalarının en önemlilerinden biri de şahitliktir. Gerek hukuk alanında gerekse sosyal hayatta şahitlik önemli bir kurumdur. Kişilerin haklarının zayı olmaması ve adaletin ikamesi için şahitlik kurumunun sağlam bir şekilde varlığını devam ettirmesi gerekir.³⁵

Şahitlik ile hak ve hakikat ortaya çıkacağı ve davalar sonuçlanacağı için İslam dini şahitlik yapacak kişilerde çeşitli şartlar aramıştır. Bu şartlardan en önemlilerinden biri de şahidin adil olmasıdır. Şahidin adil olması büyük ve küçük günahlardan sakınması gibi birçok boyutuyla dinî şartlara bağlanmakla birlikte en önemli yönü yalancı olmamasıdır. Kur'an'da yalancı şahitlik yapmama iyi insanların özellikleri arasında sayılmaktadır.³⁶ Birçok hadiste doğruya ve hakikate aykırı bir şekilde şahitlik etmenin büyük günahlardan olduğu belirtilmektedir.³⁷ Hatta bir hadiste Hz. Peygamber (sas) büyük günahlardan bahsederken Allah'a şirk koşturmak, anne- babaya isyandan sonra yalan söz, yalancı şahitliği

34 Buhârî, Eymân, 17.

35 Geniş bilgi için bk. Kemal Yıldız, *İslam Yargılama Hukukunda Şahitlik*, İstanbul: Hâcegân Akademi Kitaplığı, 2005, 63 vd.

36 Furkân, 25/72.

37 Buhârî, Diyât, 2.

söylemiş ve bu sonuncusunu o kadar tekrarlamış ki sahâbe, Hz. Peygamber'in susmayacağını zannettiklerini belirtmiştir.³⁸

Yalancı şahitlik eden kişiye, ahirette cezalandırmanın yanında dünya hayatında da çeşitli müeyyideler uygulanmaktadır. Yalancı şahitler teşhir, hapis gibi ta'zîr cezalarıyla cezalandırılmakta; yalancı şahitlik sonucunda doğan zararları, yalancı şahitlerin tazmin etmesi gerektiği bildirilmektedir.³⁹ Hatta yalancı şahidin tövbe edip, kendisini ıslah edinceye kadar tekrar şahitliği de kabul edilmemektedir.⁴⁰

Sonuç

İslam dininin ameli yönünü ele alan İslam hukuku, genelde zahir (görünür) durumlarla ilgilenmesine rağmen aslında kişinin niyetinin Allah katında değerli olduğunu birçok hükmünde açıklamaktadır. Bu bağlamda Allah katında sorumluluğun niyete göre olacağı belirtilmiştir. İslam hukukunun ibadet ve muamelata dair hükümleri incelendiğinde birçok hükmün doğruluk esası üzerine kurulduğu görülmektedir. Elbette ki hukuk delillerle hareket eden ve hükümleri buna göre belirleyen bir alandır. Bazen deliller hakikate aykırı bir şekilde sunulmuş ve bu fark edilmemiş dahi olsa fıkıh ilmi bunun da bir kazanç olmadığını ve ahiret hayatında her şeyin hakikatinin açıklanacağını ve hiç kimsenin zulme uğramayacağını bildirmiştir. Müslüman bir bireyin yaptığı her işi, asıl hesabın olacağı ahiret hayatını düşünerek, aleyhine dahi olsa doğruluktan sapmadan yapması gerekir. Unutmamak gerekir ki doğruluk cennete götürür.

38 Buhârî, Edeb, 6.

39 Şemsüleimme Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Serahsî, *Mebûsât*, Beyrut: Daru'l-Ma'rife, t.y., 16/145; H. Yunus Apaydın, "Şahit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, 38/278-283.

40 Mustafa Çağrırcı, "Yalan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, 43/300.

*Sağlıklı bir toplum ancak sadakat sahibi güvenilir
bireylerden oluşur. Sadık bir kimse, ahdine vefalı,
emanete riayetkâr, dürüst, içi dışı bir, yalan konuşmayan,
insanlara güven veren bir kişiliğe sahiptir. Bu vasıflara
sahip bireylerden oluşan toplumlar büyük medeniyetlerin
oluşmasında öncülük edecektir.*

İSLAM AHLAKINDA DOĞRULUK VE İSTİKAMET

Doç. Dr. Mahmud Esad ERKAYA
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

İnsanın biri zahir diğeri bâtın iki yönü bulunur. Zahir, dış görünüşü ifade eder. Bâtın ise kimi zaman gönül olarak da adlandırdığımız insanın iç dünyası; manevî, ruhi ve deruni kişiliğidir. İnsanın içinde bulunan gerçeği dışarıya çarpıtmadan ve içerisine yalan karıştırmadan aktarması literatürde sıdk kavramıyla ifade edilir. Sıdk, sözlükte “doğruluk, güvenilirlik, olguya uygun yargı verme veya gerçeği haber verme” anlamlarına gelir. Terim olarak ise insanın aklında ve fikrinde yer alan bilgi ve haberin doğru bir şekilde ifade edilmesidir. Diğer bir deyişle söz ve eylemlerin nesnel gerçekliğe uygun olmasıdır.¹

Sıdk kelimesiyle aynı kökten türetilmiş olan “sadık” da fiil ve sözlerinde doğruluk bulunan kişidir. Sadık kelimesinin mübalağa ifade eden şekli ise “sıddîk”tir. Sıddîk “çok doğru olma”yı ifade etmekle birlikte tüm söz ve davranışlarında doğru olan kimseye

1 Bk. Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412, 277; Ebü'l-Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali Cürçânî, *Mu'cemü't-ta'rifât*, thk. Muhammed Sıddîk el-Münşâvî, Kahire: Muhammed Sıddîk el-Münşâvî Yay., 113; Muhammed b. A'lâ b. Ali el-Fârukî el-Hanefî Tehânevî, *Mevsûatü keşşâfi ıstılâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*, thk. Refik el-Acem, Beyrut: Mektebetu Lübnan [Librairie du Liban], 1996, 1070.

verilen bir sıfat olmuştur.² Bu sıfatla anılan kimseler arasında Hz. Ebû Bekir es-Sıddık başta gelmektedir.³ Yine hanımlar için kullanılan “sıddıka” ifadesi ise müminlerin annesi Hz. Aişe es-Sıddıka’yı⁴ hatırlatmaktadır. Kur’an-ı Kerim’de, Hz. İbrahim, Hz. İdris, Hz. Yusuf gibi peygamberlerin sıddık oldukları özellikle vurgulanmıştır.⁵ Yine Kur’an’da, Allah’a ve Peygamberi’ne iman edip onların dinine yardım eden, Allah yolunda cihad eden, ibadetlerini yerine getiren, etrafındakilere maddi yardımda bulunan, ahbine riayet eden, Allah’a karşı gelmekten sakınan ve salih amelleri işleyen kimselerin sadık olarak anılması, doğruluğun yalnızca sözde kalmayıp hayatın tüm alanına etki eden bir yaşantı biçimi olduğunu gösterir.⁶

Doğruluk, insanın içiyle dışının, özülle sözünün bir olmasıdır. İnsanın iç dünyasında bildiği, zihninden geçirdiği ve hissettiklerini doğru ve gerçeğe uygun bir şekilde söz ve fiilleriyle ifade etmesi durumunda doğruluk ortaya çıkar. Doğruluğun ifadesi, aslında kalbin tereddüt duymamasıyla ilişkilidir. Peygamber Efendimiz (sas) “*Seni şüphelendireni bırak, şüphelendirmeyene bak. Çünkü doğruluk kalbin (tereddütsüz biçimde) huzura ermesidir. Yalan ise şüpheden ibarettir.*”⁷ buyururken bu hususa işaret eder. İnsanın gönlünün rahatsızlık duyması, söz ve fiillerde

2 Ebû'l-Kâsım Zeynülslâm Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Halil el-Mansûr, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422, 239.

3 Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafâ es-Sekkâ, Kahire: Mektebetü Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1955, 2/244.

4 Muhammed b. Sa'd b. Menî' İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kebir*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001, 10/66 (No. 10893).

5 Meryem, 19/41, 56; Yusuf, 12/46.

6 Hucurât, 49/15; Hadîd, 57/18; Bakara, 2/177.

7 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 60.

uzaklaşmayı yasaklamıştır. Bir annenin evladını çağırarak “Gel sana bir şey vereceğim.” demesi üzerine anneye, “Ona ne vereceksin?” diye sormuş, “Kuru hurma.” deyince “*Dikkatli ol, ona bir şey vermemiş olsaydın, bu, senin için bir yalan olarak yazılacaktı.*”¹² buyurarak basit bir şakalaşma olarak algılanabilecek bir ilişkide dahi doğruluğu elden bırakmamanın önemini vurgulamıştır. Çünkü küçük bir yalan, insanı büyük kötülöklere alıştıracaktır. Bunun için Peygamber Efendimiz “*Doğruluktan ayrılmayın. Çünkü doğruluk (insanı) iyiliğe, iyilik de cennete götürür. Kişi devamlı doğru söyler ve doğruluktan ayrılmazsa Allah katında ‘doğru/sıddik’ olarak tescillenir. Yalandan sakının! Çünkü yalan (insanı) kötülüğe, kötölük de cehenneme götürür. Kişi devamlı yalan söyler, yalan peşinde koşarsa Allah katında ‘yalancı/kezzâb’ olarak tescillenir.*” buyurmaktadır.¹³

İnsanın çevresindekilerle olan iletişiminde yalandan uzak durması kadar Rabbi ile olan ilişkisinde doğru olması da sıdk kapsamında değerlendirilir.¹⁴ Söz gelimi “Ben yönümü Allah’a çevirdim.” derken diğer taraftan dünyalık çıkar peşinde koş-turan kimse aslında doğruyu söylemiyor demektir. Yahut “Yalnız Allah’a kulluk ediyorum.” derken bir taraftan nefsinin eseri olup âdeta nefesine kulluk eden kimse, Allah’a karşı sadık bir kul olamayacaktır. “*Altın, gümüş, ziynet ve süslü elbiselerin kulu olanlar helak olmuştur.*”¹⁵ hadisi de buna işaret etmektedir. İnsan kendisini neye kaptırmışsa âdeta ona kulluk edecek bir hâle gelmektedir. Gerçek manada Allah’a kulluk eden ise kendisini ihtiraslarının boyunduruğundan kurtarıp hürriyeti elde eden kimsedir.

12 Ebû Dâvûd, Edeb, 80.

13 Müslim, Birr, 105.

14 Ebû Hamid Muhammed Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, 2013, 4/511.

15 Buhârî, Rikâk, 10.

karşı sadakat sahibi bir kul olmasını sağlayacaktır. Allah'ın emir ve yasaklarına riayeti, onun sadakatının bir iz düşümü olacaktır. Dünyalık zevk ve eğlenceler karşısında dinin gereklerini yerine getirmek ve İslam dairesinin dışına çıkmayacak bir hayat tarzını benimsemek kişinin dinine olan sadakatının göstergesi olacaktır.

“Allah’a ve peygamberlerine yürekten inananlar var ya, işte onlar Rablerinin katında, özü sözüne uyan sıddıklar ve hakikatin şahidi olan kimseler mertebesindeirler. Onların hem mükâfatları vardır hem de (önlerini ve yanlarını aydınlatan) nurları.”²⁶ ayeti de iman ile sıdkın birbirinden ayrılmayacak iki vasfı olduğunu vurgular. Allah'ın varlığını ve birliğini kabul eden kulun ona sadık kalması, imanının bir gereğidir. Yaratıcısına olan sadakatının gereği de onun dilediği doğrultuda bir hayat sergilemektir. Bunun karşılığında Allah katından büyük mükâfatlar verilecektir. Nitekim Kur'an'da bu husus şöyle ifade edilmektedir: “Allah sözlerine sadakat gösterenleri sadakatlerinden dolayı mükâfatlandıracak, münafıkları ise dilediği takdirde cezalandıracak ya da tövbe etmeleri hâlinde tövbelerini kabul edip bağışlayacaktır.”²⁷

Kişinin yalnızca ahirete yönelik amellerinde değil dünya hayatında toplum düzeninin sağlıklı bir şekilde kurulabilmesi için de doğru ve dürüst bir yaşantı sergilemesi önemlidir. Aksi takdirde toplum içerisinde yalanın yayılmasına, düşmanlıklara ve zamanla toplum huzurunun bozulmasına neden olacaktır. “Bir konuda seni tasdik ettiği (sana inandığı) hâlde kardeşine yalan söylemen ne kadar büyük bir ihanettir!”²⁸ hadisi de topluma karşı olan sadakatin kişinin yakın çevresinden itibaren gerekli olduğuna işaret etmektedir. Eşlerin birbirlerine karşı sadakat sahibi olması, evliliklerin uzun soluklu olabilmesi için önemlidir. İşçi işveren

26 Hadîd, 57/19.

27 Ahzâb, 33/24.

28 Ebû Dâvûd, Edeb, 71.

gösterir. İstikamet, kişinin dosdoğru yol üzerinde sapmadan ilerlemesidir.³² İstikamet üzere olanlar, her türlü aşırıktan uzaklaşan ve doğru yolda olan kimselerdir. Yeme-içmeden giyinmeye, aile hayatından ticarete kadar her türlü işinde dinin koymuş olduğu sınırları gözeterek ifrat ve tefrite kapılmadan Peygamber Efendimizin (sas) örnek yaşantısını rehber edinerek kulluk vazifelerini yerine getirmek, istikamet üzere hareket etmek olarak ifade edilmektedir.

İstikamet üzere bir yaşam sergilemek her Müslümanın asli vazifesidir. Ne var ki bunu tam olarak gerçekleştirmek her zaman için mümkün değildir. Peygamber Efendimiz de bu durumu “*İstikamet üzere olunuz. Elbette ki bunu tam olarak yerine getiremeyeceksiniz. Biliniz ki sizin en hayırlı ameliniz namazdır. Müminden başkası abdesti muhafaza edemez.*”³³ sözleriyle ifade etmektedir. Bunun için imkân ölçüsünde günahlardan uzak durarak istikamet çizgisinde hayatı sürdürmek esastır. Böyle hareket etmenin karşılığı elbette ki “*(İnsanlar ve cinler) eğer (Allah’ın gösterdiği) yolda istikamet üzere olsalardı, biz onlara bolca yağmur (bolca nimet) ihsan ederdik.*”³⁴ ayetinde ifade edildiği gibi bolca nimetler olacaktır. Ayrıca “*Şüphesiz, Rabbimiz Allah’tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara: Korkmayın, üzülmeyin, size vadolunan cennetle sevinin! derler.*”³⁵ ayetinde ise Allah’a olan sadakatin gereklerini yerine getiren kimseler cennetle müjdelenmektedir. Bu yolda emin adımlarla ilerlemek ise sadıklarla beraber olmaya bağlıdır: “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun.*”³⁶

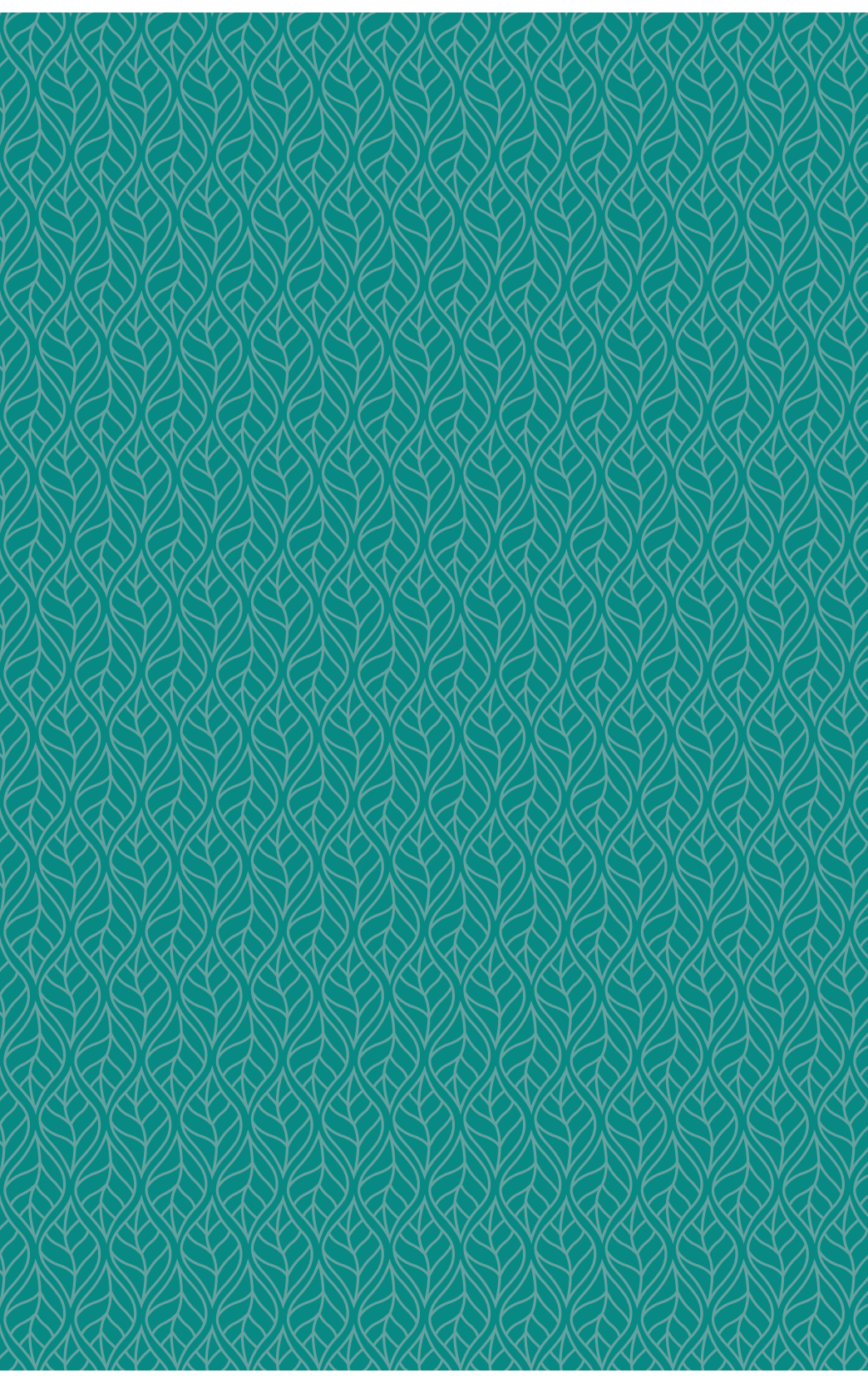
32 Bk. Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât*, 418; Cürcânî, *Ta’rîfât*, 19; Tehânevî, *Mevsûatü keşşâfî ıstılâhâtî’l-fünûn ve’l-ulûm*, 1/171.

33 İbn Mâce, *Tahâret*, 4.

34 Cin, 72/16.

35 Fussilet, 41/30.

36 Tevbe, 9/119.

Dindarlığı veya dinî hayatı doğruluk olmadan salt iman üzerine inşa etme çabası boş bir yanılgıdır. Sadece dinî hayat değil evrensel düzeyde insanca yaşama çabası yine vahyin paradigmasına göre doğruluk olmadan inşa edilemez.

DOĞRULUK VE DİNDARLIK ÜZERİNE

*Doç. Dr. Behlül TOKUR
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi*

Giriş

Ahlaki bir değer olarak doğruluk, İslam dini esas alındığında, imandan sonra gelen ve iman gibi insan-Allah, insan-insan, insan- kâinat ilişkisini düzenleyen çok yönlü bir olgudur. Dinî-psikolojik açıdan bakıldığında doğruluk, iman ve hayat bütünleşmesini sağlayıp dindar bireyi ve dinî hayatı ortaya çıkaran, iki temel faktörden biridir. Dolayısıyla doğruluğun dinî, ahlaki ve psikolojik bir doğası vardır.

İnsanların kavramsal düzlemde ne olduğunu tam olarak bilmeseler de doğrulukla ilgili muhakkak söyleyecek sözleri vardır ve bu durum günlük hayattaki sohbetlerinin vazgeçilmez parçasıdır. Görülen her tür haksızlık ve zulüm karşısında insanların eleştiri okları hep doğruluk yayından fırlatılır. Doğru olmadığından çokça şikâyet edilen bir hayatın içinde yaşarken, şikâyet edenlerin nasıl doğru kalabildiği doğrulukla ilgili en dikkat çekici durumdur. Çünkü doğruluk, hep başkalarında aranır ve hiç kimse aksi bir durumu kendisine yakıştıramaz. Doğruluk, aranan ve istenen bir durumdur ama “Bu nasıl olacak?” sorusu üzerinde durmak, bireyin kendisinden çevreye doğru yayılan bir etkinliği ifade eder.

Doğruluk kavramını incelemek, genelde içinde yaşanılan toplumu özelde ise bireyi inceleme ve anlama çabasından başka bir şey değildir. Çünkü dil, içinde yaşanılan toplumun ne düşündüğü, nasıl düşündüğü, nasıl anladığı ve nasıl eyleme geçtiğiyle ilgili bilgiler verir. Ancak bazen toplumun yaşadığı değer kaybı veya bir değeri anlama düzeyi farklılaşabilir ve bu durumda o değerle ilgili kavram ciddi bir anlam kaybına uğrayabilir. Bu anlamda bir değer kaybı insanın kaybına denktir denilebilir. Psikoloji biliminin önde gelen isimlerinden biri olan E. Fromm'a göre de ahlaki norm ve değerlerin insanın kendisini, yani kendi güçlerini, yeteneklerini ve imkânlarını gerçekleştirmesi bakımından hayati bir önemi vardır. Ahlaki sorunlar tüm kişiliğin incelenmesinden ayrılamaz. Çünkü, bireyin değer yargılarının onun davranışlarını belirlediğini, ruh sağlığının ve mutluluğunun bunların geçerliliğine bağlı olduğunu, nevrozların (psikolojik rahatsızlıkların) son tahlilde bir ahlaki başarısızlığın belirtisi olduğunu ileri sürer. Ona göre birçok durumda nevroitik bir belirti ahlaki bir çatışmanın özel bir ifadesidir ve psikanalitik tedavinin başarısı kişinin ahlaki sorunlarını anlamaya ve çözmeye bağlıdır.¹

İslam dininin doğruluğu, “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!”² ayeti üzerinden bireysel ve toplumsal yaşamın âdeti temel dinamiği hâline getirmek istemesi vahyin bireysel ve toplumsal paradigmasını da gösterir. Ölçü, doğruluğu kendisine şiar edinmiş insan ve toplumdur. Dolayısıyla dindarlığı veya dinî hayatı doğruluk olmadan salt iman üzerine inşa etme çabası boş bir yanılgıdır. Sadece dinî hayat değil evrensel düzeyde insanca yaşama çabası yine vahyin paradigmasına göre doğruluk olmadan inşa edilemez.

1 Fromm, 1994: XXXIV.

2 Hûd, 11/112.

1. Doğruluk kavramı

Türkçede “doğru ve dürüst olma durumu, doğru olana yakışır davranış, düşüncenin gerçekle uyuşması, dürüstlük, adalet”³ gibi anlamlara gelen doğruluk kavramı, Batı literatüründe genellikle “honesty: dürüst, doğru sözlü olma”⁴ kavramıyla ifade edilse de bunun yanı sıra integrity, authenticity gibi kavramlar, doğrulukla ilgili çalışmalarda sıkça kullanılmaktadır. Arapçada “sıdk, istikamet, emin, vefa, adl, seva” gibi terimlerle ifade edilen doğruluk kavramı, davranışsal açıdan pek çok yönünün bulunması ve her yönüyle ilgili farklı kelimelerin kullanılması bakımından dil açısından zengin bir kavramdır.

İslami literatürde doğruluk kavramı, imandan sonra gelen ve bütün eylemler üzerinde, duygu, düşünce ve davranış ekseninde etkili olması beklenen bir değer olarak ele alınır. Bu durum, başta “sıdk” fiili olmak üzere, “istikamet”, “seva”, “emin”, “vefa”, ve “adalet” gibi birçok kavramla ilişkilidir.

Sıdk daha çok sözün doğruluğu ile ilgili kullanılan bir kavramdır. Sözün doğruluğu ise iki şarta bağlanmıştır: Birincisi, söylenen sözün gerçekliğe uygunluğu; ikincisi ise söylenen sözün bireyin içindeki düşünceye uygunluğudur. Bunlardan birindeki sıkıntı, o sözün doğru olma vasfını yitirmesine sebep olur. Gerçeğe uygun olduğu hâlde bireyin içindeki düşünceyle çelişen bir söz, kısmen ya doğru kabul edilir ya da edilmez. Yani, o söz, doğruluk bakımından şüphelidir. Bu sebeple sıdk sahibi olma anlamındaki doğru kişi, inandığını söyleyen ve söylediğine inanan kişidir. Özü sözü bir ve doğru söylemeyi alışkanlık hâline getirmiş kişilere ise “sıddık” denir⁵. Kur’an, sıdk sahibi olarak

3 TDK, 2017.

4 OWD, 2012: 376.

5 Migati, 2006: 563.

anılmayı, “hedeflenmesi ve yaşanması gereken bir değer” olarak sunar.⁶

Doğrulukla ilgili diğer bir kavram olan istikamet kelimesi, kökü ve türevleri bakımından “dikilerek ayağa kalkmak, doğrulmak”; “bir şeyi düştüğü yerden kaldırıp düzeltmek ve artık onun düz, doğru kalması için çaba göstermek” anlamlarına gelir. Yine istikamet kelimesi, eğrilikleri düzeltmek anlamına da gelir ki bu yönüyle hata ve günahlarla topyekün mücadeleyi ifade eder. Her doğru iş, istikamet sahibi olmak anlamına gelmez. İstikamet sahibi olmak, bir yandan yanlışları düzeltmeyi, diğer yandan doğruluk üzerinde sabit ve kararlı olmayı ifade eder. Araplar tek tek yapılan doğru işler için “sahih ve savab” kelimelerini kullanırken, istikamet sahibi kişiyi söz, düşünce ve fiillerinde doğru olan; doğruluğu kişiliğinin her zerresinde barındıran birey olarak tanımlar. Bu yönüyle istikamet, doğruluk söz konusu olduğunda toplam değeri ifade eder. Yanlışlar arasındaki bir ya da birkaç doğru, istikamet olarak nitelendirilmez.⁷ Dolayısıyla istikamet kelimesi, doğruluğu “olmak” ve “kalmak” gibi iki eylem üzerinden ifade ettiği için doğrulukla ilgili kesintisiz ve hayat boyu devam eden bir süreci sembolize eder.

İstikamet kelimesi o kadar merkezi bir kavramdır ki, Hz. Peygamber, kendisinden İslam hakkında kapsamlı bir söz talep edildiğinde “Allah’a iman ettim de, sonra dosdoğru ol.”⁸ buyurmuştur. Bir hadisinde kendisini Hûd suresinin ihtiyarlattığını ifade eden Hz. Peygamber,⁹ doğruluğun, her şartta doğru kalmanın ve doğruluğu sürekli ayakta tutmanın ne kadar zor bir süreç olduğuna işaret etmiştir. Zira dindarlık veya dinî hayat için

6 Şuarâ, 26/84.

7 Migati, 2006: 877-879.

8 Müslim, İman: 62.

9 Tirmizi, Tefsir: 56.

kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı, onun da cezasını verirdim.”¹⁴ Bir şefkat peygamberini adalet karşısında bu denli kararlı olmaya sevk eden, adaletin ortadan kalkmasıyla insanı koruyacak bütün değerlerin âdeta geçersiz sayılacağına ilişkin sosyal ve hukuksal gerçekliktir. Doğruluğun eylemsel yanını temsil eden adalet, doğruluğun toplumda var olup olmadığıyla ilgili olarak bakılacak ilk yerdir.

Tasdik etmek, kalben benimsemek anlamına gelen “emin” kelimesi, kavram olarak korkunun zıddı olarak kullanılırken, eylem olarak ihanetin zıddı anlamına gelir.¹⁵ Sözünde durmak, sözün tam olması, konuştuğunda doğru konuşmak anlamlarına gelen vefa kelimesi ise aynı zamanda işin hakkını vermeyi, herhangi bir işi hakkıyla yapma ve tamamlamayı ifade eder. Vefa kelimesi aldatmanın, ihanetin, haksızlığın zıddı olarak da kullanılır.¹⁶ Bu itibarla emin ve vefa kavramlarıyla doğruluk arasında yakın bir ilişki vardır.

İslami literatürde doğruluk kavramının kullanım şekilleriyle ilgili olarak verilen bu kısa bilgiler amel/eylem denilen etkinliğin doğrulukla anlam kazandığına ve bir ruha büründüğüne vurgu yapmaktadır. Hemen hemen her insanın, bulunduğu ortamlarda, iletişime geçtiği insanlardan ilk beklentisi olan ve yokluğunu gördüğünde onu isyan ettiren doğruluk kavramı, belki de yaşanması yazıldığı ve söylendiği kadar kolay olmadığından gerek eğitim sisteminde gerekse bilimsel çalışmalarda yeteri kadar yer bulamamaktadır. Konumuz açısından bakıldığında ise sorulması gereken kritik soru şudur:

14 Buhari, Hudûd: 12; Müslim, Hudûd: 9.

15 Migati, 2006: 30.

16 Migati, 2006: 1165.

varsa, bu mayayla yoğrulmadan değerlendirilmeye tabi tutulduğunda, dindarlık anlam kazanmayacak, dinî hayat denilen olgu sadece birtakım söz ve ritüellere hapsedilmiş olacaktır. Demek ki doğruluk, önce bireyin kendisinden başlamak üzere ilişkili olduğu bütün kişi ve çevrelere karşı, hatta yaratılan olmasından dolayı bütün varlıklara karşı dahi, davranış ve tutumlarını düzenleyen kuşatıcı bir değerdir. Kaldı ki bir din “kendisini dos-doğru yol”¹⁸ olarak tarif ederken doğruluk kavramını kullanıyorsa ve bu dinin peygamberi, daha peygamber olmadan önce “emin” sıfatıyla anılıyorsa, “neden doğruluk?” sorusunun cevabı da kısmen verilmiş demektir.

Doğruluk bir erdemdir ve erdem bir karakter durumu veya eğilimidir. Karaktere sahip olmak, bir anlamıyla karakter özelliklerine yani bir erdeme sahip olmak demektir. Eğer bir düşünce ve eylem kalıbı ahlaki seçim konusunda güçlü bir şekilde baskılara, isteklere, zorluklara ve başkalarının ısrarcı beklentilerine karşı koyuyorsa o kişi güçlü bir karaktere sahiptir.¹⁹ Karakterin incelenmesi ise her şeyden önce insanı harekete geçiren kuvvetlerle ilgilidir. Bir insanın hareket etme, hissetme ve düşünme biçimi yalnızca gerçek durumlara gösterilen akıllıca tepkilerin sonucu değildir; büyük ölçüde, o insanın karakter özelliği ile belirlenmiştir.²⁰ Bu sebeple, doğruluğun karakterden başlayarak niyet ve eyleme doğru incelenmesi önemlidir.

Doğru kişi ile karakterli kişi, iki ayrı betimleme gibi gözükse dahi, ikisi de “ahlaki bakımdan tutarlı ve bütünlük sahibi kişiyi” ifade eder. Bu bağlamda, doğrulukla karakter arasında çok yakın bir ilişki vardır. Karakterli bir kişi, içinde doğruluk bulunan bireyi anlatırken; karaktersiz kişi, doğrulukla ilgili zıt anlamlı

18 Rum, 30/30; Beyyine, 98/5.

19 Kupperman, 1991: 14.

20 Fromm, 1994: 77.

kavramların hemen hemen bütün özelliklerini içinde barındıran bireyi temsil eder. Dolayısıyla burada bahsedilen karaktersizlik durumu, bir karaktere “erdeme” sahip olmamayı ifade eder. Bu yüzden karaktersiz, hiçbir karakter özelliği olmayan kişi değil, daha çok ne zaman nasıl davranacağı bilinmeyen veya kestirilemeyen, en küçük menfaatinde başkalarını satan veya onlara karşı dürüst davranmayan, duruma göre hemen değişebilen, fırsatçı kişidir. Karaktersiz kişi tutarsızdır, ahlaki ve kişisel bütünlüğü yoktur. Zalim ve adil olmayan bir kişi, kötü karakterli bir kişi olarak tanımlanırken²¹, karaktersiz insanı en iyi “sinsi” sıfatı anlatır: “Sinsi kişi, bir şey satarken satmadığını, satmazken de sattığını; bir şey duyunca duymadığını, gördüğünde görmediğini, konuştuğu hâlde onu hatırlamadığını, bazen araştıracağını, bazen bilmediğini, bazen şaştığını, bazen zaten kendisinin de böyle düşündüğünü söyleyen çelişkili bir tiptir. Arkasından çektiirdiği kimselerle yüz yüze geldiğinde onları över; kötü duruma düştüklerinde ise onlarla birlikte üzülebilir.”²²

“Sinsi insan her zaman kötülük yapma eğilimi göstermez, öyle olsa kötülüğü her durumda anlaşılacağı için sinsiliği kalmaz. Ona karaktersiz denmesinin sebebi, iyi karakterli görünüp kötülük yapmasıdır. Asıl davranışlarını gizleyip kendisini herkes gibi ahlaklı göstermeye çalıştığından insanların kolayca güvenini kazanabilir. İnsanlar, “sırtımdan bıçaklandım” sözünü, bilinçli olarak ahlaki bakımdan tutarsızlık gösteren bu tipler için kullanır.”²³

Bunun yanı sıra gücü ve kapasitesi ölçüsünde elinden geldiği hâlde çevresindeki erdemsiz davranışlara karşı durmayan, onları görmezden gelen, gücü olduğu hâlde “Ne yapabilirdim ki?” gibi

21 Yazıcı, 2011: 24.

22 Theophrastos, 1998: 21.

23 Yazıcı, 2011: 25.

mazeretlere sığınan veya kendisini tehlikeye atmak istemeyen birinin de güçlü bir karaktere sahip olduğu söylenemez.²⁴ Çünkü istikamete sahip olmak sadece doğru olmak ve doğru kalmakla ilgili bir durum değil aynı zamanda yanlış da düzeltmeyi, doğruluğu ayağa kaldırmayı ifade eder.

Kur'an-ı Kerim'e bakıldığında “dosdoğru olmayı” beceremeyenlerin nasıl bir insanlık ve dolayısıyla dindarlık çıkmazında olduğu açıkça görülebilir. Bireyin içindeki hakikate ters davranışlar sergilemesi ve söylediği sözden farklı düşünmesi anlamına gelen “yalan”; hakikate inanmadığı ve onu benimsemediği hâlde inanmış gibi görünen ve bu anlamda hakikat karşısında bireyin tükenmişliğini ifade eden “nifak”; vefa, söz ve emanet konusunda kusurlu olmayı ifade eden, aynı zamanda her ihanet ettiğinde, başkalarından önce kişinin kendisine ihanet etmesi anlamına gelen “hıyanet” kavramları, “karaktersiz” insan tiplemesini ilahi bir üslupla açıklamaktadır.

Dindarlık kavramı, içi boş kaldığında ve doldurulmadığında, inanan-inanmayan arasındaki farkı eylemsel olarak ortaya çıkarmadığında hangi anlamı ifade edebilir? Sadece tüketen, üretmeyen, iradesi zayıf, düşünmeyen, sorgulamayan, bireysel çıkarını her şeyin üzerinde tutan, dünyevi hazlar peşinde ömrünü geçiren ama bunu dahi beceremeyen insanlar kime ne verebilir? “İnsan olmak için akıl sahibi olmak tek başına yeterli değildir. Bunun yanı sıra dürüst ve adil olmak, içimizdeki hayvanlığı, insanlık, daha doğrusu Tanrılık yanımızın emrine vermek gerekir.”²⁵ diyen Platon aslında felsefi anlamda “yaratıcı insanı” dinî anlamda “yaratıcı dindarı” tanımlamıştır. İnsanın akıllı, inanan, düşünen ve ekonomik bir varlık olması neden dünyayı daha yaşanılır bir yer kılmaz? Neden insan doymak bilmezken, insanın

24 Yazıcı, 2011: 27.

25 Platon, 1988: 589.

kendisinden daha üstün bir varlık olduğu hayvan ihtiyacı kadar avlanır? İnsanla ilgili sorulabilecek bu sorular, İslam dini esas alındığında dindarlıkla ilgili temel problemlerdir. Kısaca “yaratıcı dindar tipi” nin yaşam içerisindeki eksikliğidir.

İnsan için bir hayat projesi, varlık örgüsü önermek için onun ontolojik açıdan ve mahiyet bakımından temellendirilmesi gerekir. Çünkü verilmiş her karar, nasıl bir değerın ifade edilişine, bunun gibi, her tasarı da mutlaka bazı değer ve yargılardan esinlenmekte ve ondan beslenmektedir. İnsan, “Mutlak Kudret” karşısında varlığı silinmiş, ne mana ve etik ne de eylem düzeyinde hiçbir değer üretmeyen; daha da kötüsü, tayin edilmiş ve sınırları çizilmiş, kimliksiz bir “köle-kul” değıldir.²⁶ O, iman ve doğruluk gibi, görünüşte biri uhrevi diğeri dünyevi ama her koşulda insani olan iki değerle anlamlandırılmış bir varlıktır. İman ve doğruluğı konuşmak, insanın iki özelliğinden bahsetmek anlamına gelmez. İnsanın pek çok özelliğı vardır. Akıl, irade, sezgi, duygu, algı, eylem gibi... Burada bahsedilen, bu iki temel üzerine kurulmayan bütün insani özelliklerin, İslam dini ve belki de tarih serüveni göz önüne alındığında, yaratıcı olmaktan çok yıkıcı eylemlere dönüşeceği şeklindeki gerçekliktir. Ölümle nihayetlenen bu dünya hayatında ölmeyecek tek şey imanın motive ettiği, doğruluğun ise gerçekleştirdiğı eylemlerdir.

Sonuç

İbadetlerini eksiksiz yerine getirmeye çalışan ve hatta namazlardan sonra ellerini açarak “Allah’ım beni doğru yola ilet.” diye dua eden, dünya hayatına geri döndüğünde ise “kişisel çıkar” ve “doğruluk” arasında bir tercih yapması gerektiğinde çıkarını önceleyen; günlük işlerinde ve insanlarla olan münasebetlerinde “Saf olmamak lazım, dünya işleri dinle diyanetle

26 Kılıç, 2000: 11-13.

yürümez.” diyen bir bireyin hayatında “Kutsal” nerede bulunur? Bundan daha tehlikelisi, dinî referansları hayatının her alanında kullanıp, din üzerinden çıkar sağlamaya çalışan ve bunu yaparken de kendisini Kutsal’a yakın gördüğü için Kutsal’ın da kendisine yakın olduğu düşüncesinden hareket eden, farkında olmadan veya bilerek narsisizmin kucağına düşen bir bireyin, dinî hayatında gerçekten Kutsal var mıdır? Sadece Tanrı’dan uzaklaşmayla kibrin kucağına düşülmez. Bilindiği gibi Tanrı’nın varlığını kabul etmek; hiç kimsenin tanrı olamayacağını, her şeyi yapıp her şeyi bilemeyeceğini kabul etmek demektir. Böylece insanın narsisizme kapılarak kendini putlaştırmasına kesin bir engel getirilmiş olur. Ancak, Tanrı’nın her şeyi bilme, her şeye gücü yetme niteliği, insanın Tanrı karşısında alçak gönüllü olmasına yol açacağına, bireyin kendisini Tanrı ile özdeşleştirmesine, bu özdeşleşme süreci içinde ise olağanüstü bir narsisizm geliştirmesine yol açabilir.²⁷ Yoksulu doyurmayan ve yetimi itip kakanlara, namaz kılmalarına rağmen “yazıklar olsun!”²⁸ denilmesinin ardında bu ironi yatabilir.

Doğruluk sadece yaşanması gereken bir hâl ve hayat içerisinde bulunması gereken bir olgu değildir. Yaşam serüveni boyunca dindar bireyin duygu, düşünce ve davranışlarında her an onu ayakta tutmak için dikkat etmesi, çaba sarf etmesi gereken bir süreçtir. Birey doğru olmalıdır, gideceği yol doğru olmalıdır, yoldaş edindikleri doğru olmalıdır, bu yolda doğru işler yapmalı, doğruluğu sürekli ayakta tutmalı ve doğru olma konusunda bütün canlılara karşı kendisini sorumlu hissetmelidir. Dindarlığın tanımında bulunan, hayatını inancıyla bütünleştiren bireyden kasıt kanaatimizce budur.

27 Fromm, 2008: 73.

28 Maûn, 107: 1-4.

Günümüzde “dindar nesil” yetiştirmekle, yoğun bir dinî eğitim alan, ezan okunduğunda camiye koşan ve her hâliyle dindar bir insan görüntüsü veren bir birey mi kastedilmektedir; yoksa aldığı dinî eğitim ve yapmış olduğu ibadetlerle, çiftçiye bağı-bahçesiyle yakından ilgilenen, insanlara verdiği zarardan dolayı kazancı çok olsa da “gdo”lu ürünler kullanmayan, beslediği hayvanlar kilolu gelsin diye sentetik ilaçlar vermeyen, işini yaparken hakkaniyeti gözetten bir birey mi hedeflenmektedir? “Ana babamın ve milletimin üzerimde hakkı var.” deyip meşgul olduğu ilmin hakkını veren, kendisini geliştirip geleceğin nesillerine nasıl yardımcı olabilirim derdi güden bir gençlik mi istenmektedir? Dünyanın âdeta “açık hava köle pazarı” olduğu, kiminin açlıktan kiminin obeziteden öldüğü, teknolojinin bir tehdit aracı olarak kullanıldığı bir zaman diliminde, insanlığın kurtuluşu için kendisini laboratuvara hapseden bir bilim adamı mı beklenmektedir? Kesin olarak söylenebilir ki, dindarlığın yapısında bulunan iman ve doğruluk, bunları ve hatta daha fazlasını istemektedir.

Kendisinde doğruluk meleke hâline gelmiş olan bir ebeveynin yetiştirmiş olduğu çocuklar da her durumda doğruyu söylemeye ve dürüst davranmaya gayret eder; yalancılık ve sahtekârlıktan kaçınmaya ihtimam gösterir. Çünkü doğruluk onun varoluş hâli yani karakteri hâline gelmiştir.

AİLEDE DOĞRULUK EĞİTİMİ

Doç. Dr. Muhammed Esat ALTINTAŞ
Erciyes Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” (Hûd, 11/112)

Giriş

Dosdoğru olmak, Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın tüm inananlara verdiği kesin bir emirdir. Hûd suresindeki bu emrin ağır sorumluluğu altında Hz. Peygamber'in neler yaşadığı şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “*Hûd suresi beni ihtiyarlattı.*”¹ Bu ifade, doğruluktan şaşmadan bir hayat yaşamanın çok ciddi bir gayret gerektirdiğini göstermesi açısından çarpıcıdır.

İnanan insanlar her gün kıldıkları beş vakit namazda Rabblerine “*Bizleri doğru yola ilet!*” diye dua etmektedirler.² İnsanın doğru yolu bulup istikamet içerisinde yaşayabilmesi için hem Allah'ın yardımına hem de “*doğrularla beraber olmasına*”³ ihtiyaç vardır. Bu yüzden Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'in şahsında tüm inananların şu duayı yapması telkin edilir: “*De ki: Ey Rab-bim! Gireceğim yere dürüstlükle girmemi sağla, çıkacağım yerden de*

1 Tirmizî, Tefsîr, 56.

2 Fâtiha, 1/6.

3 Tevbe, 9/119.

dürüstlükle çıkmamı sağla. Bana tarafından hakkıyla yardım edici bir kuvvet ver."⁴

Mehmet Akif, doğruluğun şu fani dünyada insanın sahip olması gereken en önemli değerlerden biri olduğunu “Şudur ci-handa benim en beğendiğim meslek. Sözüm odun gibi olsun; hakikat olsun tek!” diyerek hatırlatır. Doğruluk denilince peki ne anlamalıyız? Doğruluk, en sade anlamıyla insanın özünde, sözünde, işinde, gidişinde bir bütün ve tutarlılık içinde olması demektir. Kavramsal anlamıyla doğruluk “Bireyin, bilinçli bir şekilde doğru bildiği hususlarla tutarlı bir şekilde eylemde bulunması özelliğidir.”⁵ Doğru insanı tarif edecek olursak; yalan söylemeyen anlamında “dili doğru”, hırsız olmayan anlamında “eli doğru”, hile hurda bilmeme anlamında “kalbi doğru” kişiye “doğru” denilir.

Doğru ve doğruluktan bahsederken onun zıddı olan yalan ve yalancılık meselesinin hatırlanması tabiidir. Resûlullah (sas) doğru ile yalanın aynı yerde olamayacağına vurgu yapmaktadır: “Bir kişinin kalbinde aynı anda iman ile küfür, doğruluk ile yalancılık, hıyanet ile emanet bir arada bulunmaz.”⁶ Yalancılık bir hatayı gizlemek ve başkalarını yanıltmak amacıyla gerçeğe uygun olmayan bir şekilde hareket etmektir. Yalan söylemenin, büyük günahlardan biri olduğunu Hz. Peygamber şöyle bildirmiştir: “Size büyük günahların en büyüğünü haber vereyim mi! Allah’a ortak koşmak, anne babaya isyan etmek ve dikkat edin, bir de yalan söylemektir.” Bu sözünde yalan söylemeyi o kadar çok tekrar etmiştir ki, dinleyenler onun hiç susmayacağını düşünmüşlerdir.⁷

4 İsrâ, 17/80.

5 Süleyman Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*, İstanbul: DEM Yayınları, 2004, 241.

6 İbn Hanbel, II, 349.

7 Beyza Bilgin, *İslam ve Çocuk*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991, 97; Müslim, İmân, 143.

Doğruluk mühim olduğu için hem kendimiz hem ailemiz hem de çevremizdekilerin doğru olmalarını isteriz. Fakat bu, her zaman mümkün olmamaktadır. Özellikle çocuklar birçok farklı nedenden dolayı yalana başvurabilmektedirler.

Çocuklar Neden Yalan Söyler?

Anne babaların birçoğu çocuklarının erken yaşlardan itibaren gerçeğe sadık bir şekilde hareket etmelerini ister. Bu yüzden anne-baba, çocuğunun 2-3 yaşlarında ilk “yalan”larıyla karşılaş-tıklarında şaşkınlığa ve hayal kırıklığına uğrar. Fakat ilk beş yıl-da çocuğun yalan söylemesi konusunda endişeye gerek yoktur. Gerçeğe sadık kalma, çocukta belli bir gelişim safhasına ulaşın-caya kadar zamanla gelişen bir olgudur. Okul yaşına ulaşınca-yaya kadar çocukların yetişkinlerin düşündüğü gibi soyut anlamda yalan söyleyecek durumda olmadıkları konusunda gelişim psi-kologları hemfikirdir. Mesela üç yaşındaki bir çocuk yanlışlıkla vazoyu çarpıp kırınca “*Ben yapmadım, kedimiz yaptı.*” diyebilir. İlk çocukluk yıllarında fantezi ve gerçeklik birbirine karıştığı için istedikleri veya hayal ettikleri onlar için gerçektir. 3 yaş civarında çocuklar “inanılmayacak öyküler” uydurabilir, taklit oyunların-dan hoşlanabilir. Eğer çocuğun gelişim dönemlerinin özellikleri bilinmezse, çocuğun yaptığı bazı eylemler, ebeveyn tarafından ahlaksızlık olarak değerlendirilebilir. Hâlbuki bunlar gerçek an-lamda yalanlar olmaktan daha ziyade çocuk düşüncesinin hayal ürünleri olan sözde (pseudo) yalanlardır. Bu yalanlar ahlaki bir hata olarak görülmemelidir. Hele de böyle durumlarda tepkisel yaklaşımlar sergilemek çocuğun suçlamadan kaçınmak için ya-lana tevessül etmesine neden olabilir.⁸

8 Gerda Pighin, *Çocuklara Değer Aktarımı*, İzmir: İlya Yayınları, 2005, 64-65; Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 22. Baskı, İstanbul: Remzi Yayınevi, 2002, 248, 254.

Ebeveynler çocuklarının yalana başvurduğunu fark ettiğinde öncelikle bu durumun arka planındaki faktörleri araştırmalarında fayda vardır. Bazen çocuklar cezalandırılma, kınanma, azarlanma korkusu, menfaat duygusu, kendini ispat etme, övme veya beğendirmeye arzusu gibi sebeplerle yalana başvurmak zorunda kalabilirler.⁹ Mesela annesine her zaman doğruyu söylemeye söz veren bir çocuk, bir gün oyun oynarken annesinin kahve takımına yanlışlıkla çarpıp kırar, annesine doğruyu söyler ama dayak ve hakaretten kurtulamaz. Doğru söylediğinden ötürü cezalandırılan çocuk, daha sonraki zamanlarda buna benzer bir durum yaşandığında hemen yalana başvurabilir. Bunun işe yaradığını gören çocuk daha sonraki yaşamında bir hata yaptığında hep yalan söylemeye başlamışsa bu durumun asıl sorumlusu kimdir acaba?

Bazen de annelerin baskıcı tutumları çocukları zorunlu olarak yalana sevk edebilir. Örneğin bir anne şeker kutusunu bulamaz, kızından şüphelenip “*Sen aldın, değil mi, çabuk gerçeği itiraf et, cezalandırmayacağım.*” der. Köşeye sıkıştırılan çocuk ya inkar eder ya da suçu kabul eder. Birkaç gün sonra kutuyu bulan anne şaşırır, kızına sorduğunda kızı şöyle der: “*Sen hep gerçeği söyle diyorsun, ben de senin evet yanıtından hoşlanacağımı düşünerek evet dedim.*”¹⁰ Bundan daha kötüsü de cezalandırmayacağım, dedikten sonra çocuğa fiziksel müdahale etmektir. Gerçeği söylemenin neticesinde başına iş aldığını gören çocuk daha sonrasında yalana yönelebilir.

Çocuklarda öz güven eksikliği de onları yalan söylemeye sürükleyebilir. Mesela hata yaparım korkusuyla derslerine aktif katılım sağlayamayan çocuk, annesi dersinin nasıl geçtiğini

9 Hayati Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2011, 101.

10 Yavuzer, 253.

çocuk bu tür yalanları pratik ede ede, kendisi de hiç düşünmek-sizin yalan söylemeye başlayacak, yalan yaşam tarzı hâline gelecektir. Yalan söylemekte sakınca görmeyen hatta onu alışkanlık hâline getiren ebeveynler bile belli bir süre sonra kendilerine yalan söylenmesinden rahatsız olmaya başlar, çocuklarının yalanları karşısında güvenleri zedelenir, durum öyle bir hâl alır ki çocuk hem kendine hem de etrafına zarar verecek eylemlere girişebilir (yalanla para isteyip kumara yönelme, iftira atma, vb.). Bunun neticesinde ebeveynler sağlıklarını, mal varlıklarını kaybedebilir, insanların bu aileye karşı güvenleri yıkılabilir.¹⁴

Çocuklara Doğru Nasıl Öğretilir?

Çocuklara aile içerisinde doğruluk eğitimi verirken en önemli yöntemlerden birisi, aile üyelerinin çocuklara iyi bir örnek ve rol model olmasıdır. Bir atasözünde buna dikkat çekilmiştir: *“Ağaca çıkan keçinin, dala bakan oğlağı olur.”* Oldukça yüksek ahlaki değerlerden biri olan doğruluğun ve dürüstlüğün çocuklarda meleke hâline gelebilmesi, aile içerisinde doğruluğun sözlerle ve eylemlere tutarlı bir şekilde yansımına bağlıdır. Kendisinde doğruluk meleke hâline gelmiş olan bir ebeveynin yetiştirmiş olduğu çocuklar da her durumda doğruyu söylemeye ve dürüst davranmaya gayret eder; yalancılık ve sahtekârlıktan kaçınmaya ihtimam gösterir. Çünkü doğruluk onun varoluş hâli yani karakteri hâline gelmiştir. Allah’ın içimizdeki sesi olan vicdan zarar görmemiş ise Hz. Peygamber’in dile getirdiği gibi, *“Kişinin kalbi doğru dürüst işlerden huzur, yalan yanlış işlerden de kuşku ve huzursuzluk duymaya başlar.”*¹⁵

Bazen anne babalar çocuklarına şaka/espri niyetiyle yalan söyleyebilmektedir. Fakat 0-6 yaş aralığındaki çocuklar

14 Salzmänn, *Çocuğunuzu Yanlış Eğitiyorsunuz*, 79-82.

15 Tirmizî, *Sıfatü'l-kıyâme*, 60.

getiremeyeceğimiz sözler vermemeli, bir söz verilmişse mutlaka yerine getirilmelidir. Örneğin bir baba, çocuklarına “*Bu akşam birlikte körebe oynayacağız.*” dediyse mutlaka sözünü tutmalıdır. Aksi takdirde çocuğa yalancılık öğretilmiş olur. En kötüsü de anne-baba, çocuk için güvenilir bir rol model olmaktan çıkabilir. Çocuk da bu olumsuz örnekleri kendi hayatına transfer edebilir, başkalarına boş ve yersiz vaatlerde bulunup yerine getirmeyen, güvenilirmez biri hâline gelebilir.

Aileler tüm bu tedbirlere ve titizliklerine rağmen çocuklarının yalan söylediklerini fark ettiklerinde ne yapılmalıdır? Onu hemen utandırıp, izzet-i nefsi (benlik saygısını) incitmek yerine bu eylemi üzerinde düşünmesine kılavuzluk edilmelidir. Özellikle altı yaşından sonra çocukların bilinçli bir şekilde yalana başvurmalarının temel nedeni cezalandırılma korkusudur. Çocuk anne babaya göre yanlış bir şey yaptığına hemen cezalandırılmaz veya kızılmazsa onun söyleyeceği yalanların önüne geçilebilir. Böyle durumlarda öfke yönetimi çok önemlidir. Çocuk gerçeği anlatmak istediğinde ona fırsat tanımak yerine “*sus konuşma, seni dinlemek istemiyorum*” denilmemeli, çocuğu “*kötü ve beceriksiz*” diye etiketlememeli, çocuğun şahsı hedef alınmadan yaptığı eylemin neden yanlış olduğu üzerinde durulmalıdır.²¹ Aksi takdirde çocuk hemen savunma durumuna geçip ya durumu inkar edecek ya da başka yalanlar söyleyecektir. Bu sebeple çocukların “*yalan söylemem, çünkü cezalandırıldım*” yerine “*yalan söylemem çünkü yalan kötü bir harekettir.*” ilkesini hayata geçirmelerine kılavuzluk edilmelidir.²²

Aile içerisinde çocuğun yalan söylediğine şahit olunduğunda onları hoş ve eğlenceli bularak davranışlarını hoşgörü ile

21 Pighin, *Çocuklara Değer Aktarımı*, 66.

22 Muallâ Selçuk, *Çocuğun Eğitiminde Dini Motifler*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, 162.

arkadaşlarıyla yiyeceğini paylaşmaları isteniyor ve paylaşanlara ödül verileceği ifade ediliyor, paylaşım yapan çocuklara ödül veriliyor, en sonda ise paylaşma nedenleri soruluyor. Çocuklar da ödüle erişmek için paylaştım, diyor. Hâlbuki beklenen cevap “onları kendimin yerine koyduğum için, onlara üzüldüğüm için, vb.” dir. Ama söz konusu ödül/övgü olunca çocuklar gerçekten doğru olanı değil, ödül getiren davranışı sergilemeye çalışır. Bu davranışlar da çoğu zaman ahlak dışı davranışlar olmaktadır. Değerleri içselleştirmeyen ve dış faktörlere göre hareket eden çocuklar birisi onları gözetlemediğinde veya ödül ortadan kalktığında kopyaya ve yakalanmayacaksa yalana tevessül edebilir.²⁴ İşte bu sebeple çocuğun akademik başarısıyla birlikte ahlaki gelişimini de önemsemesi gereken anne babalar başarının ancak dürüstlikle ve doğrulukla kazanıldığında anlamlı olduğuna vurgu yapmalı, doğruluk eğitiminde ödüle elden geldiğince hiç başvurmamalıdır.

Doğruluk sadece fiziki olarak görünen dünyada değil ruhsal dünyamızda da önemlidir. Ebeveynler çocukların duygularını ifade etmelerine izin vermeli, duygularını ifade ederken dürüst insanlar yetiştirmelidirler. Çocuklarının üzüldüğüne şahit olan anne babalar “Üzülmedin değil mi? Bakayım, ağlamıyorsun herhalde” vb. şeklinde ifadeler kullanarak hakikati inkâr edebilirler, çocukların yaşadığı duyguları kabullenmek istemeyebilirler. Bunun neticesinde çocuklar duygularını inkâr edebilir, uzun vadede duygularına yabancılaşabilirler.²⁵

Çocukları büyütürken ebeveynler sıkıştıklarında onların ağlamalarını engellemek veya yapmak istemediğimiz taleplerine engel olmak için yalanlar söyleyebilmektedirler. Örneğin çocuğun

24 Özgür Bolat, *Beni Ödülle Cezalandırma*, I. Baskı, İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2016, 101-29.

25 Hatice Işılak Durmuş, *Helik Karakter Okulu Anne Baba El Kitabı (Doğruluk)*, İstanbul: Edam Yayınları, 2014, 12.

gitmek istediği bir yere gitmemek için başının ağrıdığını bahane eden anne, çocuğuna bu konuda olumsuz örnek olacaktır. Bunun neticesinde çocuk annesine olan güvenini kaybedeceği gibi işine yarayan durumlarda yalan söylenebileceğini de öğrenmiş olur. Mesela yemek öncesi elini yıkayıp yıkamadığını soran annesine elini yıkamadığı hâlde yıkadım, diyebilir.²⁶

Ailede doğruluk eğitimi verirken çocuğa öncelikle doğruluğun önemi anlatılmalı, doğru örnekler gösterilmeli ve bu örneklerle yüzleşmeleri sağlanmalıdır. Bunun için çeşitli araç ve materyaller kullanılabilir. Örneğin Ömer Seyfettin'in Kaşığı adlı eseri ve aynı eserden uyarlanmış filmi çocuklarla yalan söylemenin sonuçları, doğru sözlü olmanın önemi üzerine konuşmak için önemli fırsatlar sunmaktadır. Yalan veya doğruluk üzerine çekilmiş kısa filmleri çocuklarla birlikte izleyerek onlarla yalan kavramı, yalan söylemenin nelere mal olabileceği, er ya da geç gerçeklerin ortaya çıkacağı, vb. meseleler üzerine hasbihâl edilebilir. “Yalancı Çoban” hikayesi çocuklarla paylaşılıp hikâye bittikten sonra yalan ve yalancılığı tanımlamaları istenebilir, hikâyenin kahramanı çobana yalancı denilip denilemeyeceği sorulabilir, hikâyede söylenen yalandan kimin zararlı çıktığı üzerine konuşulabilir, yalanın zararları hakkında tartışılabilir.²⁷

26 Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 253.

27 Durmuş, 15, 23.

Yalnızlaşan ama güvene hâlâ ihtiyacı olan, değersizleşen ancak yoğun ilişki ağı içinde yaşayan, kendi özgürlüğünü önemseyen ancak bunları sadakatle inanabileceği kurumlara devredebilecek kişi/kurum arayan bireyin, doğru olmak, doğruyu bulmak ve doğrularla birlikte olmaktan başka bir çıkar yolu gözükmemektedir.

DOĞRULUĞUN TOPLUMSAL YANSIMALARI

*Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi*

Giriş

Toplumsal açıdan doğruluk, insanlar arasındaki sosyal bağların en temel değeri olarak işlev görmektedir. Bu yüzden toplumsal anlamda doğruluğun sonucu olarak oluşacak güven; iş birliğini, paylaşılan ortak normları ve değerleri besleyici modeller oluşturacaktır.¹ Diğer yandan doğruluk, insanın benlik ve karakter uyumunu sağlayan en önemli ilkedir. Çünkü doğru sözlü kişi kendinden emin bir kimse olarak vicdaniyla barışık, toplumsal alanda öz güvenli ve davranışlarında tutarlı olacağı için kendi varlığıyla anlamlı bir ilişki kurmuş olacaktır. Bu açıdan bakıldığında doğruluk, insanın niyetinin söz ve eylemleriyle uyum içinde olmasını ifade etmektedir. İşte bu yüzden doğruluk; bireysel, toplumsal, içsel ve dışsal boyutlarıyla değerlendirildiğinde bir bütün hâlinde uyumluluk, tutarlılık, adalet ve güveni akla getiren² bir mihver kavramdır.

1 Francis Fukuyama, (1998). Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, çev: Ahmet Buğdaycı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ank; Uslaner, Eric, M. (2004) "Trust and Social Bonds: Faith in Others and Policy Outcomes Reconsidered", Political Research Quarterly 57/3, 501-507.

2 Jan Delhey- Kenneth Newton, (2003). "Who trusts?: The origins of social trust in seven societies", European Societies 5 (2), 93-137.

Râgıb el-İsfahânî'nin³ doğruluğu evrenin denge sebebi sayması oldukça yerindedir. Çünkü yaşamın ana damarı olarak kabul edilen doğruluk, kalben ve fiilen ortadan kalktığında eşyanın ve varlığın düzeni de bozulacaktır. Bu yüzden bütün Peygamberlerin en temel vasıflarından biri doğruluktur. Aksi durumda yalan tavrı, söz ve eylem insanlar arasında güvenin ortadan kalktığı bir toplumu ortaya çıkaracaktır ki bu durum Kur'an'da kınanmıştır.⁴

Sosyolojinin babaları sayılan Marx, Durkheim, Weber ve birçok filozof, toplumu bir arada tutan şeyin ne olduğu sorusunu yanıtlamaya büyük önem vermişlerdir. Doğrusu bugün bu soruya verilebilecek en makul cevap “emin insanlar” veya “doğruluk” olabilir. Doğruluğun farklı boyutlarıyla ortaya çıktığını ifade eden Gazzâlî ise⁵ doğruluğu tanımlarken; sözde doğruluk, niyet ve iradede doğruluk, kararlılıkta (azimde) doğruluk, azme vefada doğruluk, işte doğruluk, dinî makamların yükümlülüklerini yerine getirmede sorumluluk şeklinde bir tasnif yapmaktadır. Dolayısıyla Gazzâlî, doğruluğu sadece sözde değil eylem, irade, azim, kararlılık ve nihayet dinin külli kaidelerinde samimiyet olarak değerlendirmektedir.

İnsanların aile, iş ve gündelik yaşamında “özü sözü bir” insan araması tam da doğruluğun toplumsal boyutuna işaret etmektedir. Hatta kendilerinde sorunlar olsa bile insanlar iş ve sosyal hayatlarında, seçimlerinde hep böyle düzgün ve dürüst insan aramaktadırlar. Doğrudur, insanın kişisel bütünlüğü varsa

3 Ragıp el-İsfahânî, (2010) El Müfredat, çev. A. Güne-M. Yolcu, Çıra Yayınları: İstanbul., s. 580 vd.

4 Furkân, 25/44.

5 Gazali, Ebû Hâmid Muhammed (1998), İhyâu Ulûmi'd-Dîn, (çev: Sıtkı Güllü), C. IV, Huzur Yayınevi, İstanbul, s. 39.

topluma etki eder, güven verir ve çevresinde saygı uyandırır⁶. Kişisel bütünlüğü ve benliğiyle uyumu olmayan kimseler topluma güven de vermez kendilerinin etkileri de toplumsal alanda geçerli olmaz. Ancak gelinen noktada McIntyre,⁷ Orwell'in şu ifadesini doğruluk sonrası çalışmasının başına koymuş: "Yalanın evrensel olduğu bir zamanda gerçeği söylemek devrimci bir eylemdir". Artık doğruluğun yerini post-truth denilen doğruluk sonrası "mış gibi" sunulan pek çok yalan bilgi/görüntü ve içerik toplumu kuşatmaktadır⁸. Değişen gerçeklik, bilgi, insan ve sorunluluğa dair döngümüzde doğruluk en bulunmaz ahlak ilkesi olarak parlamaktadır.

Bu bağlamda çalışmada doğruluğun toplumsal boyutları konu edinilmiştir. Ele aldığımız bu konuda; doğruluğun toplumsal yapı içinde ilişkili olduğu toplumsal boyutlardan sosyal sermaye olarak güven, sanal ortamlar, toplumsal bütünleşme, aile, ticaret ve toplumsal bütünleşmede doğruluğun psiko-sosyal etkilerinin tartışılması amaçlanmaktadır.

1. Doğruluğun Psiko-Sosyal Dinî Temelleri

Doğruluk toplumsal anlamda değerini ve teşvikçisini en çok dinî alan ve faaliyetlerde bulmaktadır. Dinin; inanç, uygulama ve cemaat oluşturmada doğruluk ve güveni, üyeleri arasında tesis etmede oldukça etkin olduğu bilinmektedir. Çünkü din aynı zamanda güven esaslı genişleyebilen, ortak duygular inşa edebilen ve en önemlisi ortak amaçlara insanları inandırma amacı güden bir kurumdur. Yapılan araştırmalar, dinî inançlarda yüksek puan

-
- 6 Doğan Cüceloğlu, (2001). Anlamlı ve Coşkulu bir Yaşam İçin Savaşçı, Sistem Yay., İstanbul, s. 108.
 - 7 Lee McIntyre, (2018). Post-truth. The MIT Press Publications, s. 1.
 - 8 Nuriye Çelik, (2021). "Post-Truth Çağında Gerçekliğin Sosyal İnşasına Sosyolojik Bir Bakış", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 20 (79): 1540-1555.

alan ve ibadetlerde devamlı olanların daha güvenilir kimseler olduğunu göstermektedir.

Toplular arası ilişkilerin önemli vasıflardan biri olan doğruluk, Müslümanların da imandan sonraki en önemli özelliğidir. Nitekim şu ayette bu hususa değinilmektedir: “Şüphesiz Rab-bimiz Allah’tır deyip sonra da dosdoğru olanlara hiçbir korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.”⁹ Kur’an, verilen söze sadık olmayı ve sözünün eri olmayı olgun müminlerin vasfı olarak nitelendirmiştir.¹⁰

Kur’an’da doğru insanların özelliklerine dikkat çeken ayetlerde çoğunlukla toplumsal içerikli eylemlerde bulunan kimse-lerin veya eylemlerin kastedildiği görülmektedir. Örneğin ihtiyacı olanlara yardım etmek, zekât vermek, anlaşmalara sadık olmak, zorluklar karşısında sabır göstermek, sözünün eri olmak, mallar ve canlarla cihad etmek bunlar arasındadır.¹¹ Çerçevesi çizilen bu eylemlerin toplumsal refah, bütünleşme, düzen ve en önemlisi güven toplumunu inşa etmenin temelleri olduğu görülmektedir.

Toplumsal olarak insanların belirli süre birlikte vakit geçirdiklerinde, bilinç benzeşmesine uğrayacağı bellidir. Bu yüzden Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler, Allah’tan korkun ve doğrularla beraber olun.”¹² buyurulmuş olması önemlidir. O hâlde kişi doğru olmak için doğrularla beraber olmalıdır. Müslüman; arkadaşını, dostunu, ortağını, yol arkadaşını, sosyal ve ailevi ilişki kuracağı kişileri, doğru ve dürüst kişilerden seçmek mecburiyetindedir. Karşılıklı etkileşimlerle ortak iyiye ve güzele ulaşmak ancak doğru insanlarla birlikte olmakla kolaylaşacaktır. Benzer

9 Ahkâf, 46/14.

10 Mü’minûn, 23/8; Ahzâb, 33/23, 24; Muhammed, 47/21.

11 Bakara, 2/177; Ahzâb, 33/23; Hucurât, 49/15.

12 Tevbe, 9/119.

Diğer yandan üzülererek ifade edilmeli ki doğruluk ve güvenin temsilcisi olması gereken Müslüman ülkeler dünyanın güvenilirlik endekslerinde istenen seviyeyi yakalayamamıştır. Aynı şekilde ülkemizde de aile bireylerine daha çok güven duyulurken ve bu durum yüksek oranda görülüyorken, başkalarına olan güven noktasında ciddi bir azalma söz konusudur.¹⁷ Bunun temel nedenleri üzerinde ayrıca düşünülmesi gerekir.

2. Toplumsal Yapı ve Doğruluk İlişkisinin Boyutları

2.1. Doğruluğun Sonucu Olarak Toplumsal Güven

Modern dönem insanının baş etmek zorunda olduğu ve gerilim olarak yönetmek durumunda kaldığı risk faktörü çok önemlidir. Risk durumunu asgariye indirmek de güvenmek, güvenilir olmak ve güvenilir insanlarla birlikte olmaktan geçmektedir. Luhmann'ın da dikkat çektiği gibi modern zamanlar öncesi semboller, normlar, alışkanlıklar, ticaret ve hatta nesneler risk üretmiyor, anlaşıyor, anlamlandırılıyor ve güvenilir/güvenilmez diye kategorileştirilebiliyordu.¹⁸ Ancak artık durum kontrolden çıkmış ve riskler çoğalmaya başlamıştır. Bu durumda “kontROLSİZ

17 Mehmet Güneş, (2021). “Toplumsal Dayanışma İçin “Güven”in İnşasında Kamu Kurumlarının Sorumluluğu”, SDE Akademi Dergisi, 1 (1), s. 77; J. Inglehart & C. Welzel, (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy*. New York: Cambridge University Press, s. 64. Betül Duman-Osman Alacahan, (2011). “Sosyal Sermaye/Güven Boyutunda Etniklik”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (1), s. 201.

18 Ferda Erdem-Özen Janset, (2003). “Niklas Luhmann’ın Tanıdıklık, Emin Olma ve Güven Ayrımı” Sosyal Bilimlerde Güven, Editör: Ferda Erdem, Vadi Yayınları, Ankara, s. 55.

bireyler”in söz ve fiillerinde doğruluğundan emin olmak daha da zorlaşmış ve toplumsal anlamda sorunlar artmıştır.¹⁹

Kurallar ve kanunlara dayalı zorlamalar yerine kurum ve bireylerin kendiliğinden yaptıklarında fayda görecekları doğru davranışlar konusunda onları ikna etmek, doğru söz ve eylem sahibi kişilerin sayısını artırmakla mümkün olacaktır. Birbirlerine karşı doğru sözlü ve eylemli kişilerin oluşturduğu yani güven düzeyi yüksek toplumlarda yaptırım mekanizmalarına daha az iş düşecektir.²⁰

İnsanların güvenlerinin kaybolduğu zamanlarda hayat daha zor ve her türlü daha maliyetli olmaktadır. Örneğin ABD’de yaşanan 11 Eylül olaylarından sonra havaalanlarında alınan tedbirlerin artması bütün dünyada yolcuların daha fazla süre hava- limanlarında kalmalarına neden olmuştur. Bütün dünyada artan güvenlik önlemleri ve yolculara duyulan güvensizlik yüzünden artık havayolu yolculuğu çok daha uzun zaman almaktadır.

2.2. Doğruluk ve Sanal Ortam

Bilhassa çağımızda inanılmaz derecede artan sanal alışve- rişlerde ve paylaşımlarda bireylerin bu dünyada neyi, kimden, ne kadar ve nasıl alacaklarını bilmesi pek çok sorunun yanında doğruluk temelli bilgiyi de önemli kılmaktadır. Çünkü yapılan araştırmalarda bireylerin sanal dünyada yeterince doğru söz ve gerçek bilgi ile bulunmadıkları ve başkalarına da yeterince gü- venmedikleri sonucuna ulaşılmıştır.²¹

19 Güray Alpar (2014). Antropolojik Bakış Açısıyla Stratejik Dünya Ta- rihi, Palet Yayınları: Konya, s. 337.

20 Oktay Öksüzler, (2006). “Sosyal Sermaye, Güven ve Belirleyicileri: Bir Panel Analizi”, Akdeniz İİBF Dergisi (12) 2006, s. 113.

21 Ertuğrul Usta, (2015). “Sanal Ortamlarda Bireylerin Güvenirliğinin İnternet Bağımlılık Durumlarına Göre İncelenmesi”, Eğitim Tekno- lojisi Kuram ve Uygulama, 5 (2), s. 116.

Doğru sözlülük ve doğrulukla oluşturulmadığı zaman karakterlerin bilhassa sanal ortamlarda farklı bir benliğe büründükleri, gerçek hayatta elde edemedikleri öz güven ve benlik sorunlarını bütün boyutlarıyla ama daha çok çift kişilik ve sahate benliklerle inşa ettikleri görülmektedir. Bu durum yukarıda zikredilen bireylerce belirli bir süre eğlenceli gibi görünse de toplumsal anlamda bu kişilerde benlik bölünmesi ve karakter sorunları peyda olmaktadır. Tüm bunlarla beraber bu kimseler başkalarına da pek çok olumsuzluk yaşatmaktadır. Kendini olduğu gibi ortaya koymada çelişkiye düşen birey, bu ortamda doğal olarak başkalarını da kendi gibi görmekte ve onlara fazla güvenmemektedir.²²

2.3. Doğruluk ve Aile

Toplumun her alanda ihtiyaç duyduğu eminliği, sadece güvenlik güçleri ve kanunlarla sağlamak mümkün değildir.²³ Ahlaki bir erdem ve insani bir fazilet olarak doğruluk, aile içinde öğrenilecek, toplumca ödüllendirilecek ve din tarafından da teşvik edilecek bir tutum olduğunda kurallara rağmen ulaşılamayan huzuru getirebilecektir.

Ailenin kurulabilmesi doğru sözlü ve sözüne inanılan kimselerin şahitliğiyle mümkün olmakta iken kurulduktan sonra eşlerden birinin sözüne sadık olmadığı durumda o ailenin bir arada kalması mümkün değildir. Hatta pek çok aile eşlerden birinin diğerine sadakatini kaybetmesi sonucu dağılmaktadır.

Aile içinde doğruluğu gören ve yaşayan bireyin daha sonra verdiği sözlere sadık kalması, davranışlarında güven telkin eden ve karşısındakine de güvenen bir kimse olması beklenir. Birey olarak elde edilemeyen doğruluk ve buna bağlı güven

²² Usta, a.m., s. 123.

²³ Fukuyama, a.g.e.

duygusunun, toplumsal alana yansıması beklenemez. Bu yüzden ailede kazanılacak bu durumun aynı zamanda karşı tarafın adil, ahlaka uygun ve öngörülebilir şekilde davranacağına ilişkin dürüstlük ve doğruluğa ait inanca dayalı duruşu pekiştireceği söylenebilir.²⁴

Aile üyelerinin toplumda itibar kazanması aile büyüklerinin güvenilir olmalarıyla ilgilidir. Bu itibarın bütün aile fertlerince paylaşılacak olması aileye değer katmaktadır. Toplum nezdinde elde edilen bu değerli kredi güvenilir olmaktan kaynaklanır. Kimi insanlar ailelerinin bu kredileriyle toplumdan ömür boyu ilgi ve alaka görebilmektedirler.

Bireyler ailenin sağladığı güvenli ilişkilere sadece çocuklukta değil, ilerideki hayat dönemlerinde de ihtiyaç duyarlar. Aile üyelerinin birbirlerine olan güvenleri, onların, hedeflerine ulaşmasında temel bir motivasyon unsurudur. Bu konuda verilebilecek en çarpıcı örnek, ilk vahiy esnasında tedirginlik yaşayan Hz. Muhammed'e (sas) eşi Hatice'nin (ra) söylediği şu sözlerdir: "Allah seni kesinlikle utandırmaz. Çünkü sen, akrabalık bağlarını sıkı tutar, doğru söz söyler, bakıma muhtaç olan kimselere yardım eder, elinde avucunda olmayana verir, misafiri ağırlar ve haksızlığa uğrayanlara destek olursun."²⁵ Bu sözlerle Hz. Peygamber'in (sas) dürüst, güvenilir ve yardımsever oluşunu vurgulayan Hz. Hatice, ayrıca onun bu ümmetin peygamberi olacağına dair inancını dile getirerek eşine güven vermiştir.²⁶

2.4. Ticarete Doğruluk

İşte, dilde ve fikirde doğruluk ticaret hayatının da en önemli ilkesidir. Bu hususun ihlaline karşı Peygamberimizin şiddetli

24 Fukuyama, a.e.

25 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.

26 İbn Hişam, I, 238.

uyarları vardır. Kur'an'daki "doğrularla beraber olun"²⁷ emri de bütünlüklü doğruluk ilkesinin pratik bir sonucu ve sosyalleşmenin etkisine işaretler. Doğru insanlarla birlikte olan insan etrafını sardığı kişilerin etkisinde olacağı için ahlaken de doğruyu yapacaktır. Açıkçası ticarette doğru olmayan ve sahtecilik içeren pek çok olaya şahitlik edilmekte ve hatta "yalansız" ticaretin olmayacağı söylenmektedir. Ahlakın, imanın ve insanlığın zayıfladığının bir işareti olarak yalan söylenmesi toplumun dejenere olduğunu göstermektedir.

Ticaret hayatında dürüst sözlü ve doğru kişilerin dinen ve toplumsal olarak kârlı çıktıkları/çıkacakları kesindir. Peygamberimiz bilhassa dürüst tüccarlara ilişkin pek çok güzel müjde vermiş, Allah'tan korkmayan ve doğruluktan ayrılan tacirlerin kıyamet gününde haddi aşan günahkârlar olarak diriltileceğini bildirmiştir.²⁸ Toplumsal hayatın düzeni için ticaret, alışveriş, şahitlik gibi durumlarda doğruluk daha fazla önem kazanmaktadır.

2.5. Doğruluk ve Toplumsal Bütünleşme

Toplumsal bütünleşme için "toplumsal tutkal" ve "görünmez el" niteliğinde olan doğruluk sürekliliği sağlar. Bilhassa modern dönemde yalnızlaşan, güvенеcek kişi/kurum arayan hem kendine hem de topluma yabancılaşan bireye karşı, doğruluğun bir panzehir görevi göreceğini söyleyebiliriz. Çünkü yalnızlaşan ama güvene hâlâ ihtiyacı olan, değersizleşen ancak yoğun ilişki ağı içinde yaşayan, kendi özgürlüğünü önemseyen ancak bunları sadakatle inanabileceği kurumlara devredebilecek kişi/kurum arayan bireyin, doğru olmak, doğruyu bulmak ve doğrularla birlikte olmaktan başka bir çıkar yolu gözükmemektedir.

²⁷ Tevbe, 9/119.

²⁸ Dârimî, Büyü', 7.

Bir toplumun kendisini içeriden veya dışarıdan tehdit eden sorunlara karşı birlikte hareket etme potansiyelini kaybetmesi, o toplumdaki bireylerin ve kurumların birbirlerine olan güvenlerinin ve doğru iş yapacaklarına olan inançlarının yitirilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Bireylerin birbirinin doğruluğundan emin olamadığı durumlarda yaşayacağı belirsizlik, şaşkınlık, organize olma becerisinin düşüklüğü ve temel disiplin sistemlerinden uzak hâli toplumun bütünleşmesini zorlaştıracak ve bu toplumun değer sistemleri üzerinde her türlü kontrolü ele geçirmek daha kolay olacaktır.

Sonuç

Soyut bir mantık üzerine kurulu olan toplumun doğruluk temelli söz, eylem ve düşüncelerle görülebileceği anlaşılmaktadır. Soyut toplum düşüncesi içinde somut olan insan ve insanın irade, azim, gayret ve samimiyetle göstereceği doğru davranış, toplumun ahengi ve bütünlüğünü sağlayıcı araçlar olacaktır. Ancak doğrunun elde edilmesi için verilmesi gereken savaş çağımızda daha zordur, çünkü çağımız adına post-truth çağı denilerek, toplumsal yapının temellerini sarsan bir yalan söyleme sanatı olarak tanımlanmaktadır.

Oysa doğruluğun temel ilke olduğu güven toplumu, söylediklerinde gerçeğe aykırı hiçbir unsur bulunmayan, inandıkları gibi yaşayan, içlerinden geldikleri gibi konuşan ve konuştuklarının ardında duran, verdikleri sözleri, bedel ödemek gerekse bile yerine getiren ve bu konuda hiçbir çekince göstermeyen insanlardan oluşur. Yalan söz, yalan yere yemin, gerçeğe aykırı şahitlik, bunları yapmaya elverişli yaratılmayan insan ruhunun üzerinde öldürücü bir zehir gibidir.

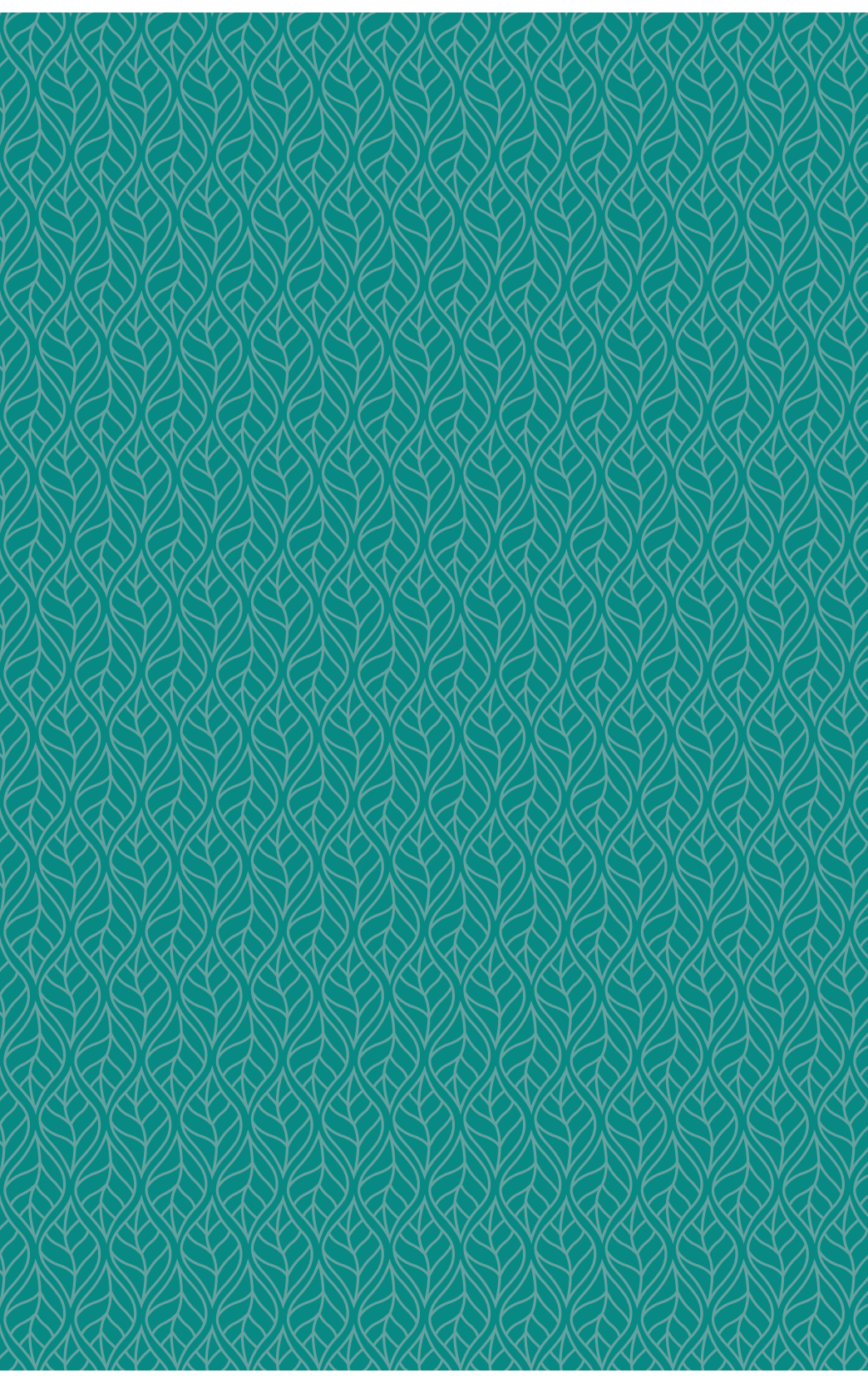
İnsanın gündelik yaşamında rehber ihtiyacı duyduğunda doğru rehberliğe, tavsiyeye ihtiyacı duyduğunda doğru tavsiyeye,

yön tarifinde doğru yönün gösterilmesine, başı sıkıştığında güvenlik güçlerini öncelemesine dikkat ettiği bir hayatta, doğruluğun toplumsal yaşamın bütün alanlarını kuşattığını söylemek abartı olmayacaktır. Gelineen noktada günümüz dünyasının genel niteliği, gerçeklerin değil duyguların temsiline ve davetine dayanmakta; sosyal medyadaki meta verilerin manipölasyon ve kutuplaşma için kullanıldığı, güvenin buharlaşıp komplo teorilerinin arttığı, medya otoritesinin ve duyguların gerçeklerden daha önemli hâle geldiği bir dönemi yansıtmaktadır.

Doğrusu el- Emin'in sadık dostları sahâbilerin gittikleri yerlerde Resûl'ün takipçileri olarak doğruluklarını göstermeleri ve emin insanlar olmaları sayesinde dünyanın pek çok yerinde İslam, savaşız bir şekilde yayılmış ve gönülden benimsenmiştir. Toplum her ne kadar içlerinde kötü ve günah olan şeyleri işlevselleştirse ve meşrulaştırsa da doğru olan, kişi ve söz karşısında toplumun vicdanında yerini almaktadır.

Benzer şekilde Yunus Emre'nin yüzyıllardır toplumun vicdanı, irfanı ve gönlünde yer etmesi onun niyet, düşünce, irade ve eyleminde doğru olmadaki samimiyetinden kaynaklanmaktadır. Demek ki doğruluğun toplumsal alanda tezahür etmesi sayesinde insanlar örnekliği olarak ölümsüzleştirmektedirler. Doğru iş ve eylem sadece yapanla kalmamakta bazı dönemler anlaşılmasa da toplumun vicdanında yer tutmakta ve toplum hayatında derin izler bırakmaktadır.

Görülen o ki doğruluğun toplumsal boyutu, artan teknolojik imkânlarla paralel olarak daha fazla ihtiyaç duyulacak bir durumdur. Toplumsal uyum ve bütünlüğün artan sosyal hareketlilikle daha da ihtiyaç olacağı, küresel çağda çoğulculuğun artacağı ama bunun yanında bireyselliğin de artacağı değerlendirildiğinde hem ahlaki hem de toplumsal anlamda doğruluk daha da önem kazanacaktır.

İnternet zorbalığı, gerçek dışı haberlerin üretilip paylaşımına sokulması, kurgulanmış haberlerin gerçekmiş gibi gösterilmesi, kutuplaştırıcı kötülüğün yaygınlaşması ve nihayetinde trollerin varlığı, sosyal medyanın güvenilirliğinin sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.

SOSYAL MEDYADA GERÇEK DIŞI HABERLER VE DOĞRULUK

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim YILDIZ
Mersin Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi

Giriş¹

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesi sonucu sosyal medya olarak adlandırılan dijital platformlar, hayatın önemli bir parçası hâline gelmiştir. Sosyal medya platformları, bireyin sanal ortamda diğer kullanıcılarla her an iletişim kurmasına, böylelikle sosyalleşmesine imkân sağlamaktadır. Kullanıcılarının sadece iletişim ihtiyacını değil oyun, eğlence ve bilgi edinme gibi ihtiyaçlarını da karşılaması, bu platformların üye sayılarının hızla artmasına ve yeni platformların piyasaya sürülmesine neden olmaktadır. Günümüzde neredeyse herkesin kullandığı sosyal medya, başta duygu ve düşünce olmak üzere her türlü iletiyi paylaşarak insanın kendisini ifade edebilmesine, böylelikle de mutlu ve faydalı hissetmesine olanak sağlamaktadır.

Sosyal medyanın yaygınlığı ve şöhreti, ona olan güveni de artırmakta, bu nedenle çoğu insanda sosyal medya aracılığıyla ulaşılan bilgilere sorgulamadan güvenme eğilimi gelişmektedir.

-
- 1 Bu bölüm, yazarın “Hucurât Sûresinin 6. Âyeti Bağlamında Sosyal Medyadaki Gerçekdışı Haberler” başlıklı makalesinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Geniş bilgi için bk. İbrahim Yıldız, “Hucurât Sûresinin 6. Âyeti Bağlamında Sosyal Medyadaki Gerçekdışı Haberler”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Eylül 2021), 158-182.

Bunun bir sonucu olarak sosyal medya kullanıcısı, rastladığı her haberi, kaynağını araştırmadan hızlıca beğenip paylaşabilmektedir. Fakat gerek şahısların gerekse toplumun ciddi zararlar görmesine neden olabilecek haberlerin, güvenilir kaynaklardan teyit edilmeden diğer insanlara aktarılması ahlaki, hukuki ve dinî sorumlulukları da beraberinde getirmektedir. Sosyal medyada bir kişinin diğer insanlara zarar veren iftira, yalan ve karalama içeren paylaşımların daha da yayılmasına sebep olması aynen gerçek hayatta olduğu gibi günahtır. Buna rağmen birçok kullanıcı, bu hususa fazla dikkat etmemekte, günah veya mekruh olan davranışları sosyal medyada çok rahat sergileyebilmektedir.

1. Sosyal Medya ve Olumsuz Yönleri

Sosyal medya, kullanıcıların çevrim içi haber, fotoğraf, video, metin gibi içerikleri kolayca üretebildikleri, diğer kullanıcılarla hızlıca paylaşabildikleri ve böylelikle geniş kitlelere kolaylıkla ulaşabildikleri dijital platformlardır. Özellikle akıllı telefon ve tablet gibi taşınabilir cihazlarla, bilgi ve haberlere zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın istenilen her an ulaşılabilir. Sosyal medya kullanıcılarının temel hedefi, insanlarla iletişime geçmek veya etkilemek istedikleri hedef kitlenin dikkatini çekecek ve daha fazla etkileşim alacak içerikler yayınlamaktır.² İçeriğindeki doğru ve gerçek iletilerin yanı sıra gerçek dışı paylaşımlar nedeniyle eleştirilse de sosyal medya, erişim kolaylığı, iletişim çeşitliliği, çekici ve eğlenceli özellikleriyle çok sayıda insan tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca sosyal medya, çoğunlukla maddi kazanç elde etme adına koşuşturan, bu sebeple manevi duygulan ve insan ilişkileri geri planda kalan modern insan için bir rahatlama alanı oluşturmaktadır. Bu insanlar, karar vermekten tepki

2 Bostancı, *Sosyal Medya*, 22, 50.

göstermeye kadar her türlü durumda sosyal medyayı kendilerine referans almaktadırlar.³

İnternet, kullanıcılarına sağladığı kolaylıklar ve faydaların yanı sıra insanlara zarar verme niyetinde olan kişilere de çeşitli imkânlar sağlamaktadır. Bu zararlar, iletişim araçlarının kullanımı-
mında yaşanan hızlı artış ile doğru orantılı olarak yaygınlaşmakta ve toplumun büyük bir kesimi tarafından hissedilir hâle gelmektedir. İnternet zorbalığı, gerçek dışı haberlerin üretilip paylaşımına sokulması, kurgulanmış haberlerin gerçekmiş gibi gösterilmesi, kutuplaştırıcı kötülüğün yaygınlaşması ve nihayetinde trollerin varlığı, sosyal medyanın güvenilirliğinin sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁴

Sosyal medyanın, kullanıcılarına gerçek kimlikleri dışında başka kimliklerle giriş yapmalarına izin vermesi, birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu ortamlarda gerçek kimliklerini gizleyerek farklı kimliklere bürünen bazı insanlar, hesap veremeyeceklerini düşünerek sorumsuzca hareket etmeye başlamakta, yaptıkları paylaşım ve yorumlarla başkalarına zarar vermekten çekinmemektedir. Sosyal medyada kişilerin böyle sorumsuzca hareket etmelerinde, muhataplarının yüz yüze bakılan bir kişi değil de sadece bir internet hesabı olmasının büyük etkisi vardır. Bu durum, sosyal medya kullanıcılarına sahte bir cesaret duygusu vermektedir. Ayrıca beden dilinin sosyal medyaya yansımaması nedeniyle kişi, duygularını daha rahat bir şekilde gizleyebilmektedir. Bu nedenle sosyal medyada gerçek kimliğini kullanmayan, bunun yerine farklı birçok sahte kullanıcı hesabı açan yüzbinlerce insan bulunmaktadır. Şüphesiz sadece bu sahte hesaplar değil; bazı gerçek kullanıcılar da sosyal medyada ahlaki değerlerin ya da sosyal normların geçerli olmadığını

3 Cereci, *Sosyal Medya*, 8, 16-18.

4 Geçer, *Sosyal Medya ve İletişim Psikolojisi*, 106.

düşünmekte, bu nedenle başkalarına karşı kırıncı olmakta, onları ötekileştirmekte, farklı düşünceleri düşmanlaştırmakta, suçlamakta ve rahatlıkla yalan söyleyebilmektedir.⁵ Sosyal medyada kişilerin olduklarından farklıymış gibi gözükmeye çalışması, önemli bir ahlaki sorun olmakla birlikte bu kişilerin yalan haber paylaşımları, insanlarda bir güven bunalımına sebep olmaktadır.⁶ Ayrıca bu hesapların gerçek kişiler tarafından oluşturulup oluşturulmadığı veya hangi amaçlarla oluşturulduğunun bilinmemesi de konunun ne kadar manipüle edilmeye elverişli olduğunu ortaya koymaktadır.⁷

Günümüzde sosyal medya içeriklerinin ne kadar gerçek olduğu meselesi önemli tartışmalara sebep olmaktadır. Sosyal medyada kullanılan bazı uygulamalarla video ve fotoğraflar üzerinde sınırsız değişiklikler yapılabilmektedir. Fakat bunların hepsi iyi niyetle ya da sanatsal kaygılarla yapılmamaktadır. Kötü niyetli kullanıcılar, üzerinde çeşitli değişiklikler yaptıkları video, resim veya yazıları daha çok beğeni alma arzusuyla sosyal medyada paylaşmaktadır. Birçok kullanıcı gerçek dışı bu içeriklere inanmakta ve onlar da kendi takipçileriyle paylaşmaktadır. Böylece bireysel bir yalan, dakikalar içinde toplumsal bir yalana dönüşmekte, düzeltilmesi çok zor, tahribatı büyük zararlara neden olabilmektedir.

2. Sosyal Medya Bağlamında Hucurât Suresinin 6. Ayeti

Hucurât suresi, İslami edep ve ahlakın önemli ilkelerinin topluca zikredildiği bir suredir. Bu surede beş defa tekrarlanan “*Ey iman edenler*” hitabı ile Allah’a ve peygamberine karşı saygılı

5 Geçer, *Sosyal Medya*, 95-96.

6 Akpınar, “İslam Hukuku Açısından Sosyal Medya”, 497.

7 Özdemir, “Yeni Medyada”, 70.

olunması, fâsıkların getirdiği haberlerin araştırılması, insanların birbirlerini aőađılamaması ve zanla hareket edilmemesi gibi önemli ahlaki ilkeler üzerinde durulmuőtur. Surede toplumsal birçok sorunu kökünden çözen ilkelerin yanı sıra huzur ve güven ortamını zedeleyen yalan haberler hakkında da uyarı yapılmıştır. Çünkü İőlam toplumunun birlik ve beraberliğine yönelik en büyük tehlike, Müőlmanların kendilerine ulaşan haberlerin gerçek olup olmadığını araştırmadan birbirlerinin aleyhinde kararlar almalarıdır. Hucurât suresinin konu ile ilgili 6. ayeti şöyledir: *“Ey iman edenler! Size bir fâsık bir haber getirirse, bilmeyerek bir topluluğa zarar verip yaptığınıza pişman olmamak için o haberin doğruluğunu araştırın.”*

2.1. Fâsık Kavramı ve Sosyal Medyadaki Sahte Hesap İliőkisi

Dirayetli bir Müőlman, bir fâsık haber getirdiğinde onu hemen reddetmemeli, ancak –özellikle őahsen tanımadığı– biri haber getirdiğinde de onu hemen kabul etmemelidir. Bilhassa gelen haber başka bir kiőiyi/kiőileri ilgilendiriyorsa daha da dikkatli olmak ve haberi mutlaka doğrulatmak gerekir. Aksi hâlde o kiőiyi/kiőilere sonradan piőman olunacak haksızlıklar yapılabilir. Fâsık “dinin emirlerine uymayarak günah iőleyen, doğruluk ve dürüstlük vasıflarını kaybeden kiőisi” olduğuna göre sosyal medyada yalan haber uyduran veya bu tür haberleri başkalarına taşıyan kimseler de bu kavrama dâhildir. Bu nedenle yalandan ve gūnahtan sakınmayan bir fâsığın getirdiği haberi araőtırıp doğrulatmayan bir Müőlman, fıskın çeőtillerinden olan yalan, iftira ve zulūmden kendini koruyamaz.

Ayet, gūnahtan çekinmeyen, yalancı oldukları açıkça belli olan kiőilerin yanı sıra kim oldukları ve dinî hassasiyetleri bilinmeyen kiőilerin de getirdikleri haberlerin araştırılmasını emretmektedir. Ayetin bu yöndeki manası ve hükmü geneldir, her

zaman ve mekânda geçerlidir.⁸ Sosyal medyada sahte hesapların yaygın olması ve bu hesapların kime ait olduğunun bilinmemesi, oradan elde edilen bilgilerin doğruluğu ve güvenilirliği hakkında önemli şüpheler doğurmaktadır. Buradaki gibi gerçek kimliği belli olmayan bir kişiye, İslami ıstılahta meçhûl’l-ayn (tanınmayan, adı sanı belli olmayan) denilir ve onun getirdiği haberler başka kaynaklardan teyit edilmeden kabul edilmez. Bazı âlimler, günahkâr olma ihtimalinden dolayı meçhul/tanınmayan kişinin verdiği haberin hemen kabul veya reddedilmemesi gerektiğini söylemişlerdir.⁹ Sosyal medya platformlarının kişilere sahte kullanıcı profili oluşturma imkânı sağlaması nedeniyle kullanıcıların büyük bir çoğunluğunun gerçek kimliklerinin net olarak bilinmesi âdeta imkânsızdır. Dolayısıyla bu kullanıcılar Müslümanlar nezdinde en azından “meçhul kişi” hükmündedir. Bu durumda kimliğinden yüzde yüz emin olunmayan kullanıcıların fâsık olabileceği ihtimalinden hareket eden bir Müslümanın, bu ayetin hükmü gereği karar verme konusunda sabırlı olması ve haberin doğruluğunu teyit etmek için araştırma yapması gerekmektedir.

2.2. Nebe Kelimesi ve Kaynağı Belli Olmayan Sosyal Medya Paylaşımları

Ayette geçen nebe ve fâsık kelimelerinin nekra (belirsiz isim) olarak getirilmesi, “tüm fâsıkların getirdiği tüm haberler” şeklinde bir genellemeyi içermektedir.¹⁰ Âdeta “Herhangi bir fâsık, size ne tür bir haberi getirirse getirsin onu araştırın.” denilmek istenmiştir. Sosyal medyadaki kullanıcıların meçhul kişiler olmaları sebebiyle fâsık olabilecekleri ihtimali ve nebe’ kelimesinin nekra olarak gelmesi, burada yapılan paylaşımların mutlaka

8 Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5/89-90.

9 İbn Kesîr, *Tefsîrül-Kur’ânîl-‘azîm*, 7/370.

10 Beyzâvî, *Envârü’t-tenzil*, 3/306.

araştırılması gerektiğini ima etmektedir. Çünkü bu iki kelimenin nekra olarak gelmesi her türlü haberi içine alacak şekilde geniş bir anlam alanı oluşturmaktadır. Ayrıca Kur'an, bilgisizce tartışmalara giren ehl-i kitabı şöyle uyarmaktadır: “İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki biraz bilginiz olan şey hakkında tartıştınız. Ya hiç bilginiz olmayan şey hakkında niçin tartışıyorsunuz? Allah bilir, siz bilmezsiniz.”¹¹ Bu ayet, insanların bilgi sahibi olmadıkları bir konu/haber hakkında tartışmalarını yasakladığı gibi o konuyu/haberi başkalarıyla paylaşmalarını ve yorum yaparak başka kişileri etkilemelerini de yasaklamaktadır.

Sosyal medyada paylaşılan ve kaynağı belli olmayan her haber, bir zan hükmündedir. Bu paylaşımı sırf başkaları da yapıyor diyerek bilgisizce taklit etmek de zanna tabi olmaktadır ki bu durum birçok ayette yasaklanmıştır.¹² Fakat bir insanın her konuda bilgi sahibi olması beklenemez, ayrıca bilmediği tüm konuları araştırması da hem kapasite hem de zaman açısından mümkün değildir. Fakat bu, insanın bilmediği konularda zanna tabi olmasını zorunlu kılmaz. İnsan, özellikle inanç konularında mutlaka vahye ve ona dayanan araştırma sonucu elde edeceği bilgiye tabi olmak zorundadır. Aksi hâlde kesin bilgiye ulaşmak için gayret göstermeyen insanın zanları, onu mutlaka yanıltacaktır.¹³ Bu nedenle sosyal medyada birçok kişinin aynı paylaşımı yapması, araştırmadan yalan bir haberi paylaşmak ve bu paylaşım dayanarak birilerini suçlamak için geçerli bir neden değildir. Çünkü kesin bilginin olmadığı yerde zan devreye girer ve zan, kişiyi genelde günaha götürür: “Ey iman edenler! Zannın birçokundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahıdır...”¹⁴ Bu nedenle insanın kendisine ulaşan birtakım haberlere dayanarak kararlar

11 Âl-i İmrân, 3/66.

12 En'âm, 6/116, 148; Yûnus, 10/36, 66.

13 Yıldız, *Kur'an İnsan ve Yanılgı*, 240.

14 Hucurât, 49/12.

verebilmesi için onların üzerindeki zan perdesini kaldırması gerekir. Çünkü İsrâ suresinde “*Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur.*”¹⁵ buyurulmaktadır. Ayette geçen bu organlar, akıllı varlıklar gibi kabul edilerek yaptıkları amellerden bedeninin sahibi adına sorumlu tutulmuşlar ve ahiret gününde sahibinin lehinde veya aleyhinde şahitlik edecekleri bildirilmiştir.¹⁶

Sosyal medyanın yaygınlığı ve güçlü etkisi, kişilere güven telkin etmekte ve bu güven, paylaşımların gerçek olup olmadığının sorgulanmasına engel olmaktadır. İşte tam bu noktada Hucurât suresindeki bu ayetin önemi ortaya çıkmaktadır. Özellikle hassas konularla ilgili paylaşımların doğruluğunu araştırmak ya da medya diliyle “farklı kaynaklardan doğrulamak” gerekir. Bu nedenle bir Müslümanın karar vermeden önce hangi şart ve durumda olursa olsun sosyal medyada rastladığı paylaşımların doğruluğunu ısrarla ve hassasiyetle araştırması gerekir. Çünkü insan psikolojisi, ön yargılarının etkisinde kalarak kendi savunduğu düşünce, kurum ya da kişilerle ilgili her olumlu habere inanmaya, olumsuz haberleri ise göz ardı etmeye; karışık düşünce, kurum ya da kişilerle ilgili her olumsuz habere de hemen inanmaya, olumlu haberleri hemen reddetmeye meyyalıdır. Bu nedenle sosyal medyada özellikle sevmediği veya rakip olarak gördüğü kişilerle ilgili olumsuz haberler karşısında bir Müslümanın görevi, ayetin emrettiği gibi konuyu her açıdan hassasiyetle araştırmaktır. Bu noktada sabırlı olmak ve paylaşma konusunda acele etmemek, belki de birkaç saat/gün içinde gerçek olup olmadığı ortaya çıkacak bir haber hakkında günaha girilmesine engel olacaktır. Çünkü acele edip araştırmadan bu yalan bilgi ve belgelerin etrafa yayılmasına neden olunursa sadece bu yalanların muhatabı değil bizzat üreticisi ve yayıcısı konumuna

15 İsrâ, 17/36.

16 Ayrıntılı bilgi için bk. Yıldız, “Kur’ân’da Hesap Günü Şahitleri”, 69-71.

düşülebilir. Her ne kadar böyle bir durumda sağduyulu hareket etmek, sosyal medyadaki gerçek dışı haberleri durdurmaya- cak olsa da en azından onların oluşturduğu tahribatı ve etkiyi en aza indirecektir.

2.3. Tebeyyün (تبيين) Kelimesi ve Gerçek Dışı Haberlerin Araştırılması

Ayette geçen “tebeyyenü” kelimesi, “Acele etmeyerek gelen haberin doğru olup olmadığını araştırın ve durumu açıklığa kavuşturun.” manasındadır. Ayetteki araştırma emri, fâsığın getirdiği habere hemen güvenilmemesinin, bilhassa haberin gereğini yapma konusunda acele edilmemesinin önemine işaret etmektedir. Ayrıca Peygamber Efendimizin “Kişiy e günah olarak her duyduğunu söylemesi yeter.”¹⁷ hadis-i şerifi sosyal medyada rastlanılan her haberin araştırılmadan paylaşılmasını da kapsamaktadır. Dolayısıyla sosyal medyada paylaşılan haberlerin kaynağını kesin olarak bilebilmenin âdeta imkânsız olması nedeniyle bu paylaşımlara inanma ve başkalarına aktarma konusunda acele etmemek gerekir. Yüz yüze tanışılan kişilerin paylaşımları dahi olsa acele etmemekte fayda vardır çünkü sosyal medya hesaplarının çalınması nedeniyle zaman zaman art niyetli kişilerin eline geçtiği bilinen bir durumdur. Bu nedenle haberi aktaran kimsenin fâsık olup olmadığı bilinmiyorsa hatta mümin, muttaki biri de olsa eğer getirdiği haber tuhaf, alışılmamış, moral bozucu, öfkeye veya bir hak kaybına neden olacak nitelikteyse yahut getiren kişiyle habere konu olanlar arasında bir düşmanlık varsa yine de acele edilmeyip araştırma yapılması son derece önemlidir.

17 Ebü Dâvûd, “Edeb”, 80.

2.4. Nâdimîn [نادمين] Kelimesi ve Sosyal Medyada Pişmanlık

Nedamet, kişinin yaptığına veya söylediğine pişman olarak üzülməsi demektir. Yapılan fiil veya söylenen söz her hatırlandığında üzüntü ve pişmanlık yenilenir ve kişi devamlı surette vicdan azabı çeker. Sonradan yalan olduğu anlaşılan bir sosyal medya paylaşımına dayanarak masum bir kişiye hakaret eden, ona zarar veren, telafisi mümkün olmayan bir üzüntüye kapılır. Çünkü Müslüman kişinin imanı, onun bu günahıtan dolayı vicdan azabı çekmesine neden olur. Ayete “Ey iman edenler” şeklinde başlanması da bu hususiyete vurgu yapmak için olmalıdır.

Sonuç

Gerçek hayatta dinî vecibelerini yerine getirmeyen ve *güvenilirliği konusunda* ciddi şüphelerin bulunduğu tanıdık bir kişinin sosyal medya paylaşımlarına nasıl dikkat ediliyorsa ahlaki ve dinî hassasiyetine dair hiçbir şey bilinmeyen meçhul bir sosyal medya kullanıcısının *paylaşımlarına özellikle* dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu paylaşımlara araştırmadan inanmak, onları paylaşmak ve böylece başkalarına maddi ya da manevi zarar vermek, dinî açıdan kul hakkına girmektir. Dolayısıyla meçhul veya güvenilmez birinin paylaşımlarının araştırılması yani haberin başka kaynaklarca da doğrulanması gerekmektedir. Çünkü günümüzde her türlü haberleşmenin sanal ortamlara doğru hızlıca kaydığı düşünülürse bu ortamlarda bulunan Müslümanların gerçek hayatta olduğu gibi buralarda da dinî ve ahlaki kurallara riayet etmesi gerekir. Aynı zamanda aşırı bilgi kirliliğinin olduğu internet ortamlarında olayların ve haberlerin gerçek yüzünü görebilmek için eleştirel bir çaba gösterilmesi de oldukça önemlidir. Bu, belki zahmetli olabilir ama buna katlanmayan kişiler, özellikle sosyal medyada zalimi mazlum, sahtekâr dürüst, suçlu masum –veya tam tersi– olarak görebilir, gösterebilirler. Bu

durumda ise ayetin sonunda ifade edilen nedamet ile yüzleşmek kaçınılmaz olacaktır.

Sanal âlem, hiç kimseye sonsuz ve sorumsuz bir özgürlük sahası sunmaz, sunmamalıdır da. “Ben özgürüm, bana hiç kimse karışamaz.” anlayışı, özellikle sanal âlem söz konusu olduğunda oldukça abartılmaktadır. Fakat şü, kesin olarak bilinmelidir ki sevap-günah, helal-haram mefhumları hayatın her alanında olduğu gibi sosyal medyada da aynen geçerlidir. Gerçek hayatta toplumun huzurunu her ne sebeple olsun bozanlara, başkalarının haklarına zarar verenlere cezai yaptırımlar uygulandığı gibi sanal ortamlarda bunu yapanlara da cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Fakat bir Müslüman için asıl yaptırım ahiret günü vereceğı hesabı düşünmek olmalıdır. Çünkü insanlar, “...*Yapmakta olduğunuz şeylerden mutlaka sorguya çekileceksiniz.*”¹⁸ ayetinin bir gereğı olarak gerek gerçek hayatta gerekse sanal ortamlarda yapıp ettiklerinden mutlaka hesaba çekileceklerdir.

18 Nahl, 16/93.

*Müslüman gönü doğru, gözü doğruya bakan, eli doğru
tutup tartan, dili doğru konuşan insandır. Sadakat sınavı
ancak böylelikle kazanılabilir.*

RAMAZAN VE SADAKAT!

Dr. Burhan İŞLİYEN

Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı

İbadetlerin hedefi dünyada inanan insanın yüksek ahlaki meziyetlerle donanmış, yararlı işler yapan, ahbine vefalı ve sözüne sadık bir birey hâline gelmesine yardımcı olmaktadır. Rabbimiz namazı emrederken; “Kitaptan sana vahyedileni oku, namazı özenle kıl. Kuşkusuz namaz hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah’ı anmak elbette ibadetlerin en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.”¹ buyurmaktadır. Ayet-i kerimede bütün ibadetler gibi namazın da insan hayatında yapması gereken değişiklikler ve güzellikler vurgulanmaktadır. Namaz insanı değiştirmeli, dönüştürmeli ve kötülüklerden alıkoymalıdır.

Benzer bir vurgu zekâtı emreden ayet-i kerimede de vardır: “Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi işitmekte ve bilmektedir.”² Allah Teâlâ bu ayet-i kerimesiyle peygamberine hitap etmiş ve Müslümanların mallarından aldığı zekâtın onları mal hırsından ve dünya tutkusundan arındırıp nefislerini yücelteceğini ifade buyurmuştur. Zira mal hırsı insanın daha çok dünyaya bağlanmasına ve ahiretini unutmasına sebep olur. Ahiretini unutan insan ise iflah olmaz.

1 Ankebût, 29/45.

2 Tevbe, 9/103.

Müslümanların mallarından alınan zekât ve sadaka onların kalbine kardeşlik duyguları yerleştirerek manen yücelmelerini sağlar.³

Namaz ve zekâtla ilgili aktardığımız ayet-i kerimelerin bir benzeri de oruç hakkında inmiştir: “Ey iman edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı ki takva sahibi olasınız.”⁴ Genellikle “korunmak” manası verilen takva-ittika kelimesi, büyük olsun küçük olsun her türlü günahattan ve her çeşit kötülükten sakınarak Allah’ın emirlerine uymak ve ubudiyet zevkine vararak Allah’a kulluk görevini hakkıyla yerine getirmek manasındadır. Buna göre ayet-i kerimeyi şöyle açıklamak mümkündür: “Büyük küçük her türlü günahattan ve her çeşit kötülükten sakınmanız ve ilahi emirlere uyarak ubudiyet zevkine varmanız için, sizden öncekilere oruç nasıl farz kılındıysa size de farz kılındı.”⁵ Dolayısıyla dünyaya kimin daha güzel işler yaptığının ortaya çıkması için gönderilen insanoğlu⁶ Kur’an’ın indirildiği ay olan Ramazan’da⁷ öncelikle şartlarına uygun bir oruçla sınava tabi tutulmaktadır.

Aslında hayat bir sadakat sınavıdır. İnsan nefes aldığı her gün sınanmaya devam etmektedir: Nefsiyle sınanmakta, eşiyle sınanmakta, çocuklarıyla sınanmakta, malıyla sınanmakta, makamıyla sınanmakta... Velhasıl bütün sahip oldukları ve iletişim kurduklarıyla sınanmaktadır insan.

Sınanmanın en önemlisi insanın imanı ile sınanmasıdır. İman bir iddiadır ve iddia ispat ister. İman iddiasını dillendiren insan sınava hazır olmalıdır. Bu sınavın adı “sadakat sınavı”dır.

3 Talat Koçyiğit, *Kur’an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, Ankara, 2016, c. 3, s. 422.

4 Bakara, 2/183.

5 Koçyiğit, c. 1, s. 258.

6 Mülk, 67/2.

7 Bakara, 2/185.

Yüce Rabbimiz iman eden insanın sadakat sınavına tabi tutulacağını şöyle ifade buyurmaktadır: “İnsanlar, ‘Biz iman ettik’ demekle, hiç imtihan edilmeden, sınanmadan bırakılacaklarını mı sanıyorlar? Doğrusu biz, onlardan öncekileri de sınamıştık. Allah, elbette doğruları ortaya çıkaracaktır; yalancıları da kesinlikle ortaya çıkaracaktır.”⁸

Bu ayet-i kerime indiğinde Mekke’de hüküm süren şartlar çok ağır ve yıpratıcıydı. İslam’ı kabul eden herkes zulüm, hakaret ve işkencelerin hedefi oluyordu. Fakir, kimsesiz ve kölelerden İslam’ı kabul edenler dayanılmaz işkencelere maruz bırakılıyor; zengin, tüccar ve varlıklı kimselerden İslam’ı kabul edenler ise ekonomik kısıtlamalara hedef oluyordu. Mekke’de korku ve endişe hakimdi. İnsanlar iman etseler bile imanlarını açıklamaktan çekiniyorlardı. Habbab b. Eret (ra) o günlerin psikolojisini şöyle anlatmaktadır: “Müşriklerin bize işkence yapmalarından yıldıığımız zamanlarda bir gün Hz. Peygamber’i (sas) Kâbe’nin gölgesinde otururken gördüm. Yanına gittim ve “Ey Allah’ın Resülü bizim için dua etmeyecek misiniz?” dedim. Bunu duyunca yüzü kıpkırmızı oldu ve şöyle buyurdu: “Sizden önce geçen müminler bundan daha büyük işkencelere maruz kaldılar. Bazıları hendeklere atıldı, bazıları başlarından aşağıya iki parçaya biçildi. Bazıları ise imanlarından döndürülmek için demir taraklarla tarandılar. Vallahi, bu din tamamlanacak ve bir kimse hiç endişe etmeksizin San’a’dan Hadramevt’e kadar seyahat edebilecek, bu arada Allah’tan başka korkacağı hiç kimse olmayacaktır. Fakat siz sabırsızlanıyorsunuz.”⁹

İşte bu ümitsizlik ve bezginlik döneminde inen ayetler iman edenlere sadakat sınavını hatırlatmakta ve onları sabra davet etmektedir. Sanki müminlere şöyle denilmektedir: “Hiç kimse

8 Ankebût, 29/2-3.

9 Buhârî, Menâkıb, 25.

sadece diliyle iman ettiğini söyleyerek Allah'ın vadettiği nimetlere ve güzel akıbete ulaşamaz. İman ettiğini söyleyen herkes, söylediğinin doğruluğunu ispatlamak için denemeye ve sınava tabi tutulur.¹⁰

Müminler karşılaştıkları pek çok zorlukta Allah Teâlâ'nın benzer uyarılarına muhatap olmuşlardır. Çünkü Allah'ın bitmez tükenmez nimetlerine talip olanlar müminlerdir. Hayatın bir sadakat sınavından ibaret olduğunu da en iyi bilmesi gerekenler yine müminlerdir. Bir seferden sonra düşman askerini takip etmekte gevşeklik gösterme alametleri ortaya çıkınca müminler şöyle uyarılmışlardır: “Düşman topluluğunu takip hususunda gevşeklik göstermeyin. Siz acı çekiyorsanız elbette düşmanlarınız da sizin çektiğiniz gibi acı çekiyorlar. Üstelik siz Allah'tan onların beklemedikleri şeyleri umup bekliyorsunuz! Allah her şeyi bilmektedir, hikmet sahibidir.”¹¹

Yani müminler iddiası ve beklentisi olan insanlardır. Bu iddianın ispatının istenmesi, beklentilerin bir karşılığının olması pek tabiidir. “Rabbim Allah'tır.” diyenlerin daha sonra yapması gereken istikamet üzere yaşamaktır.

“‘Rabbimiz Allah'tır.’ deyip de dosdoğru yaşayan kimselerin üzerine melekler şu cümleyle inerler: “Korkmayın, üzülmeyin, size vadolunan cennetle sevinin! Biz dünya hayatında da ahirette de sizin dostunuzuz. Orada, çok bağışlayıcı, çok merhametli olan Allah'tan bir ikram olarak sizin için canınızın çektiği her şey bulunacak, yine orada umduğunuz her şeyi elde edeceksiniz.”¹²

Müminlerin nitelikleri anlatılırken temel iki husus vurgulanmaktadır: Allah'ı Rab olarak tanımak ve dosdoğru yaşamak.

10 Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an*, İstanbul, 1991, c. 4, s. 223-224.

11 Nisâ, 4/104.

12 Fussilet, 41/30-32.

“Rabbimiz Allah’tır.” diyen ve sonra da dosdoğru bir hayat yaşayanlara ne bir korku vardır ne de üzüntü çekeceklerdir. İşte bunlar, yaptıklarının karşılığı olarak içinde devamlı kalmak üzere cennetliklerdir.”¹³

İnsanın sadakat sınavı çok farklı şekillerde tezahür edebilir. Bazen korkuyla, açlıkla, mallarını, ürünlerini ya da yakınlarını kaybetmekle olur; “Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınayacağız. Sabredenleri müjdele.”¹⁴ Bazen darlık ve sıkıntılara maruz kalmakla olur; “Yoksa siz, sizden öncekilerin durumu başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle yoksulluk ve sıkıntı dokunmuş, öyle sarsılmışlardı ki, nihayet peygamber ve onunla birlikte inananlar, ‘Allah’ın yardımı ne zaman?’ demişlerdi. İyi bilin ki Allah’ın yardımı yakındır.”¹⁵ Bazen de Allah yolunda yapılması gereken fedakârlıklarla olur sadakat sınavı: “Yoksa siz aranızdan cihat edenleri ve zorluklar karşısında sabredenleri Allah belirlemeden cennete gireceğinizi mi sanmıştınız?”¹⁶

“Elbette Allah doğruları bilecek, yalancıları da bilecektir.”¹⁷ buyurulmasını nasıl anlamak gerekir? Allah doğru söyleyenin doğruluğunu, yalancının da yalanını bildiği hâlde neden insanları imtihan etmeyi murat etmiş olabilir? Bu sorulara verilecek cevap bellidir: Bir kimse potansiyel olarak var olanı pratik hayata aktarmadıkça mükâfat ya da cezayı hak etmiş olmaz. Allah Teâlâ’nın gaybi ilmiyle mükâfat veya cezayı hak edene muamele etmesi O’nun adaletiyle bağdaşmaz. Hem kullarının itiraz

13 Ahkâf, 46/13-14.

14 Bakara, 2/155.

15 Bakara, 2/214.

16 Âl-i İmrân, 3/142.

17 Ankebût, 29/3.

de: ‘Ben Resûlullah’ın (sas) hazır bulunduğu gazvede bulunamadım. Eğer bundan sonra Allah bana Resûlullah’ın (sas) hazır bulunacağı başka bir gazvede onunla beraber bulunmayı nasip edecek olursa, benim orada ne yapacağımı Allah elbette görecektir.’ demişti. Enes b. Nadr bu kadarnı söylemiş daha fazla şeyler söylemekten çekinmişti. Nihayet Uhud gününde Resûlullah (sas) ile beraber bulundu. Bir ara Sa’d b. Muaz (ra) ile karşılaşmıştı ve ona: ‘Ey Ebû Amr! Nereye?’ demiş sonra da şöyle devam etmişti: ‘Uhud’un eteklerinde cennetin kokusunu duyar gibiyim.’ Daha sonra Uhud’da müşriklerle savaştı ve nihayet şehit düştü. Enes b. Nadr’ın (ra) cesedinde seksenden fazla ok ve kılıç yarısı vardı. Kız kardeşi Rubeyyi’ b. Nadr şöyle demiştir: ‘Onu ancak parmaklarından tanıyabildim.’ İşte bundan sonra sadakat sınavını başarıyla geçenleri öven Ahzâb suresi 23. ayet nazil olmuştur.²⁰ “Müminler içinde Allah’a verdikleri söze sadık kalan erler vardır. Bu itibarla onlardan kimi şehit olmuştur; kimi de beklemektedir. Verdikleri sözü hiç değiştirmemişlerdir. Bunlar, Allah’ın sözüne sadık kalanları doğruluklarıyla mükâfatlandırması, münafıklara da dilerse ya azap yahut da (tövbe ettikleri takdirde) tövbelerini kabul etmesi içindir. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir.”²¹

Allah Teâlâ, kulları arasında kimin iyi kimin kötü, kimin mümin kimin kâfir ya da münafık olduğunun anlaşılması için onları savaş gibi korku ve sıkıntı veren birtakım olaylarla dener, imtiyandan geçirir. İman ederken hepsi kötülüğe karşı mücadele etme sözü vermiş olsalar bile, bazı kimseler başlarına gelen hadiseler karşısında korku ve dehşete kapılıp Allah’a verdikleri sözü unutarak kötülüğün yaygınlaşması pahasına da olsa kurtuluşu kaçmakta bulurken, bazı kimseler de sözlerine sadık kalırlar ve kötülüğü ortadan kaldırmak için sabrederek hatta ölümü bile

20 Buhârî, Cihâd, 12; Müslim, İmâre, 148; Tirmizî, Tefsîr, 33.

21 Ahzâb, 33/23-24.

göze alarak onunla mücadele ederler. Bu sebeple Allah Teâlâ, imanlarında samimi olan, Allah’a verdikleri söze sadık kalarak ve sabrederek kötülükle mücadele edenleri, bu davranışları dolayısıyla mükâfatlandırır.²²

Sadık Diller, Sadık Gönüller!

Dilin sadakat sınavı onu yalandan, gıybetten, lanetten, hakaretten, kötü ve çirkin sözlerden uzak tutmakla kazanılır. Yani dil de imsak etmeli, oruç tutmalıdır. Peygamber Efendimiz (sas) “Oruç, oruçluya yakışmayan şeylerle zedelenmedikçe tutan için bir kalkandır.” buyurmuştur. Bununla yalan, dedikodu, gıybet vb. davranışlarla zedelemeyi kastetmiştir.²³

Yine buyurmuştur ki; “Kim yalan konuşmayı ve yalan dolanla iş yapmayı terk etmezse Allah’ın, o kimsenin yemesini ve içmesini bırakmasına ihtiyacı yoktur.”²⁴

“Hiçbiriniz oruçlu olduğu gün çirkin söz söylemesin ve kimse ile çekişmesin. Eğer biri kendisine söver veya çatarsa ‘ben oruçluyum’ desin.”²⁵

Bütün bedenle oruç tutmalı. Göz harama bakmaktan, el harama uzanmaktan, ayak harama gitmekten uzak durmalı:

“Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, bunların hepsi ondan sorumludur.”²⁶ Sadakat sınavı, bütün azaları Allah’ın murad ettiği istikamete yöneltmekle kazanılır. Mide aç dururken, dil ona destek olmazsa orucun mükâfatı nasıl alınır? Ya “Nice oruç tutanlar vardır ki, orucundan

22 Koçyiğit, *Kur’an-ı Kerim Meal ve Tefsiri*, c. 5, s. 523-524.

23 Nesâî, Sıyâm, 43; Dârimî, Savm, 27.

24 Buhârî, Savm, 8.

25 Buhârî, Savm, 9.

26 İsrâ, 17/36.

kendisine kuru bir açlıktan başka bir şey kalmaz! Geceleri nice namaz kılanlar vardır ki, namazlarından kendilerine kalan yalnızca uykusuzluktur.”²⁷ uyarısının muhatabı olursam endişesi taşınmalıdır.

Sadakat sınavında başarılı olanlar için Peygamber Efendimiz’in (sas) müjdesi ne güzeldir: “Cennette birtakım köşkler vardır, dışı içinden içi dışından gözükür.” Resûlullah (sas) böyle buyurunca bir bedevi ayağa kalkarak: “Onlar kimin için hazırlanmıştır ya Resûlallah?” diye sordu. Hz. Peygamber (sas): “Onlar, güzel konuşan, yemek yediren, oruca devam eden ve insanlar uykudayken geceleyin namaz kılanlar için hazırlanmıştır.” buyurdular.²⁸

Güzel konuşmak orucun hedeflediği takvaya ulaşmakla mümkündür. Yani konuşmada yalan, gıybet, lanet, hakaret olmamalıdır. Hz. Peygamber’in (sas) Muaz b. Cebel’e tavsiye ettiği²⁹ gibi dili tutmak güzel konuşmanın gereklerindendir. Bütün kötülükler Müslümanı kuşatsa bile diline yalan asla bulaşmamalıdır. Peygamber Efendimiz’e (sas); “Ya Resûlullah! Müslüman cimri olur mu?” diye sordular. “Olabilir” cevabını verdi. Yani cimrilik kötü bir özellik olmakla beraber cimri adam Müslüman kalabilir. “Müslüman korkak olur mu?” diye sordular. “Olabilir” cevabını verdi. Aynı şekilde arzu edilmeyen bir özellik olması-na karşın korkak bir insan Müslüman kalabilir. Üçüncü olarak “Bir Müslüman yalancı olur mu?” sorusu sorulunca Efendimiz (sas): “Asla!” cevabını verdiler. “Bir Müslüman yalancı olamaz.”³⁰ Cennetin şeffaf köşklerine nail olmanın gereği doğruluktan ayrılmamaktır.

27 İbn Mâce, Sıyâm, 21.

28 Tirmizî, Sıfatü’l-cenne, 3.

29 Tirmizî, İmân, 8.

30 Mâlik, Muvatta’, Kelâm, 19.

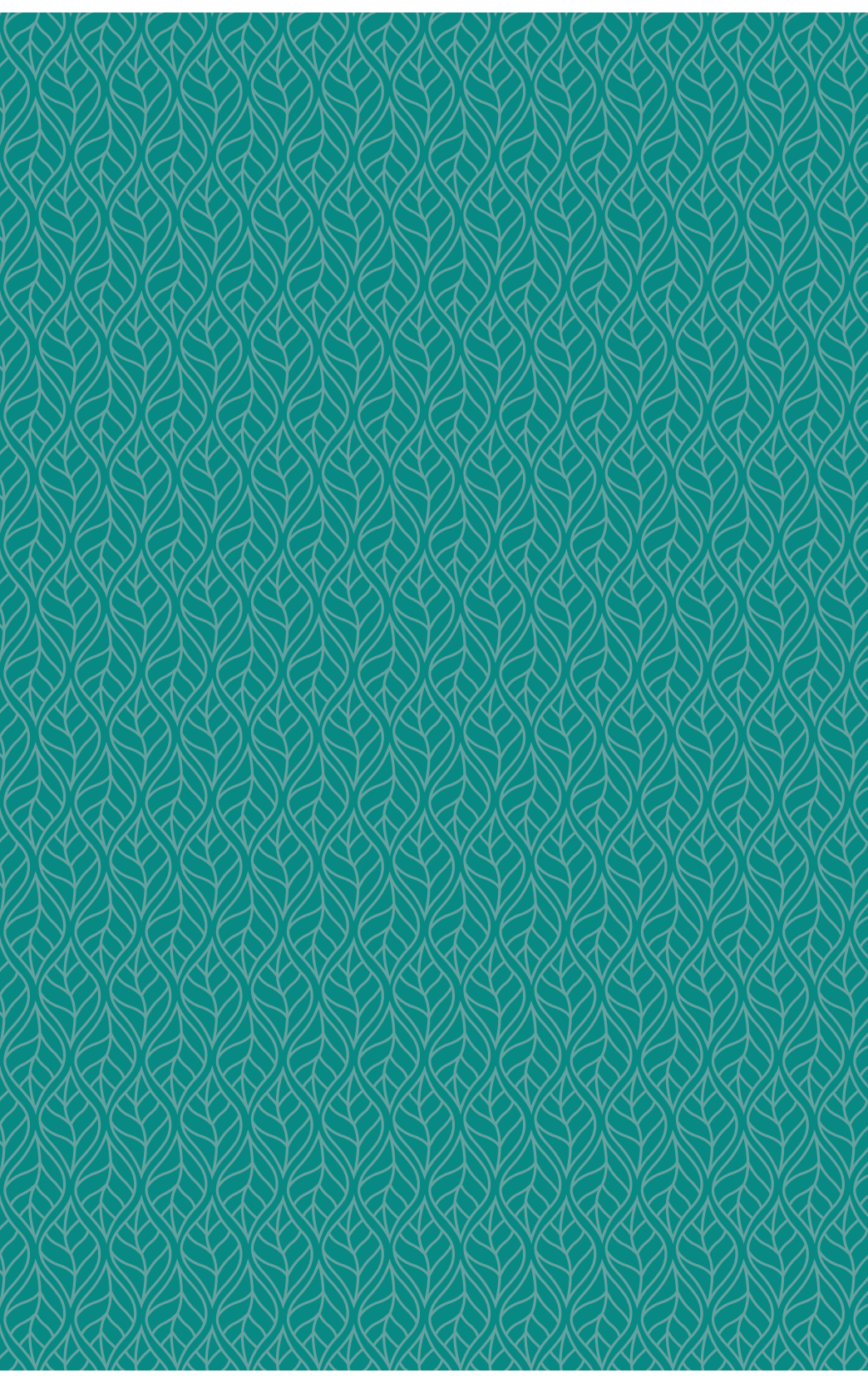
Ramazan ayında da diğer aylarda da Müslümanın diğer bir güzel vasfı “yemek yedirmek”tir. Özellikle fakir ve muhtaçların ihtiyacını gidermektir. Yemek yedirirken, muhtaçlara yardım elini uzatırken bir teşekkür bile beklememektir: “Onlar kendileri (yemek) istedikleri hâlde yiyeceği yoksula, yetime ve esire ikram ederler. (Ve şöyle derler) Biz sizi Allah rızası için yediriyoruz, sizden ne bir karşılık ne de bir teşekkür bekliyoruz.”³¹

Hadis-i şerifte cennet köşkleri kendileri için hazırlanan diğer iki sınıfın da; oruca ve gece namazına devam edenler olduğu haber verilmektedir. Böylelikle pek çok ayette vurgulandığı gibi ibadetlerin aynı zamanda Müslümanı iyilik ve güzelliğe teşvik ettiği de anlaşılmaktadır.

Dil ve gönül birbirinden etkilenmektedir ve dil gönlün aynasıdır. Samimi ve sadık bir gönülden dile samimi ve doğru sözler yansır. Müslüman kalbinde olmayanı diliyle söylemekten uzaktır. Çünkü bu iki yüzlülerin vasıflarındandır.³² Müslüman gönlü doğru, gözü doğruya bakan, eli doğru tutup tartan, dili doğru konuşan insandır. Sadakat sınavı ancak böylelikle kazanılabilir.

31 İnsân, 76/8-9.

32 Fetih, 48/11.

*Oruç hem ferde hem de topluma müstakîm olma vasfını
kazandıracak bir eğitimidir. Doğru sözlülerin, yalanla
ilişkili her filden uzak fertlerin oluşturduğu, istikamet üzere
birbirine kenetlenmiş bir toplumun inşası için ilâhî ve
nebevî bir terbiyedir.*

ORUÇ VE DOĞRULUK

*Dr. Elif ERYARSOY AYDIN
Ümraniye Müftülüğü Vaizi*

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

“Alemlerin Rabbi Allah’a hamdolsun. O Rahman’dır, Rahim’dir. Kıyamet gününün sahibidir. Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım dileriz. Bizi doğru yola ilet. Nimet verdiğin kimselerin yoluna; gazaba uğrayan ve sapkınlığa düşenlerin yoluna değil!”¹

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim'in ilk suresi Fatiha, bu ayetler ile başlar ve Kur'an'ın ana konularına özlü bir şekilde yer verir. İlk olarak Allah'a (cc) hamd ile tesbih etmekten ve O'nun üstün vasıflarından bahseder. Hemen ardından hesap gününü hatırlatır. İbadetin ve duanın, alemlerin Rabbi, her şeyin malikine hasredildiğini beyan eder. Bu ayetlerden sonra kullara şu temel dua öğretilir: “Bizi doğru yola ilet!” İşte bu talep doğru yolu istemenin ehemmiyetini ve “sırat-ı müstakim” üzere devam etmenin ne büyük bir nimet olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Fatiha suresinde vurgulananlar önemine binaen bir kere Mekke’de bir kere Medine’de olmak üzere iki defa nazil olmuştur Hz. Peygamber’e. O denli mühimdir ki bu dua, her namazda hatta her rekâtta okunması farz kılınmıştır İslam ümmetine. Rabbinin huzurunda, kıyamda “doğru yola ulaşmayı” talep eder

1 Fâtiha, 1/1-7.

mümin; çünkü yanlışla düşmekten korkar. Zira doğru yoldan sapmak, Allah'ın (cc) gazabına ve dalaletle düşmeye neden olmuştur geçmişte ve elbette hâlihazırda. Ama müminin kalbi rızayı ilahiye ulaşmak için çarpar, hayatının ana gayesi “Yevme lâ yenfau’da kalb-i selim”² (O hiçbir şeyin fayda etmediği günde, dosdoğru bir kalp) ile huzura çıkmaktır. Bu sebeple dosdoğru yoldan ayrılmama talebini tekrarlar durur; sırat- müstakimde ilerleme çabasını duası ile perçinler, Rabbinden destek ister.

“Sen dilediğini sırat-ı müstakime erdirirsin.” duası, Kur’an’ı bize tebliğ eden Allah Resûlü’nün (sas) gece namazlarında sıklıkla tekrar ettiği dualardan biridir.³ “Gecenin bir kısmında da uyana-rak” o değerli saatlerde “teheccüd namazı” kılan ve Allah Teâlâ’dan “Makâm-ı Mahmûd”u uman⁴ Allah’ın Sevgili Elçisi, Rabbinden dosdoğru yolda kalmayı isterdi. Her sözü, her fiili ümmetine örnek olan Habîb-i Kibriyâ, ümmetine sırat-ı müstakimin talep edilmesini öğretmiştir. Çünkü sadece dosdoğru yol hem dünya hem ahiret saadetinin kazanılmasına vesiledir. Ve ancak bu yolun yolcuları, hakkın ve hakikatin takipçisidir.

Doğru yolun müminin hayatında ne denli önemli olduğunu izah etmek için “Bizi doğru yola ilet.” ayetinin manası ve Hz. Peygamber’in de (sas) dualarında “doğru yolu” talep etmeye yer vermesi yeterlidir haddizatında.

2 Şuarâ suresi (26), 88-89. ayetlerden ilhamla yazılan, Rûhî-yî Bağdâdî’ye ait beyit şu şekildedir: “Sanma ey hâce ki senden zer ü sim isterler. / Yevme lâ yenfau’da kalb-i selim isterler.” (Sanma ki ey efendi, senden altın ve gümüş isterler. / O hiçbir şeyden fayda olmayan günde, dosdoğru bir kalp isterler.).

3 Müslim, Müsâfirîn, 200.

4 İsrâ, 17/79.

sefer “Hayır!”⁹ buyurdular. Bu cevabı ile imanı ikrar eden kalpten, beyan eden dilden yalanın sâdır olamayacağını ve olmaması gerektiğini net bir şekilde ifade etmiştir.

Makbul oruç için doğruluk

Naklettığımız her iki hadis, iman ile doğruluk ilişkisini ve birlikteliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Doğruluğun, doğru sözlü olmanın imanla irtibatı dışında ibadetlere de etkisi vardır. Nitekim Allah Resûlü (sas) doğru sözlü olmanın oruç ibadetinin kabulüne etkisini ümmetine şöyle anlatmıştır: “Kim yalan söylemeyi ve yalanla iş görmeyi terk etmezse (bilsin ki) Allah’ın (cc), onun yemesini ve içmesini bırakmasına ihtiyacı yoktur.”¹⁰

Hadis-i şerifte farz ibadetlerden biri olan orucun, makbul bir ibadet olabilmesi için dikkat edilmesi gereken kurallar izah edilmiştir; son derece anlaşılır şekilde ve önemi vurgulanarak: *Yalan söylememek ve yalanla iş görmemek*. Bahsi geçen bu fiiller orucun bozulmasına sebep teşkil etmemekle ve kaza yahut kefarete gerektirmemektir. Yahut orucun terk edilmesine neden değildir. Bununla birlikte, bu değerli ibadetten kazanılan sevabın azalmasına hatta belki hiç sevap elde edilememesine yol açmaktadır.¹¹

“Yalan söz” (قَوْلُ الزُّورِ) tamlaması hem ayetlerde hem de hadislerde kullanılmıştır. Hac suresinde “O hâlde, pislikten, putlardan

9 Mâlik, *Muvatta*, Kelâm, 19.

10 Buhârî, Savm, 8.

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من لم يدع قول الزور والعمل به فليس لله حاجة في أن يدع طعامه وشرابه.

11 el-Mübârekfûrî, Ebû'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselam, *Mir'âtü'l-mefâtiḥ şerhu Mişkâti'l-mesâbih*, Hindistan, 1404/1984, 6/411; es-Saati, Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Bennâ, *el-Fethûr-rabbânî li-tertibî Müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî*, Beyrut, ts. 10/76.

sakının; yalan sözden sakının.”¹² (فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ) buyurulmaktadır. Ayet-i kerimede Cenab-ı Hakk'ın şirki ve yalan söylemeyi birlikte zikrettiği görülmektedir. Çünkü şirk, bir çeşit yalandır. Müşrik; ibadete layık olmadıkları hâlde, heykellerin, putların tapınılacak ilahlar olduğunu iddia etmektedir.

İslam alimleri “yalan söz”ün ne olduğunu ele almış ve birkaç manayı kapsadığını açıklamışlardır.¹³

Şeriata aykırı şekilde Allah'ın (cc) hüküm vermediği konularda “bu helaldir, bu haramdır” demek, “yalan söz” kapsamına girmektedir. Zaten mümin bir kulun âlemlerin Rabbi Allah Teâlâ'nın haram-helal kılma yetkisine muhalif davranarak sınırı aşması düşünülemez. Bu davranışın orucun sevabına ve hatta kabulüne engel olacağı aşikârdır.

Hadiste sakınılması istenen “yalan söz”ün bir diğer manası, yalancı şahitliktir. Nitekim Sevgili Peygamberimizden (sas) nakledilen başka bir hadiste de aynı kelime kullanılmıştır ve bu rivayet “yalan söz”ün, yalancı şahitlik manasına da geldiğini ortaya koymaktadır: Allah Resûlü (sas), bir gün sabah namazını kıldırması, ardından da yalan yere şehadet etmenin Allah'a (cc) şirk koşmaya denk olduğunu buyurmuştur.¹⁴ Şirkle yan yana zikredilecek kadar büyük bir günah olan yalancı şahitlik, oruçlunun mükafat kazanmasına mâni teşkil edecek fiillerdendir.

Yalan söylemek ve iftirada bulunmak da orucun kabul edilmemesine ve bu oruçtan sevap kazanılmamasına sebep olan amellerdendir. Zira yalan, yol açtığı kötü sonuçlar nedeniyle

12 Hac, 22/30.

13 Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Fahrreddin, *Mefâtihu'l-gayb*, Beyrut, ts., 23/222-223.

14 İbn Mâce, Ahkâm, 32.

bütün çirkinliklerin temelidir.¹⁵ Dünya ve ahirette mutluluk yolunu gösteren dinin ve emrettiği ibadetlerin, tüm çirkinliklere sebep bir fiille birlikteliği elbette düşünülemez.

Hadiste geçen bir diğer önemli nokta ise “*yalanla/batılla amel etmek*”tir. Bu lafızlarla anlatılmak istenen -dinen hepsi zaten haram olan- yalan, yalanın bir benzeri iftira, gıybet, koğuculuk, aldatma, hıyanet, zulüm gibi doğruluk vasfına aykırı bütün söz ve fiillerdir. Ayrıca hakaret, alay etmek, lanet okumak gibi sözler de bu kapsamda değerlendirilmiştir.¹⁶

Sevgili Peygamberimiz (sas), yalan söylemenin ve yalanla amel etmenin, Allah (cc) rızasını kazanma amacıyla tutulan oruçtan umulan neticeyi engelleyebileceğini beyan etmiştir. Hatta “*Allah’ın, onun yemesini ve içmesini bırakmasına (oruç tutmasına) ihtiyacı yoktur.*” şeklindeki izah ile yalan sözün ve bu sözle amel-in orucun ecrini kazanmaya etkisini vurgulamış; rıza-ı ilahiye kazanmak için tuttuğumuz orucun doğruluk vasfına haiz olduğumuz derecede makbul olacağını bildirmiştir.

Bir başka hadis-i şerifteki “*Nice oruç tutanlar vardır ki, orucundan susuzluk çekmek açlık hissetmekten başka bir kazancı olmaz. Nice gece kalkıp ibadet yapanlar vardır ki bu gece ibadetinden uykusuzluk dışında başka bir kazancı olmaz.*”¹⁷ buyruğu da aynı anlamı desteklemekte ve ibadetlerin sadece “bir şekiller manzumesi” olmadığını ortaya koymaktadır.

15 Mâverdi, *Edebü'd-dünyâ ve'd-din*, (nşr. Mustafa es-Sekkâ), Beyrut, 1978, s. 253-257. (Ayrıca bk. Çağrı, Mustafa, “Yalan”, *DİA*, 43/297-300.).

16 İbn Hacer el-Askâlanî, *Fethu'l-bârî*, Beyrut, 1379, 4/104; es-Sehâran-fûrî, Halil Ahmed, *Bezlül-mechûd fî halli Ebi Dâvûd*, (thk. Takiyuddin en-Nedvî), 1427/2006, 8/505.

17 *İbn Mâce, Sıyâm 21.*

Oruç kalkandır

Hız. Peygamber “Oruç bir kalkandır. Oruçlu, saygısızlık etmesin, ahlaksızca konuşmasın. Eğer biri kendisiyle dövüşmeye veya ona sövmeye kalkışırsa, iki defa, “Ben oruçluyum.” desin.”¹⁹ buyurmuştur. Bu rivayette açıkça belirtildiğine göre Yüce Peygamberimiz (sas) ümmetini, bilhassa oruçlu iken kötü söz söylememe hususunda uyarmış, hatta hakarete uğrama durumunda dahi oruçlu olduğunu unutmamasını, ahlaka aykırı sözler söylememesini emretmiştir. Oruç ibadetini yerine getiren kul, doğruluk ve kötü sözden kendini koruma noktasında çaba gösterdiği ölçüde, orucu sayesinde korunacaktır. Bir askeri, düşmanın ok ve kılıç darbelerinden muhafaza eden kalkan misali; hakikat yolunun sadık neferi mümini, hakikatin zıddı ve düşmanı olan yalandan, kötü sözden koruyan kalkandır oruç.

Netice

Mümin dosdoğru yolun, doğruluk timsali yolcusudur. “Ey inananlar! Allah’a karşı saygılı olun ve özü-sözü doğru olanlarla beraber bulunun.”²⁰ hitabına binaen bu yolculuğundaki yol arkadaşları da siddiklerdir. Zaten “emin” vasfı ile tanınan Peygamberin (sas), ümmetine de ancak doğruluk yakışır.

İslam dininde yasak olan “yalan söz” ve “ona dair tüm fiillerden” her zaman uzak durulmalıdır. Bu husustaki uyarılardan birinin oruç ibadeti ile zikredilmiş olması, orucun “*Umulur ki takva sahibi olursunuz.*” şeklindeki teşri hikmetine mutabıktır. Tezkiye ve terbiye için büyük bir fırsat olan oruç, yalandan ve yalanla ilişkili her amelden uzak olmaya azami ölçüde dikkat etme ve bu titizliği kazanma zamanıdır.

¹⁹ Buhârî, Savm 2.

²⁰ Tevbe, 9/119.

